

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ Α΄ ΚΥΚΛΟΥ
«ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΣΤΟΝ ΡΗΤΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ «PRO ARCHIA» ΤΟΥ
ΚΙΚΕΡΩΝΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΚΟΥΛΙΔΟΥ
Α.Μ. /60007

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:
ΑΝΝΑ ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗ (Επιβλέπουσα)
ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΤΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ (Μέλος)
ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ (Μέλος)

ΚΟΜΟΤΗΝΗ
Νοέμβριος 2021

Εικόνα εξωφύλλου: *Άγαλμα του Κικέρωνα μπροστά στο Δικαστικό Μέγαρο της Ρώμης*

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας της παρούσας εργασίας και ότι έχω αναφέρει ή παραπέμψει σε αυτή, ρητά και συγκεκριμένα, όλες τις πηγές, από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών, προτάσεων ή λέξεων, είτε αυτές μεταφέρονται επακριβώς (στο πρωτότυπο ή μεταφρασμένες) είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για το συγκεκριμένο Πρόγραμμα Σπουδών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
1.1. Παράγοντες γένεσης της ρητορικής στη Ρώμη	7
1.2. Τακτικά ποινικά δικαστήρια (<i>quaestiones perpetuae</i>)	8
1.3. Κικέρωνας: ρήτορας ή νομικός;	15
2. PRO ARCHIA	20
2.1. Ρωμαϊκή ιθαγένεια και Ρωμαίος πολίτης	20
2.2. Ο ποιητής Αρχίας και η δικαστική υπόθεση	21
2.3. Λόγοι ανάληψης της υπόθεσης	23
2.4. Η λειτουργία του <i>exordium</i> ως μέσου πειθούς	24
2.5. Χρήση του γραπτού νόμου	27
2.5.1. Ανασκευή α' επιχειρήματος του ενάγοντος	29
2.5.2. Ανασκευή β' και γ' επιχειρήματος του ενάγοντος	32
2.5.3. Ανασκευή δ' επιχειρήματος του ενάγοντος	38
2.5.4. Παράθεση πρόσθετων αποδείξεων	40
2.6. Χρήση του άγραφου δικαίου (<i>confirmatio extra causam</i>)	42
2.6.1. Ρωμαϊκή πολιτιστική ταυτότητα και ιθαγένεια	44
2.6.2. Α' εξωδικαστικός λόγος απόδειξης	44
2.6.3. Ο Κικέρωνας ως μέρος της αποδεικτικής διαδικασίας	45
2.6.4. Παράθεση ελληνικών και ρωμαϊκών παραδειγμάτων ως αποδεικτικών μέσων	49
2.7. Η λειτουργία της <i>peroratio</i> ως μέσου πειθούς	62
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	65
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	
Α) ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΙΩΝ	74
Β) ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΟΡΩΝ	77
Γ) ΝΟΜΩΝ (<i>LEGES</i>)	80
Δ) ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ	81
Ε) ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	84
ΠΕΡΙΛΗΨΗ / SUMMARY	85

Legum servi sumus ut liberi esse possimus

(Κικ., *Clu.* 146)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στο προεισαγωγικό αυτό τμήμα θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την επιβλέπουσα καθηγήτρια της διπλωματικής εργασίας μου, κ. Άννα Μαστρογιάννη, Επίκουρη Καθηγήτρια Λατινικής Φιλολογίας του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, για τη διαρκή ενθάρρυνση και στήριξη κατά τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας μου και για την αστείρευτη υπομονή και διάθεσή της να με καθοδηγεί, παρέχοντας τις πολύτιμες συμβουλές της καθόλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών και προπτυχιακών σπουδών μου. Η κ. Μαστρογιάννη υπήρξε ο κυριότερος αρωγός επίτευξης του προσωπικού μου στόχου, που ήταν να ασχοληθώ με τους ρητορικούς λόγους του Κικέρωνα, και σε αυτή χρωστώ την πρωτότυπη ιδέα της συγκεκριμένης έρευνας. Τέλος, δεν θα μπορούσα να παραλείψω τις ευχαριστίες μου προς το πρόσωπό της και για την εισαγωγή μου στο Τμήμα της Νομικής Σχολής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, διότι η διαρκής πίστη και στήριξή της προς εμένα ήταν οι κυριότερες αιτίες που δεν εγκατέλειψα ποτέ τα όνειρά μου.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά τους συνεπιβλέποντες καθηγητές, κ. Ιωάννη Ντεληγιάννη, Αναπληρωτή Καθηγητή Λατινικής Φιλολογίας του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, και την κ. Δήμητρα Καραμπούλα, Διευθύντρια Ερευνών του Κέντρου Ερεύνης του Ελληνικού Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών, για τις χρήσιμες και αναγκαίες παρατηρήσεις τους. Ακόμη, οφείλω να ευχαριστήσω τους καθηγητές του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας, καθώς και του Τμήματος της Νομικής Σχολής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, για τις γνώσεις που μου παρείχαν σε ολόκληρη την ακαδημαϊκή μου πορεία. Επιπλέον, θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς ευχαριστίες μου προς το προσωπικό της Βιβλιοθήκης των Τμημάτων Ελληνικής Φιλολογίας και Νομικής Σχολής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, καθώς και της Κλασικής Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, για τη διάθεσή τους να με εξυπηρετήσουν, παρόλη τη δυσκολία που προέκυψε λόγω της πανδημίας Covid-19.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την οικογένεια και τους φίλους μου, για την αμέριστη αγάπη τους και την αδιάκοπη στήριξη και βοήθεια που μου πρόσφεραν απλόχερα κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών και ακόμη περισσότερο κατά τον χρόνο εκπόνησης της παρούσης εργασίας.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Παράγοντες γένεσης της ρητορικής στη Ρώμη

Η πολιτειακή μεταβολή του τυραννικού καθεστώτος σε δημοκρατικό υπήρξε η αφορμή για να αναπτυχθεί η ρητορική αρχικά στον χώρο της Σικελίας. Η δημοκρατία επέτρεψε τη διεκδίκηση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών και κυρίως το δικαίωμά τους να εγείρουν εμπράγματα αξιώσεις, με τις οποίες απαιτούσαν την επιστροφή των περιουσιών τους από τους τυράννους.¹ Με την εισαγωγή του αστυδίκη πραιτόρα (*praetor urbanus*) το 367 π.Χ. και του ξενοδίκη πραιτόρα (*praetor peregrinus*) το 242 π.Χ. για αστικές υποθέσεις μεταξύ Ρωμαίων και ξένων, οι περισσότερες υποθέσεις εκδικάζονταν από έναν δικαστή (*iudex unus*), που οριζόταν από τον πραιτόρα. Επειδή, ωστόσο, εκκρεμούσαν πολλές δίκες, καθιερώθηκαν περισσότερα δικαστήρια από τα μέσα του 3^{ου} αι. π.Χ., όπως τα δικαστήρια των *centumviri* και των *decemviri stlitibus iudicandis*. Το δικαστήριο των *centumviri* συμπίπτει χρονικά με την πρώτη φάση της πολιτικής δικονομίας του ρωμαϊκού δικαίου, τη λεγόμενη *legis actio sacramento*. Το δικαστήριο των *decemviri* αφορούσε σε δημόσιες υποθέσεις και συγκεκριμένα σε περιπτώσεις αμφισβήτησης της ελευθερίας ενός προσώπου (*liberales causae*).²

Βασικός παράγοντας άνθησης του ρητορικού φαινομένου ήταν η εισαγωγή της *per formulam* διαδικασίας από τον *praetor peregrinus* για υποθέσεις όπου συμμετείχαν και πρόσωπα που δεν διέθεταν τη ρωμαϊκή ιθαγένεια. Με την *lex Aebutia*, που θεσπίστηκε μεταξύ των ετών 199 και 126 π.Χ., προβλέφθηκε η δυνατότητα εκδίκασης διαφορών με διαδίκους που έφεραν τη ρωμαϊκή ιδιότητα.³ Το δικονομικό σύστημα της *per formulam* διαδικασίας άφηνε ανοιχτά περιθώρια αντιδικίας για τους συνηγόρους και τη διακριτική ευχέρεια στον πραιτόρα να μην ακολουθήσει το γράμμα του νόμου και να προβεί κατά την προδικασία (*in iure*)

¹ Καρακάσης-Παπαδοπούλου-Παππάς (2019) 13-14.

² *Inst. (Institutiones Gaii)* 4, 12-16· Δίων Κάσσιος. 54, 26· D. (*Digestae*) 1, 2, 2, 27-28 (*praetor urbanus/peregrinus*)· D. 1, 2, 2, 29 (*decemviri stlitibus iudicandis*)· D. 4, 8, 32, 7 (*liberales causae*)· D. 5, 3, 7, 1 (*liberales causae*)· D. 37, 10, 6, 3 (*liberales causae*)· Βλ. και RE III,2 (1899) 1935-1952· RE X,1 (1918) 1218-1231· RE XII,2 (1925) 1838-1842· RE XIII,1 (1926) 101-103· RE XXII,2 (1954) 1581-1599· Berger (1953) 383, 386, 425, 528-529, 541-542, 647-648· Mousourakis (2003) 86-87, 127-129, 194-200.

³ Η *per formulam* διαδικασία τροποποιήθηκε από τους νόμους *Iuliae iudiciorum publicorum et privatorum* του Αυγούστου τα έτη 17-16 π.Χ. Βλ. *Inst.* 4, 30. Πρβλ. Berger, ό.π. 547, 554.

στην αποδοχή ή την απόρριψη του νομικού ισχυρισμού του ενάγοντος, με βάση την υποκειμενική του κρίση ή τις εθιμικές αντιλήψεις, ακόμα και αν αυτές αντίκειντο στο *ius civile*.⁴

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν, επίσης, οι *laudationes funebres*, που ανήκαν στο επιδεικτικό είδος (*genus demonstrativum*) των ρητορικών λόγων. Πρόκειται για επικήδειους λόγους, που εκφωνούνταν από άρρενες συγγενείς αριστοκρατικών οικογενειών προς τιμήν του αποθανόντος. Οι λόγοι αυτοί μετά την εκφώνησή τους διατηρούνταν στα οικογενειακά αρχεία ή χαράσσονταν πάνω στον τάφο του αποθανόντος, όπως συνέβη με τον τάφο των Σκιπιώνων.⁵

Βασικότατο ρόλο, τέλος, έπαιξε ο καθαρά ρωμαϊκός θεσμός της πατρωνίας (*clientela*). Ενώ στην αρχαία Ελλάδα οι διάδικοι μιλούσαν υπέρ και για λογαριασμό δικό τους, στη Ρώμη, ήδη από τον 8^ο αι. π.Χ., οι πάτρωνες έπρεπε να εκπροσωπούν τους πελάτες⁶ τους στα δικαστήρια και ταυτόχρονα ήταν υποχρεωμένοι να τους παράσχουν νομικές συμβουλές και γνώσεις.⁷

1.2. Τακτικά ποινικά δικαστήρια (*quaestiones perpetuae*)

Το 509 π.Χ. καταλύεται το βασιλικό πολίτευμα των Ετρούσκων με την εκδίωξη του έβδομου και τελευταίου βασιλιά, Ταρκύνιου του Υπερήφανου, και εγκαθιδρύεται το πολίτευμα της δημοκρατίας (*res publica*) με την εισαγωγή του θεσμικού οργάνου

⁴ Ύστερα από την ακρόαση των αντιδίκων, ο πραιτόρας κατάρτιζε ένα δικαστικό πρόγραμμα, τη λεγόμενη φόρμουλα, η οποία περιλάμβανε οδηγίες προς τον αρμόδιο δικαστή, ώστε να κρίνει τη συγκεκριμένη υπόθεση (*apud iudicem*). Η φόρμουλα αποτελείτο από τέσσερα μέρη: α) ιστορικό, όπου εκτίθεντο τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης, β) αιτητικό, όπου προσδιοριζόταν το αίτημα του ενάγοντος και το αντικείμενο της διαφοράς, γ) επιδικαστικό, στο οποίο παρείχετο η εξουσιοδότηση εκ μέρους του πραιτόρα στον δικαστή να επιδικάσει το αντικείμενο της διαφοράς, εφόσον αυτό ήταν δεκτικό επιδίκασης, όπως λ.χ. η κυριότητα ενός πράγματος, δ) διατακτικό, στο οποίο παρείχετο η εξουσία στον δικαστή να απαγγείλει την καταδίκη ή την απαλλαγή του εναγομένου. Για την αποδοχή της φόρμουλας απαιτείτο υποχρεωτικά η ύπαρξη του αιτητικού και του διατακτικού μέρους. Αναλυτικά για τις πραιτορικές φόρμουλες βλ. RE VI,2 (1909) 2859-2876· Berger, ό.π. 474-475, 495, 518-519· Mousourakis, ό.π. 198-209· Πετρόπουλος (2008) 1557, 1565.

⁵ Επικήδειοι λόγοι εκφωνούνταν και προς τιμήν γυναικών της αριστοκρατικής τάξης, όπως μας πληροφορούν ο Πλούταρχος (*Καίσαρ* 5) και ο Σουητώνιος (*Iulius* 6) με αφορμή την εκφώνηση επικήδειου λόγου προς τιμήν της θείας του Καίσαρα.

⁶ Οι πελάτες μπορεί να ήταν πολίτες της Ρώμης ή απελευθέρωτοι στη Ρώμη ή σε συμμαχικές πολιτείες. Στη δεύτερη περίπτωση γίνεται λόγος για τον δεσμό της πατρωνίας ανάμεσα στον πρώην κύριο και τον πρώην δούλο. Βλ. Berger, ό.π. 622-623· Νάκος (1999) 31-32.

⁷ Διον. Αλικ. (*Ρωμ. Αρχ.* 2, 9, 3-2, 10, 1). Βλ. και Berger, ό.π. 391· Kennedy (2003) 165-167· Γιούνη (2017) 36-37.

της αριστοκρατικής υπατείας.⁸ Στο νέο καθεστώς, οι δύο ύπατοι διέθεταν το δικαίωμα καταναγκασμού (*coercitio*),⁹ με το οποίο μπορούσαν να προβούν κατά το δοκούν σε τιμώρηση ανυπότακτων στρατιωτών και πολιτών, καθώς και αυτών που επεδείκνυαν ασέβεια, και επιπλέον, ήταν επιφορτισμένοι με την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, που προέβλεπε την επιβολή χρηματικής, σωματικής ή θανατικής ποινής. Ωστόσο, με τη θέσπιση του Δωδεκάδελτου Νόμου το 451/450 π.Χ., η ποινική δικαιοδοσία των υπάτων καταργήθηκε,¹⁰ ενώ με την *lex Valeria Horatia* του 449 π.Χ., το δικαίωμα καταναγκασμού περιορίστηκε από τη δυνατότητα της προσφυγής στην κρίση του λαού (*provocatio ad populum*) κατά των επιβληθέντων από τους υπάτους κυρώσεων.¹¹ Στο εξής, οι ποινικές υποθέσεις, για τις οποίες προβλεπόταν θανατική ποινή, υπάγονταν στην αρμοδιότητα της λοχίτιδας συνέλευσης, ενώ όσες επέσυραν χρηματική ποινή εκδικάζονταν από τη φυλέτιδα συνέλευση, αρχής γενομένης της δημιουργίας της περί το 350 π.Χ.

Από την άλλη, κατά το στάδιο της προδικασίας, οι ταμίεις (*quaestores*) ασκούσαν ανακριτικά καθήκοντα σε υποθέσεις ποινικού ενδιαφέροντος, ενώ συγκεκριμένα για το έγκλημα της ανθρωποκτονίας με πρόθεση, αναλάμβαναν οι λεγόμενοι *quaestores parricidii*, οι οποίοι διενεργούσαν την προκαταρκτική έρευνα. Ακόμα, για υποθέσεις εσχάτης προδοσίας διορίζονταν από τους υπάτους οι *duumviri perduellionis*. Ωστόσο, το αξίωμα αυτό δεν θεσπίστηκε κατά τους χρόνους της Δημοκρατίας, αλλά προϋπήρχε και κατά τους χρόνους της βασιλείας, όπου οι *duumviri perduellionis* διορίζονταν από τον βασιλιά. Επιπλέον, ο αστυδίκης πραιτορας ήταν επιφορτισμένος με την προστασία της δημόσιας τάξης, αλλά πιθανόν από τα μέσα του 3^{ου} αι. π.Χ., με την *lex Papiria* θεσπίστηκε το αξίωμα των *tresviri capitales* (ή *tresviri nocturni*), το οποίο προέβλεπε την αστυνόμευση της πόλης τη νύχτα. Εκτός όμως από την ποινική δικαιοδοσία των υπάτων καταργήθηκε

⁸ Κικ., *De re Publica* 2, 52.

⁹ RE IV,1 (1900) 201-204· Berger, ό.π. 393.

¹⁰ *Lex Duodecim Tabularum* 9, 2.

¹¹ Λίβιος, *Ab Urbe Condita* 3, 55, 4. Για την *lex Valeria Horatia* βλ. Berger, ό.π. 560, 660. Οι νόμοι που αφορούν τη διαδικασία της *provocatio* είναι οι *lex Valeria de provocatione*, *lex Duilia*, *lex Porcia* και *lex Sempronia de provocatione*.

και η πολιτική, δεδομένου ότι ο αστυδίκης πραίτορας επιφορτίστηκε με την εκδίκαση αστικών υποθέσεων.¹²

Κατά την προκλασική περίοδο του ρωμαϊκού δικαίου (202 π.Χ.- 31 π.Χ.) εντοπίζεται η ανάγκη συγκρότησης τακτικών ποινικών δικαστηρίων, ως αποτέλεσμα της αύξησης της εγκληματικότητας και των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών μεταβολών, που σημειώνονται ήδη από τον 3^ο αι. π.Χ. Έτσι, θεσπίστηκαν οι λεγόμενες *quaestiones perpetuae*, μόνιμες δηλ. δικαστικές επιτροπές, οι οποίες περιόριζαν τη δικαστική αρμοδιότητα της λοχίτιδας συνέλευσης και του πραίτορα.¹³

Η πρώτη μόνιμη επιτροπή ιδρύθηκε το 149 π.Χ. με την *lex Calpurnia*, ύστερα από πρόταση του Λεύκιου Καλπούρνιου Πίσωνα και εκδίκαζε υποθέσεις απόσπασης χρημάτων, συνήθως με εκβιασμό,¹⁴ και κακοδιοίκησης επαρχιών (*quaestio de repetundis/crimen repetundarum*).¹⁵ Το δικαστικό της σώμα συγκροτείτο αρχικά μόνο από συγκλητικούς, όμως επί δημαρχίας των Γάιου Γράκχου και Μ. Ακίλιου Γλαβρίωνα, ψηφίστηκε η *lex Acilia de repetundis*, το 123/122 π.Χ., η οποία προέβλεπε τη μεταφορά του δικαιώματος στη σύνθεση του δικαστηρίου στην τάξη των ιππέων.¹⁶ Η εν λόγω πρόβλεψη διήρκεσε μέχρι το 106 π.Χ., όταν ο ύπατος Κ. Σερβίλιος Καιπίων εισήγαγε ένα μικτό σύστημα στη σύνθεση του συγκεκριμένου δικαστηρίου με την *lex Servilia de repetundis*, η οποία προέβλεπε τη συμμετοχή συγκλητικών και ιππέων. Ωστόσο, το 81 π.Χ. ψηφίστηκε η *lex Cornelia de repetundis*, με την οποία ο Σύλλας προσέδωσε στους συγκλητικούς και πάλι το δικαίωμα να συγκροτούν το δικαστικό σώμα σε υποθέσεις απόσπασης χρημάτων και κακοδιοίκησης επαρχιών. Τελικά, με την *lex Aurelia iudiciaria* του 70 π.Χ. η σύνθεση του δικαστικού σώματος όλων των τακτικών ποινικών δικαστηρίων συγκροτείτο

¹² *Lex Duodecim Tabularum* 9, 4· D. 1, 2, 2, 23 (*quaestores parricidii*)· D. 1, 2, 2, 30 (*tresviri capitales*). Βλ. και Berger, ό.π. 446, 557, 626, 663-664, 742· Mousourakis, ό.π. 143-144, 222· Γιούνη, ό.π. 125, 140-143, 208-209, 211, 217, 222-223.

¹³ Berger, ό.π. 663.

¹⁴ Βλ. ενδεικτικά τις υποθέσεις του Σέρβιου Σουλπίκιου Γάλβα και του Πόπλιου Γαβίνιου Καπίτωνα.

¹⁵ Αν και το δικαστήριο *de repetundis* υπάγεται στα τακτικά ποινικά δικαστήρια, στην πραγματικότητα ήταν αρμόδιο να δικάζει υποθέσεις αστικής φύσης, και συγκεκριμένα τις αξιώσεις των εναγόντων για την επιστροφή των αποσπαθέντων χρημάτων. Βλ. αναλυτικά Γιούνη, ό.π. 265.

¹⁶ Πλούταρχος (*Γάιος Γράκχος* 26). Βλ. και RE XII,2 (1925) 2319, 2338· Berger, ό.π. 546-547, 663, 675.

κατά 1/3 από συγκλητικούς, 1/3 από ιππείς και 1/3 από μισθοδότες (*tribuni aerarii*).¹⁷

Μεταξύ των ετών 149-18 π.Χ. δημιουργήθηκαν 11 περαιτέρω μόνιμες επιτροπές, όλες με τη νομική υπόσταση των *iudicia publica*, καθώς τα ποινικά αδικήματα θεωρείτο ότι είχαν δημόσιο χαρακτήρα. Μέχρι το τέλος του 2^{ου} αι. π.Χ. καθιερώθηκαν τα δικαστήρια - πλην του εκβιασμού - για εσχάτη προδοσία (*quaestio de maiestate*),¹⁸ εκλογική νοθεία (*quaestio de ambitu*), υπεξαίρεση δημόσιου χρήματος (*quaestio de peculatu*) και αμφισβήτηση ιθαγένειας (*quaestio de civitate*). Επίσης, με την εισαγωγή νέου νομοσχεδίου το 81 π.Χ. (*lex Cornelia de sicariis et veneficis*), διατηρήθηκαν με ορισμένες τροποποιήσεις τα δικαστήρια ανθρωποκτονίας με πρόθεση (*quaestio de veneficis, quaestio de sicariis, quaestio de parricidio*). Η *lex Cornelia de iniuriis* θεσμοθέτησε το δικαστήριο για επιθέσεις και διαρρήξεις οίκων, ενώ το δικαστήριο *de falsis* εκδίκασε υποθέσεις απάτης και πλαστογραφίας εγγράφων και χρημάτων. Το 78 π.Χ. ιδρύθηκε με την *lex Lutatia* το δικαστήριο *de vi* για την εκδίκαση εγκλημάτων που στρέφονταν κατά της σωματικής ακεραιότητας, το οποίο τροποποιήθηκε το έτος 63 π.Χ. με την *lex Plautia de vi*.¹⁹ Η *lex Fabia de plagiaris* θεσμοθέτησε το δικαστήριο σχετικά με τις απαγωγές και τις νομικές ιδιότητες ελεύθερων και δούλων, ενώ ο Κράσσος το 55 π.Χ. με την εισαγωγή της *lex Licinia de sodaliciis* συγκρότησε το δικαστήριο για εκλογική συνωμοσία. Τέλος, το 18 π.Χ., εισήχθη επί Αυγούστου η *lex Iulia de adulteriis* για υποθέσεις μοιχείας και αποπλάνησης ελεύθερων γυναικών.²⁰

¹⁷ Κικ., *De Inventione* 1, 92 (*lex Servilia de repetundis*). Τάκιτος, *Annales* 12, 60 (*lex Servilia de repetundis*). Βλ. και RE XII,2 (1925) 2343· Berger, ό.π. 548, 560, 675, 743· Mousourakis, ό.π. 225-227, 230-231· Enos (2017) 176-177· Γιούνη, ό.π. 260-262, 280-281.

¹⁸ Κατά τη δικτατορία του Σύλλα διευρύνθηκε το πεδίο εκδίκασης αυτού του δικαστηρίου και περιελάμβανε πλέον κάθε υπόθεση σχετική με εξεγέρσεις και λιποταξία (*Lex Cornelia de maiestate* του έτους 81 π.Χ.).

¹⁹ Τα εγκλήματα περί βιαιών πράξεων διακρίνονταν σε δύο κατηγορίες: *vis publica* και *vis privata*. Όσες πράξεις τελούνταν υπό το καθεστώς της οργάνωσης και διεύθυνσης συμμοριών, με σκοπό την παρακώλυση των ενεργειών των δημόσιων αξιωματούχων, υπάγονταν στην κατηγορία της *vis publica*. Αντίθετα, η *vis privata* στρεφόταν κατά ορισμένου προσώπου, προκαλώντας βλάβη της υγείας του, και για αυτό χαρακτηριζόταν ως έγκλημα που έθιγε ατομικά αγαθά. Η παραπάνω διάκριση τυποποιήθηκε με σαφήνεια στους νόμους του Αυγούστου (*lex Iulia de vi publica* και *lex Iulia de vi privata*). Για το ζήτημα αυτό βλ. D. 48, 6-7· C. (*Codex Iustinianus*) 9, 12. Πρβλ. Φυντίκογλου (2013) 48-51.

²⁰ Κικ., *Pro Cluentio* § 148-149, § 151, § 154 (*lex Cornelia de sicariis et veneficis*). Κικ., *Pro Plancio* § 36-41 (*lex Licinia de sodaliciis*). Κικ., *Att.* 4, 15, 9 (*lex Licinia de sodaliciis*). Δίων Κάσσ. 39, 37, 1 (*lex Licinia*

Κάθε ποινικό δικαστήριο συγκροτείτο από τον πρόεδρο (*quaesitor*), ο οποίος ήταν πραιτορας και δεν είχε δικαίωμα ψήφου, και το σώμα των δικαστών (*consilium iudicum*).²¹ Προκειμένου να ασκηθεί η ποινική δίωξη, έπρεπε να έχει προηγηθεί προφορικά η μήνυση (*postulatio*) ενώπιον του πραιτορα από τον ενδιαφερόμενο, ο οποίος κατόπιν δήλωνε εγγράφως το όνομα του υπόπτου της κατηγορίας και το φερόμενο ως διαπραχθέν έγκλημα (*nominis et criminis delatio*).²² Το έγγραφο αυτό υπογραφόταν επίσης από όσους υποστήριζαν την κατηγορία (*subscriptores*).²³ Βασική προϋπόθεση για να γίνει δεκτή η μήνυση (*nominis receptio*), ήταν να μην προέρχεται η κατηγορία από αβάσιμο δόλο (*calumnia*) ή συνωμοτική σκοπιμότητα (*praevaricatio*).²⁴ Μετά την υποβολή της μήνυσης οριζόταν η σύνθεση του δικαστικού σώματος και ο διορισμός των συνηγόρων υπεράσπισης και κατηγορίας. Ωστόσο, η διαδικασία αυτή που προβλεπόταν στη *lex Acilia de repetundis* του 122 π.Χ. καταργήθηκε από τον Σύλλα, για τον λόγο ότι η πρώιμη ανακοίνωση των δικαστών επέτρεπε τον εκφοβισμό και τη διαφθορά. Πλέον, ο διορισμός των δικαστών γινόταν μετά το προδικαστικό στάδιο (*inquisitio*) και πριν την ακροαματική διαδικασία, με κλήρωση από την ενιαύσια λίστα των δικαστών (*album iudicum*).²⁵ Από την άλλη, όταν ο πραιτορας δεχόταν την καταγγελία (*nominis receptio*) ο ύποπτος της κατηγορίας καλείτο κατηγορούμενος (*reus*). Ακολούθως,

de sodaliciis): C. 9, 9 (*lex Iulia de adulteriis*)· C. 9, 20 (*lex Fabia de plagiaris*)· D. 3, 3, 42, 1 (*lex Cornelia de iniuriis*)· D. 47, 10, 5 (*lex Cornelia de iniuriis*)· D. 48, 1, 1 (*iudicia publica*)· D. 48, 5 (*lex Iulia de adulteriis*)· D. 48, 8 (*lex Cornelia de sicariis et veneficis*)· D. 48, 10, 1 (*lex Cornelia de falsis*)· D. 48, 15 (*lex Fabia de plagiaris*). Βλ. και Berger, ό.π. 467, 521, 549-550, 552-553, 555-556, 662, 706, 760· Mousourakis, ό.π. 223-231· Μαντζίλας (2015) 76-82· Καρακάσης-Παπαδοπούλου-Παππάς, ό.π. 38.

²¹ Με την *lex Acilia de repetundis* το σύνολο των δικαζόντων δικαστών σε κάθε υπόθεση ανερχόταν στους 50. Ειδικότερα, ο ενάγων έπρεπε να επιλέξει 100 δικαστές από την ενιαύσια λίστα των 450 δικαστών και κατόπιν, ο εναγόμενος έπρεπε να αναδείξει κατά τη βούλησή του 50 δικαστές από τους 100 προτεινόμενους σε αποκλειστική προθεσμία 60 ημερών από την απαγγελία της κατηγορίας. Σε περίπτωση μη άσκησης αυτού του δικαιώματος, η ανάδειξη των δικαστών περνούσε στον ενάγοντα. Αργότερα, το δικαστικό σώμα συγκροτείτο από 75 μέλη, τα οποία αναδεικνύονταν με κλήρωση, ενώ μία ενδεικτική περίπτωση σύνθεσης δικαστηρίου με 81 κληρωμένους δικαστές, οι οποίοι μειώνονταν στους 51 με το δικαίωμα εξαίρεσης των συνηγόρων υπεράσπισης και κατηγορίας, κατά το στάδιο ολοκλήρωσης των αγορεύσεων και πριν την έναρξη της διαδικασίας έκδοσης δικαστικής απόφασης, ήταν οι νόμοι περί βιαιών πράξεων και εκλογικής διαφθοράς (*leges Pompeiae de vi* και *de ambitu*) του Πομπήιου. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Croust- Murphy (1948) 11-14· Berger, ό.π. 408, 519, 663, 675· Colson (1964) xiv· Jones (1972) κεφ. 2.

²² *Inst.* 4, 18, 1· D. 3, 1, 1, 2 (*postulatio*)· D. 47, 1, 3· D. 48, 2, 3-22 (*nominis et criminis delatio*). Βλ. και Berger, ό.π. 340, 639.

²³ C. 9, 1, 2. Βλ. και Berger, ό.π. 340.

²⁴ D. 3, 2· D. 48, 16, 1, 1-6. Βλ. και Berger, ό.π. 340, 378-379, 648. Πολλές φορές γινόταν κατάχρηση του δικαιώματος της μήνυσης με σκοπό το προσωπικό ή το πολιτικό όφελος, όπως στην περίπτωση του Αρχία (βλ. και σελ. 24).

²⁵ Η *lex Aurelia iudiciaria* του 70 π.Χ. προέβλεπε ρητά την ανάδειξη των δικαστών με κλήρωση.

κατά το προδικαστικό στάδιο, ο υποστηρίζων την κατηγορία είχε στη διάθεσή του τουλάχιστον δέκα ημέρες για τη συγκέντρωση των αποδεικτικών του στοιχείων, ενώ τέλος, είχε το δικαίωμα κλήτευσης έως και 48 μαρτύρων, η αποδοχή των οποίων όμως υπόκειτο στη διακριτική ευχέρεια του πραιτόρα (*testimonium denuntiare*).

Κατά την ακροαματική διαδικασία, ο συνήγορος του κατηγορούμενου ξεκινούσε την αγόρευσή του με αναλυτική έκθεση των επιχειρημάτων, στα οποία βασίστηκε η κατηγορία. Ακολουθούσε η υπεράσπιση του κατηγορουμένου, η οποία μπορούσε να συγκροτηθεί με τη συμμετοχή έως και έξι συνηγόρων. Αναφορικά με τα αποδεικτικά στοιχεία, αυτά προσκομίζονταν από τους διαδίκους και μπορεί να ήταν προφορικά (μέσω μαρτύρων) ή γραπτά (μέσω εγγράφων), όπως δημόσια αρχεία (*tabulae*). Συγκεκριμένα για τους μάρτυρες της υπεράσπισης, είναι αξιοσημείωτο ότι αυτοί δεν επαλήθευαν μόνο το περιεχόμενο της αγόρευσης του συνηγόρου υπεράσπισης, αλλά μιλούσαν και για τον χαρακτήρα του κατηγορουμένου (*laudatores*). Τέλος, ως προς τη διαδικασία έκδοσης της δικαστικής απόφασης, αυτή λαμβανόταν από το σύνολο των δικαστών με μυστική ψηφοφορία (*per tabellas*).²⁶ Κάθε δικαστής έφερε μαζί του μία πλάκα με δύο όψεις, που περιλάμβαναν τα γράμματα «Α» και «C», αθώνων (*absolvo*) και καταδικάζω (*condemno*) αντίστοιχα. Υπήρχε και το «NL» (*non liquet*) για τους δικαστές που είχαν αμφιβολία σχετικά με την αθωότητα ή την ενοχή του κατηγορουμένου. Στην περίπτωση αυτή, ο προεδρεύων του δικαστηρίου ανακοίνωνε νέα ακρόαση (*ampliatio*) των διαδίκων για μεγαλύτερη συγκέντρωση αποδεικτικού υλικού.²⁷ Αν ο κατηγορούμενος καταδικαζόταν, η σχετική νομοθεσία περιλάμβανε χρηματική ή θανατική ποινή.²⁸

Ειδικότερα, ως προς τη διαμόρφωση της υπερασπιστικής γραμμής των ρητορικών λόγων, αυτή στηριζόταν αφενός στην απόρριψη των νομικών

²⁶ Η μυστική ψηφοφορία εισήχθη ως διαδικασία από το 137 π.Χ. και εξής με την *lex Cassia tabellaria*. Πριν από αυτήν προβλεπόταν ονομαστική ψηφοφορία. Βλ. Berger, ό.π. 549.

²⁷ Berger, ό.π. 361· Mousourakis, ό.π. 232-234· Φυντίκογλου, ό.π. 34-36· Μαντζίλας, ό.π. 76.

²⁸ Στην πράξη, η θανατική ποινή είχε καταργηθεί και αντικατασταθεί από την εκούσια εξορία. Εάν ο καταδικασθείς επέλεγε την εκούσια εξορία, εκδιόταν ένα ψήφισμα (*plebiscitum*), που όριζε τη στέρηση των δικαιωμάτων του Ρωμαίου πολίτη (*aquae et ignis interdictio*). Μάλιστα, με την απόφαση αυτή έπαυε αυτοδικαίως η προστασία του από την εφαρμογή των ρωμαϊκών νόμων, και αν αποφάσιζε να επιστρέψει στη Ρώμη, ο κάθε Ρωμαίος πολίτης είχε δικαίωμα να τον φονεύσει. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Λίβιος, *Ab Urbe Condita* 26, 3, 12· Πλούταρχος, *Κικέρ.* 32 και *Μάριος* 29· Δίων Κάσσιος, 38, 17, 7· D. 48, 1, 2. Πρβλ. Κακριδής (1928) 65· Mousourakis, ό.π. 147, 234-235. Σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τις νομικές προβλέψεις της εξορίας παρέχονται στους λόγους του Κικέρωνα *Pro Caecina* § 100, *Pro Balbo* § 28, *De domo sua ad pontifices* § 78.

ισχυρισμών του υποστηρίζοντος την κατηγορία (*refutatio*) και αφετέρου στην απόδειξη των θέσεων που στοιχειοθετούσαν την αθώτητα του κατηγορουμένου και που διακρίνονταν περαιτέρω στη δικαστική και εξωδικαστική επιχειρηματολογία (*confirmatio de causa και extra causam*). Όπως είναι εύλογο, η δικαστική επιχειρηματολογία συνίστατο στις άτεχνες αποδείξεις, δηλαδή σε αποδείξεις που άπτονταν των νόμων, των εγγράφων και των μαρτύρων. Αντίθετα, η εξωδικαστική επιχειρηματολογία είχε ένα ευρύτερο πεδίο εφαρμογής, καθώς σε αυτήν μπορούσαν να ακουστούν και επιχειρήματα, τα οποία δεν σχετιζονταν με το υπό κρίση δικαστικό ζήτημα. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η συγκεκριμένη τακτική προβολής παρεκκλινόντων με τη δικαστική υπόθεση ισχυρισμών εντοπιζόταν μόνο στην πράξη, καθώς οι θεωρητικές επιταγές επέβαλλαν τη διατήρηση της εφαρμογής των νομικών επιχειρημάτων, τα οποία όμως περιορίζονταν στην εξέταση της υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος.²⁹ Έτσι, για παράδειγμα, η εξωδικαστική επιχειρηματολογία του λόγου υπέρ του Αρχία θεμελιώνεται σε ισχυρισμούς, οι οποίοι προτάσσουν την ωφέλιμη συνέπεια στη διαμόρφωση της ρωμαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας από την εισαγωγή του Αρχία στο σώμα των Ρωμαίων πολιτών, ενώ αντίθετα τα εξωδικαστικά επιχειρήματα του λόγου υπέρ του Μίλωνα δεν εκφεύγουν του περιεχομένου του δικαίου ή αδίκου της πράξης θανάτωσης του Πόπλιου Κλωδίου Πούλχερ.

Ολόκληρη η ποινική δικονομική διαδικασία ευνοούσε τις αγορεύσεις των συνηγόρων και ειδικότερα την υπεράσπιση του κατηγορουμένου, καθώς οι αγορεύσεις προηγούνταν από την εξέταση των αποδεικτικών στοιχείων και των μαρτύρων.³⁰ Πρακτικά αυτό σήμαινε ότι οι συνηγόροι μπορούσαν να καταφεύγουν σε ένα γενικό και αφηρημένο πλαίσιο, εστιάζοντας περισσότερο στην ικανότητα της ρητορείας τους και τις συναισθηματικές εκκλήσεις παρά στη στενή εφαρμογή του

²⁹ *Ad Herennium*, 1, 14-15· Quintil., *Inst. Orat.* 5, 1, 1-2. Για το ζήτημα εάν τα ρωμαϊκά δικαστήρια εξέδιδαν τις αποφάσεις τους βάσει του νόμου και των πραγματικών περιστατικών ή αρκούσαν στις αγορεύσεις των συνηγόρων υπεράσπισης και κατηγορίας, οι οποίες βασίζονταν στην αρχή της πιθανότητας ή αληθοφάνειας, καθώς και στην προσωπικότητα του κατηγορουμένου, βλ. Φυντίκογλου, ό.π. 46-48, με παραπομπή στους Alexander (2002) 31-38 και Riggsby (1999). Πρβλ. Enos, ό.π.

³⁰ Το έτος 52 π.Χ., στη δίκη του Μίλωνα, η δικονομική διαδικασία άλλαξε ύστερα από την εισαγωγή δύο νέων νόμων του Πομπήιου (*leges Pompeiae de vi και de ambitu*). Οι μάρτυρες εξετάζονταν πριν από τις αγορεύσεις των συνηγόρων, με αποτέλεσμα να καθίστανται αδύνατες οι γενικευμένες διευρύνσεις και οι ρήτορες να υποχρεώνονται να εκθέτουν κατευθείαν τα αποδεικτικά στοιχεία.

νόμου. Με αυτό επιτυγχάνονταν κυρίως η δημιουργία μεροληπτικής στάσης των δικαστών κατά την εξέταση των μαρτύρων, οι οποίοι ως επί το πλείστον δεν είχαν νομικές γνώσεις. Με την τακτική των ερωταπαντήσεων ο ρήτορας θα μπορούσε εύκολα είτε να αμφισβητήσει τους ισχυρισμούς τους είτε ακόμα να τους κάνει να αναθεωρήσουν την άποψή τους. Επιπλέον, επειδή ο κατηγορος μιλούσε πρώτος, σε περίπτωση που τα αποδεικτικά στοιχεία δεν ήταν ισχυρά, ο συνήγορος υπεράσπισης μπορούσε εύκολα να τα απορρίψει. Αν από την άλλη δεν τον ευνοούσαν, όπως στη περίπτωση του *Pro Flacco* ή του *Pro Archia*, ο συνήγορος επεδίωκε να προσβάλει την αξιοπιστία των μαρτύρων και των εγγράφων των πραιτόρων αντίστοιχα. Συνεπώς, ανάλογα με την παρουσίαση των δεδομένων και των στοιχείων οι δικαστές εξέταζαν τους μάρτυρες και τα έγγραφα. Το παράδειγμα του Κικέρωνα, ο οποίος εστιάζει σε όλα τα πραγματικά δεδομένα της δίκης, τα οποία μπορεί να του φανούν χρήσιμα, ή μετατρέπει ένα αδύνατο σημείο σε αποδεικτικά δυνατά, είναι ιδιαίτερα εύστοχο.

1.3. Κικέρωνας: ρήτορας ή νομικός;

Στο έργο *De oratore* ο Κράσος του Κικέρωνα απαιτεί από τον ρήτορα μία ευρεία γνώση όλων των επιστημών, συμπεριλαμβανομένης και της νομικής επιστήμης (1, 17-18,20). Ο Αντώνιος, αντίθετα, υποστηρίζει ότι ένας ρήτορας πρέπει να διαθέτει την ικανότητα του λόγου, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιεί ισχυρά επιχειρήματα, ακόμη και αν γνωρίζει επιφανειακά τους νόμους (1, 213). Ο Κικέρωνας στο δεύτερο βιβλίο (2, 5-6) φαίνεται να συμφωνεί με την άποψη του Κράσους, θεωρώντας ότι η ευγλωττία δεν μπορεί να επιτευχθεί, αν δεν έχει προηγηθεί η μάθηση πολλών αντικειμένων και η πρακτική εξάσκηση, χωρίς βέβαια να αποκλείει την άποψη του Αντώνιου, δεδομένου ότι και ο ίδιος μάθαινε μόνο όσα του ήταν χρήσιμα για τη δικανική ρητορική.³¹

Αναφορικά με το ρωμαϊκό δίκαιο, πρέπει να διευκρινιστεί ότι στην ευρεία του έννοια (*lato sensu*) δεν αποτελείτο μόνο από το γραπτό δίκαιο, αλλά και από το άγραφο, το οποίο είχε μάλλον ισχυρότερη θέση στην επίλυση των διαφορών.³² Το πεδίο του γραπτού δικαίου, το οποίο ήταν περιορισμένο και είχε αρκετές

³¹ Kennedy, ό.π. 228-229· Harries (2010) 151· May (2007) 252-256· Kenney-Clausen (2013) 356-359.

³² Berger, ό.π. 411, 533· Harries, ό.π. 152.

αδυναμίες, περιλάμβανε κάθε νομοθέτημα, το οποίο θεσπιζόταν από ορισμένο νομοθετικό όργανο με συγκεκριμένη διαδικασία.³³ Ο όρος *leges* μέχρι και την προκλασική περίοδο του ρωμαϊκού δικαίου σήμαινε αυτή τη διαδικασία πρότασης και ψήφισης των νόμων. Το αυστηρό και τυπικό *ius civile* περιλάμβανε τους νόμους, που ψηφίζονταν από τις αρμόδιες λαϊκές συνελεύσεις (*comitia centuriata* και *comitia tributa*), τα ψηφίσματα της συνέλευσης των πληβείων (*plebiscita concilii plebis*), τα διατάγματα της συγκλήτου (*senatus consulta*)³⁴ και τα ήδικτα όσων αρχόντων διέθεταν το δικαίωμα έκδοσης δεσμευτικών αποφάσεων (*ius edicendi*).³⁵ Το άγραφο δίκαιο, από την άλλη, περιλάμβανε γενικές και αόριστες έννοιες, οι οποίες παγιώθηκαν ύστερα από μακροχρόνια πρακτική. Σε αυτό υπάγονταν το εθιμικό δίκαιο (*consuetudo*), οι γενικές αρχές της δικαιοσύνης (*aequitas*) και της καλής πίστης (*bona fides*) και οι ηθικές αρχές της επιείκειας και του σεβασμού μεταξύ των συμβαλλομένων μερών ή των αντιδίκων (*humanitas*).³⁶

³³ Αρμόδιες για την ψήφιση των νόμων ήταν η λοχίτιδα και η φυλέτιδα συνέλευση. Η υποβολή των νομοθετικών προτάσεων γινόταν κατά κανόνα από τους υπάτους ή τους πραιτόρες. Από τη στιγμή που η πρόταση (*rogatio*) γινόταν αποδεκτή από την πλειοψηφία των λόχων ή των φυλών, μετατρέποταν σε νόμο (*lex*). Η συνέλευση των πληβείων εξέδιδε τα ψηφίσματα (*plebiscita*), τα οποία υπέβαλλαν ως πρόταση οι δήμαρχοι και τα οποία, αν και στην αρχή δεν είχαν δεσμευτική ισχύ για τους πατρικίους, με την *lex Hortensia de plebiscitis* του 287/6 π.Χ. έγιναν ισότιμα για όλους και είχαν ίση εφαρμογή με τους νόμους. Σταδιακά μάλιστα, ο όρος *lex* υποδείκνυε το ψήφισμα και έγινε το κύριο νομοθετικό μέσο. Για παράδειγμα, η *lex Plautia Papiria* των δημάρχων Πλαύτιου και Παπίριου, με την οποία χορηγήθηκε η ιθαγένεια στον Αρχία, ήταν ψήφισμα του έτους 89 π.Χ. (βλ. *Inst.* 1, 3 (*lex Hortensia de plebiscitis*). Πρβλ. RE IV,1 (1900) 679-714· RE XII,2 (1925) 2315-2319· RE XXI,1 (1951) 54-73· Berger, ό.π. 398, 544, 553, 632· Mousourakis, ό.π. 102-114· Φυντίκογλου-Τσίτσιου (2015) 400-401· Γιούνη, ό.π. 149, 216-217, 222-224).

³⁴ Η σύγκλητος δεν αποτελούσε το νομοθετικό σώμα της Ρώμης, αλλά επόπτευε τη νομοθετική εξουσία με την άσκηση του δεσμευτικού δικαιώματος της επικύρωσης των νόμων, που εισάγονταν στις συνελεύσεις του ρωμαϊκού λαού, ύστερα από πρόταση του αρμοδίου άρχοντα. Μέχρι το 339 π.Χ. η επικύρωση (*auctoritas*) επερχόταν μετά την ψήφιση του νόμου, όμως με την *lex Publilia Philonis* αυτή απέκτησε προπαρασκευαστικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι η πρόταση νόμου παραπεμπόταν στις συνελεύσεις προς ψήφιση, έχοντας ήδη την επικύρωση της συγκλήτου. Τέτοιοι χαρακτήρα είχε και η πρόσδοση της συναίνεσης της συγκλήτου προς τα προτεινόμενα ψηφίσματα που κατέθεταν οι δήμαρχοι στην πληβειακή συνέλευση, μετά το 286 π.Χ. Επίσης, ήταν αρμόδια - μεταξύ άλλων - για θέματα εξωτερικής πολιτικής, όπως η σύναψη συνθηκών συμμαχίας. Μία τέτοια ήταν και η συνθήκη της Ηράκλειας με τη Ρώμη το 278 π.Χ., που αποτελεί βασικό αποδεικτικό στοιχείο στον λόγο υπέρ του Αρχία. Υπήρχαν επίσης ειδικά διατάγματα με υπερνομοθετική ισχύ, τα οποία έδιναν την εξουσία στους υπάτους να προβαίνουν σε κάθε ενέργεια, που θα διασφάλιζε την ακεραιότητα της πολιτείας σε περιόδους ύψιστου κινδύνου (*senatus consultum ultimum*). Ένα τέτοιο διάταγμα εκδόθηκε τον Οκτώβριο του 63 π.Χ. για την αντιμετώπιση της συνωμοσίας του Κατιλίνα (βλ. Κικ., *De re Publica* 2, 56. Πρβλ. RE XII,2 (1925) 2404· Berger, ό.π. 558, 694-696· Mousourakis, ό.π. 72· Γιούνη, ό.π. 147-149, 225-226).

³⁵ *Inst.* 1, 2. Βλ. και RE X,1 (1918) 1206-1211· Berger, ό.π. 527-528, 696· Mousourakis, ό.π. 19, 21, 185.

³⁶ Berger, ό.π. 354, 374, 489· Mousourakis, ό.π. 20, 32-35, 194· Harries, ό.π. 152.

Η γνώση των νόμων ενίσχυε γενικά τη δικαστική επιχειρηματολογία (*confirmatio de causa*). Στις περιπτώσεις, όμως, που η νομοθεσία δεν βοηθούσε στην αποδεικτική διαδικασία, οι ρήτορες κατέφευγαν σε εφαρμογή του άγραφου δικαίου και έκθεση λογικής επιχειρηματολογίας. Στην περίπτωση του Αρχία, αν και υπήρχε νομοθετική ρύθμιση για τη χορήγηση της ιθαγένειας, ο λόγος της υπεράσπισης στερείτο νομικών αποδείξεων. Αντίθετα, σε άλλες υποθέσεις ρητορικών λόγων, όπως για παράδειγμα του *Pro Milone*, εξέλειπαν οι νομοθετικές προβλέψεις για την άμυνα, οπότε η χρήση του άγραφου δικαίου ήταν μάλλον υποχρεωτική. Η πρακτική εμπειρία δίδαξε, επομένως, τον Κικέρωνα ότι οι γνώσεις των νόμων, όπου αυτοί προβλέπονται, απέναντι σε ένα ακροατήριο, το οποίο λειτουργεί υποκειμενικά ή εθιμικά, δεν είναι αρκετές για να εξασφαλίσουν μία δικαστική νίκη (*De orat.* 2, 115) και ότι δεν καθιστούν έναν νομικό απαραίτητα και ρήτορα.³⁷ Ο ίδιος ο Κικέρωνας είχε «κατηγορηθεί» για επιφανειακή γνώση του νόμου και πράγματι, πριν από κάθε δίκη συμβουλευόταν δύο νομικούς, τον Σέρβιο Σουλπίκιο και τον Τρεβάτιο.³⁸ Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι δεν αξιοποιούσε και άλλες πρακτικές, εξίσου σημαντικές σε μία υπεράσπιση. Κυρίως, στην εξωδικαστική επιχειρηματολογία (*confirmatio extra causam*) εστίαζε στο πάθος, δηλαδή την πρόκληση συγκεκριμένης ψυχολογικής διάθεσης, ώστε να χειραγωγήσει τους δικαστές ή τους μάρτυρες, ανακατευθύνοντας τη δίκη στο επιθυμητό αποτέλεσμα: «Επειδή όλη η δύναμη και η θεωρία της ομιλίας πρέπει να ασκείται για τον καθησυχασμό ή τη διέγερση του νου όσων αποτελούν το ακροατήριο.» (*De orat.* 1, 17 [μετάφρ. Νικολαΐδης-Τυφλόπουλος στο: Kennedy 2003, 228-229]).

Για τον Κικέρωνα, η δημιουργία του ιδανικού ρήτορα εξαρτάται από τρεις παράγοντες: τη φυσική προδιάθεση (*ingenium*), τη μάθηση (*doctrina*) και την πρακτική εμπειρία (*exercitatio*). Η μάθηση ήταν σημαντική στο βαθμό που τελειοποιούσε τη φυσική προδιάθεση: «Η ικανότητα του λέγειν δεν μπορεί να υφίσταται, εάν δεν έχει μάθει αυτός που μιλάει, αυτά για τα οποία μιλάει» (*De orat.*

³⁷ Harries, ό.π. 155· Benferhat (2016) 74.

³⁸ Η πρακτική αυτή ήταν συνηθισμένη, ειδικότερα στην περίπτωση που ο συνήγορος ζητούσε την εισαγωγή μίας νέας αγωγής. Οι νομικοί είχαν άριστη γνώση των νόμων. Από τα τέλη του 1^{ου} αι. π.Χ. αποσύρθηκαν από κάθε πολιτική και κοινωνική εμπλοκή και το έργο τους αφορούσε αποκλειστικά στην ερμηνεία του δικαίου και στην παροχή νομικών συμβουλών σε πολίτες. Σπάνια αναλάμβαναν δικαστικές υποθέσεις ως συνήγοροι υπεράσπισης ή κατηγορίας. (πρβλ. Mousourakis, ό.π. 188-194).

1, 48 [μετάφρ. Παπαδημητρίου]). Η έλλειψη γνώσεων συνεπάγεται «κενή και σχεδόν παιδική ευγλωττία» (*De orat.* 1, 20 [μετάφρ. Παπαδημητρίου]). Αυτό που επίσης είχε ιδιαίτερη σημασία ήταν οι ιστορικές γνώσεις, οι οποίες αξιοποιούνταν στο στάδιο της παρουσίασης των παραδειγμάτων (*De orat.* 1, 18).³⁹ Τα ιστορικά παραδείγματα λειτουργούσαν, όπως θα αποδειχθεί στον λόγο *Pro Archia*, ως δεδικασμένο,⁴⁰ το οποίο δέσμευε τους δικαστές στη λήψη της δικαστικής απόφασης. Από την άλλη, εάν διάφορες περιπτώσεις υποθέσεων παρουσίαζαν ομοιότητες μεταξύ τους, ο ρήτορας ανέτρεχε στο ερμηνευτικό εργαλείο της αναλογίας. Επιπλέον, δεν ήταν σπάνια η χρήση της ηθικής αρχής της *humanitas*, η οποία απαιτούσε επιείκεια στη λήψη των δικαστικών αποφάσεων και εκδήλωση σεβασμού αμφοτέρων των διαδίκων, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση. Την έννοια αυτή ο Κικέρωνας την αξιοποίησε σε ολόκληρη σχεδόν την αγόρευσή του υπέρ του Αρχία, αφενός λόγω έλλειψης νομικών επιχειρημάτων και αφετέρου λόγω του γεγονότος ότι ο Αρχίας ήταν Έλληνας και ποιητής, ένας συνδυασμός που οι δικαστές περιφρονούσαν. Τέλος, σημαντικό ερμηνευτικό εργαλείο ήταν η διασταλτική και η τελολογική μέθοδος ερμηνείας, με τις οποίες διευρυνόταν το περιεχόμενο του νόμου και εξεταζόταν το πνεύμα του, δηλαδή η πρόθεση του νομοθέτη κατά τη σύνταξή του.⁴¹ Στον λόγο που αποτελεί αντικείμενο της παρούσας εργασίας, ο Κικέρωνας εφάρμοσε απόλυτα τη διασταλτική ερμηνεία, προτείνοντας τη διερεύνηση του περιεχομένου της νομικής έννοιας του Ρωμαίου πολίτη, ώστε να συμπεριλαμβάνεται και η πολιτιστική έννοια, ενώ ένα ενδεικτικό παράδειγμα της χρήσης της τελολογικής μεθόδου εντοπίζεται στον λόγο υπέρ του Μίλωνα, όπου ο Κικέρωνας εξετάζει το περιεχόμενο της *lex Cornelia de sicariis et veneficis* ως προς τις περιπτώσεις υπαγωγής ανθρωποκτονιών.

Αναμφίβολα, κάθε υπόθεση έχρηζε διαφορετικών επιχειρημάτων και ως εκ τούτου ο βαθμός αξιοποίησης των τριών καθοριστικών παραγόντων διαφοροποιούνταν ανάλογα με το αντικείμενο της υπόθεσης. Το ζήτημα δεν ήταν, επομένως, αν ο ρήτορας γνώριζε τον νόμο ή όχι, αλλά αν μπορούσε να ισορροπήσει

³⁹ Harries, ό.π. 148, 155.

⁴⁰ Ο ρωμαϊκός νόμος βασιζόταν στο δεδικασμένο περισσότερο από ό,τι ο ελληνικός νόμος (Kennedy, ό.π. 209).

⁴¹ Mousourakis, ό.π. 24-35.

την ευγλωττία, τη μάθηση και την πρακτική εμπειρία, ώστε να επιτύχει την καλύτερη δυνατή έκβαση της δίκης. Όσο για τον Κικέρωνα, σε κάθε υπόθεσή του έκανε χρήση της γραπτής νομοθεσίας, χωρίς όμως αυτό να τον περιορίζει στην εφαρμογή και άλλων μέσων πειθούς, λογικών και συναισθηματικών.

2. PRO ARCHIA

Έχει υποστηριχθεί ότι η ανάδειξη της χρησιμότητας της λογοτεχνίας στη ρωμαϊκή κοινωνία στο πλαίσιο του συγκεκριμένου δικανικού λόγου αναδεικνύει τη χρησιμότητα του ποιητή Αρχία ως μέλος αυτής. Το γεγονός ότι η δίωξη κατάφερε να σύρει έναν ποιητή στα δικαστήρια, αναγκάζει τον Κικέρωνα να μετατρέψει έναν δικανικό λόγο σε επιδεικτικό, εμπλουτισμένο με ποιητικά και λογοτεχνικά στοιχεία.⁴² Έχει, επίσης, επισημανθεί ότι ο *Pro Archia* είναι ο λιγότερο τυπικός λόγος του Κικέρωνα, λόγω της έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων, ικανών να αθώσουν τον Αρχία. Ο Κικέρωνας στρέφεται στον έπαινο των ανθρωπιστικών σπουδών και τονίζει τα οφέλη που θα αποκομίσει η ρωμαϊκή κοινωνία από την ποίηση του Αρχία, διευρύνοντας έτσι το πεδίο της έννοιας του Ρωμαίου πολίτη και αποδεικνύοντας ότι πολιτιστικά -αν όχι νομικά - ο Αρχίας είναι Ρωμαίος πολίτης.⁴³ Σύμφωνα με μία άλλη άποψη, η απόκλιση αυτή οφείλεται στην προσπάθεια να ταιριάζει περισσότερο ο λόγος σε έναν ποιητή, ο οποίος έχει ελάχιστη εμπειρία από δικαστικές μάχες. Ένας αμιγώς δικανικός λόγος δεν θα μπορούσε να στηρίξει το επιχείρημα της μετατροπής της νομικής έννοιας του Ρωμαίου πολίτη σε πολιτιστική.⁴⁴ Τέλος, έχει υποστηριχθεί ότι ολόκληρος ο λόγος αποτελεί επιβεβαίωση της ματαιοδοξίας του Κικέρωνα, ο οποίος αναζητά την προσωπική του δόξα μέσω της συγγραφής ενός έπους από τον Αρχία και επιδιώκει με κάποιον τρόπο να δικαιολογήσει τις ενέργειές του κατά τη διάρκεια της υπατείας του.⁴⁵

2.1. Ρωμαϊκή ιθαγένεια και Ρωμαίος πολίτης

Προτού εξεταστούν τα ζητήματα που απασχολούν την παρούσα έρευνα και οι νόμοι, με τους οποίους ο Αρχίας απέκτησε τη ρωμαϊκή ιθαγένεια, που κατόπιν αμφισβητήθηκε, είναι αναγκαία η αναφορά στην ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη και των δικαιωμάτων που συνδέονταν με αυτή. Βασικές προϋποθέσεις για να έχει κανείς την ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη ήταν να είναι ελεύθερο φυσικό πρόσωπο

⁴² Nesholm (2010) 478, 481.

⁴³ Gotoff (1979) 81. Ο Porter (1990) 145 συμμερίζεται την άποψη αυτή, θεωρώντας ότι η απόκλιση από την δικαστική πρακτική δεν οφείλεται στην απειρία του Αρχία, αλλά σε τέχνασμα. Ο Berry ([2010] 291-311) τάσσεται επίσης υπέρ αυτής της άποψης, καθώς θεωρεί ότι ήταν η μοναδική πειστική στρατηγική, η οποία θα επέτρεπε την είσοδο του Αρχία στη ρωμαϊκή κοινωνία.

⁴⁴ Dugan (2001) 44-46.

⁴⁵ Porter, ό.π. 143· Dugan, ό.π. 44.

(*status libertatis*), να το επιτρέπει η κατάσταση της ρωμαϊκής πολιτείας, μέσω της οποίας γινόταν η παραχώρηση ιδιωτικών και δημοσίων δικαιωμάτων (*status civitatis*) και τέλος, να ανήκει σε μία ρωμαϊκή οικογένεια ως εξ αρρενογονίας μέλος της (*status familiae*).⁴⁶ Η απόκτηση της ιδιότητας αυτής επιτυγχάνονταν είτε μέσω της γέννησης (*civis natus*) στο πλαίσιο ενός νόμιμου γάμου (*iustum matrimonium*),⁴⁷ είτε μέσω της διαδικασίας απελευθέρωσης ενός δούλου (*manumissio*),⁴⁸ είτε μέσω παραχώρησης από τη ρωμαϊκή πολιτεία (*civitatis donatio*), όπως συνέβη το 89 π.Χ. με την *lex Plautia Papiria* (βλ. παρακάτω). Η ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη αποδεικνυόταν με σχετική καταγραφή στον κατάλογο των κηнсόρων ανά πέντε έτη και την κατοχή του τριπλού ονόματος, που αποτελείτο από το κύριο όνομα (*praenomen*), το όνομα του γένους (*nomen gentilicium*) και το επώνυμο (*cognomen*).⁴⁹

2.2. Ο ποιητής Αρχίας και η δικαστική υπόθεση

Δίκη του Αύλου Λικίνιου Αρχία, Ιούλιος του 62 π.Χ.
Δικαστήριο: Μόνιμη επιτροπή περί ιθαγένειας (*quaestio perpetua de civitate*)
Πρόεδρος: Κόιντος Τύλλιος Κικέρων
Αδίκημα: Κατάχρηση του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτη (*usurpatio civitatis*)
Ενάγων: Γράττιος
Υπεράσπιση: Μάρκος Τύλλιος Κικέρων
Έκβαση δίκης: Άγνωστη (πιθανόν αθωωτική απόφαση)

Σχεδιάγραμμα 1. Πληροφορίες σχετικά με τη δίκη.

⁴⁶ *Inst.* 1, 9-12· *C.* 3, 22· *D.* 1, 5. Βλ. και Berger, ό.π. 381, 389, 626-627, 714-715.

⁴⁷ Κατά τη γέννησή τους έπρεπε οι γονείς να διαθέτουν τη ρωμαϊκή ιθαγένεια ή έστω ο πατέρας να είχε την ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη και η μητέρα να απολάμβανε το δικαίωμα της έγκυρης σύναψης γάμου (*ius conubii*). Βλ. *Inst.* 1, 56-57· *Inst.* 1, 67· *D.* 23, 2. Πρβλ. Berger, ό.π. 527, 603.

⁴⁸ *Inst.* 1, 11· *Inst.* 1, 17· *C.* 4, 14· *C.* 7, 10· *C.* 7, 11· *C.* 7, 15· *D.* 1, 1, 4· *D.* 40, 1-9.

⁴⁹ Βλ. αναλυτικά Νάκος, ό.π. 19-23, 32-33, 37-39. Σχετικά με το όνομα του Αρχία βλ. Μαντζίλας, ό.π. 23-24.

Ο Αύλος Λικίνιος Αρχίας γεννήθηκε το 120 π.Χ. στην Αντιόχεια, πρωτεύουσα της Συρίας, όπου και σπούδασε τα πρώτα χρόνια. Λόγω των κοινωνικών και πολιτικών αναταραχών στην Αντιόχεια, αναγκάστηκε να ταξιδέψει στη Μικρά Ασία και την Ελλάδα, όπου έγινε διάσημος, κυρίως για την ικανότητά του να αυτοσχεδιάζει κατά την απαγγελία ποιημάτων. Από εκεί, κατευθύνθηκε στη νότια Ιταλία, όπου πολλές πολιτείες, λόγω του πνεύματός του και του κύρους του, πρότειναν την πολιτογράφηση του σε αυτές. Στη Ρώμη έφθασε το 102 π.Χ. επί της υπατείας του Γάιου Μάριου και Κόιντου Λουτάτιου Κατούλου⁵⁰ και δημιούργησε αμέσως στενούς δεσμούς με πολλούς επιφανείς της πόλης, κυρίως όμως με την οικογένεια των Λούκουλλων. Ακολούθησε τον Λεύκιο Λούκουλλο στη Σικελία και, όταν στην επιστροφή τους σταμάτησαν στην Ηράκλεια, ομόσπονδη πολιτεία της Ρώμης (από το 278 π.Χ.), ο Αρχίας εγγράφηκε στον κατάλογο των πολιτών της, ύστερα από πρόταση του Λούκουλλου το 93 π.Χ.⁵¹ Το 89 π.Χ., μετά το τέλος του συμμαχικού πολέμου,⁵² οι δήμαρχοι Μάρκος Πλαύτιος Σιλβανός και Γάιος Παπίριος Κάρβων εξέδωσαν ένα ψήφισμα⁵³ (*lex Plautia Papiria de civitate Sociis danda*), σύμφωνα με το οποίο ήταν δυνατή η χορήγηση της ρωμαϊκής ιθαγένειας σε όλους τους κατοίκους των ομόσπονδων πολιτειών της Ρώμης, εφόσον ήταν εγγεγραμμένοι σε αυτές, διέμεναν εντός των ορίων της Ιταλίας και προέβαιναν σε δήλωση εγγραφής τους στον αρμόδιο πραιτόρα (*praetor urbanus*) σε χρονικό διάστημα εξήντα ημερών.⁵⁴ Το εν λόγω ψήφισμα ήταν συμπληρωματικό της προηγούμενης ρύθμισης, της *lex Iulia de civitate Latinis danda* του 90 π.Χ. Ενώ ο παλαιότερος νόμος χορηγούσε την ιθαγένεια σε κατοίκους ομόσπονδων πολιτειών της Ρώμης, η νεότερη ρύθμιση διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής της με την παραχώρηση της

⁵⁰ Ο Κάτουλος ενδιαφερόταν για την ελληνική κουλτούρα και τον πολιτισμό, ενώ ο Μάριος ήταν μάλλον αδιάφορος απέναντί τους.

⁵¹ Husband (1914) 166· MacKendrick (1995) 110· Berry, ό.π. 293.

⁵² Όπως αναφέρεται και στην υποσημείωση 82, οι ομόσπονδες πολιτείες δεν απολάμβαναν πλήρως όλα τα δικαιώματα που απέρρεαν από την *civitas romana*. Σε αυτό οφείλεται η έναρξη του συμμαχικού πολέμου το 91 π.Χ., όπου διάφορες συμμαχικές πόλεις εναντιώθηκαν στη Ρώμη, ύστερα από την απόρριψη από πλευράς της συγκλήτου της χορήγησης όλων των δικαιωμάτων. Ο πόλεμος έληξε με απόφαση της Ρώμης να χορηγήσει τη ρωμαϊκή ιθαγένεια στους συμμάχους.

⁵³ Γενικότερα, οι *leges* διακρίνονταν σε *leges rogatae*, δηλαδή ψηφισμένα από τις συνελεύσεις νομοσχέδια, τα οποία προηγουμένως είχαν υποβάλει ως πρόταση νόμου πραιτόρες ή ύπατοι, και σε *leges datae*, δηλαδή νόμους που εισάγονταν από δημόσιους άρχοντες για ειδικές περιπτώσεις, ύστερα από αδειοδότηση της συγκλήτου. Βλ. αναλυτικά Berger, ό.π. 545-546· Mousourakis, ό.π. 182· Μαντζίλας, ό.π. 102.

⁵⁴ Husband, ό.π. 166-167· Sherwin-White (1973) 150-152· MacKendrick, ό.π. 110· Berry, ό.π. 293· Μαντζίλας, ό.π. 22-23.

ρωμαϊκής ιθαγένειας σε όσους ήταν εγγεγραμμένοι στο δημοτολόγιο ομόσπονδων πολιτειών, αλλά δεν διέμεναν σε αυτές.⁵⁵

Το 65 π.Χ. ψηφίστηκε ένας νέος νόμος από τον δήμαρχο Γάιο Πάπιο (*lex Papia de peregrinis*), ο οποίος όριζε να εκδιωχθούν από τη Ρώμη όσοι παρίσταναν ότι είναι Ρωμαίοι πολίτες. Σε περίπτωση αδυναμίας απόδειξης της ρωμαϊκής ιθαγένειας, προβλεπόταν η στέρηση των δικαιωμάτων του Ρωμαίου πολίτη, η ποινική δίωξη και η ποινή της απέλασης.⁵⁶ Η δίωξη του Αρχία στηρίχτηκε σε αυτόν τον νόμο και η εκδίκαση της υπόθεσης, που έλαβε χώρα τον Ιούλιο του 62 π.Χ., αφορούσε το έγκλημα της κατάχρησης του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτη (*usurpatio civitatis*).⁵⁷ Το αρμόδιο δικαστήριο ήταν η μόνιμη επιτροπή περί ιθαγένειας (*quaestio perpetua de civitate*) και ο ενάγων⁵⁸ κάποιος Γράττιος, μη γνωστός από άλλες πηγές.⁵⁹ Η άσκηση της δίωξης θεμελιωνόταν στα εξής τέσσερα επιχειρήματα: α) ο Αρχίας δεν ήταν πολίτης της Ηράκλειας β) η διαμονή του στη Ρώμη ήταν παράνομη γ) δεν προέβη στην απαιτούμενη δήλωση εγγραφής εντός εξήντα ημερών ενώπιον του πραιτόρα αλλά το όνομά του προστέθηκε στον κατάλογο παράνομα δ) δεν εγγράφηκε στις κησορικές απογραφές των ετών 89 π.Χ., 86 π.Χ. και 70 π.Χ.⁶⁰ Το πρώτο και το τελευταίο επιχείρημα ήταν τα πιο ισχυρά, που ουσιαστικά κίνησαν και τη δίωξη.

2.3. Λόγοι ανάληψης της υπόθεσης

Στο *exordium* του λόγου τονίζεται η σχέση αμοιβαιότητας μεταξύ του Αρχία και του Κικέρωνα, ο οποίος αναφέρει ότι επωφελήθηκε από τη διδασκαλία του Αρχία κατά την παιδική του ηλικία και ότι αισθάνεται υποχρεωμένος τώρα να ανταποδώσει το

⁵⁵ Στην Ηράκλεια ως συμμαχική πολιτεία δόθηκε η ιθαγένεια με τον νόμο του 90 π.Χ. (*lex Iulia de civitate Latinis danda*). Ο Αρχίας απέκτησε την ιθαγένεια με βάση τον νεότερο νόμο (*lex Plautia Papiria*). Βλ. Rotondi (1912) 338, 340· RE XII,2 (1925) 2402· Sherwin-White, ό.π. 152· Berger, ό.π. 553· MacKendrick, ό.π. 112.

⁵⁶ Radin (1914) 401 και (1915) 272-273· Husband, ό.π. 167 και (1915) 175· RE XII,2 (1925) 2399-2400· Berger, ό.π. 557· Berry, ό.π. 294· Μαντζίλας, ό.π. 24, 110.

⁵⁷ Μια ανάλογη περίπτωση που αφορούσε το αδίκημα της κατάχρησης του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτη ήταν αυτή του Λεύκιου Κορνήλιου Βάλβου, τον οποίο ανέλαβε να υπερασπιστεί ο Κικέρωνας το 56 π.Χ. (*Pro Balbo*). Βλ. ενδεικτικά Brunt (1982).

⁵⁸ Αν και το δικαστήριο περί ιθαγένειας υπάγεται στα ποινικά δικαστήρια, στην πραγματικότητα αυτό εκδίκαζε υποθέσεις που ενέπιπταν στο δημόσιο δίκαιο, και ως εκ τούτου ορθότερο είναι να γίνεται λόγος για ενάγοντα και εναγόμενο, παρά για κατηγορο και κατηγορούμενο.

⁵⁹ Μαντζίλας, ό.π. 24, 82.

⁶⁰ Husband, ό.π. 168-169· Porter, ό.π. 147· MacKendrick, ό.π. 110-112.

όφελος αυτό μέσω της υπεράσπισης.⁶¹ Ένας δεύτερος λόγος αφορά στην επιθυμία του Κικέρωνα να επαινεθεί μέσω της ποίησης του Αρχία η υπατεία του και η επιτυχής καταστολή των ενεργειών του Κατιλίνα (§ 28).⁶² Εκτός, όμως, από τα προσωπικά κίνητρα υπήρχε και μια πολιτική σκοπιμότητα. Ο Λεύκιος Λούκουλλος, πάτρωνας και φίλος του Αρχία, είχε βοηθήσει τον Κικέρωνα να εκλεγεί ύπατος και να αποκαλύψει τη συνωμοσία του Κατιλίνα. Επιπλέον, επειδή η επιβολή της θανατικής ποινής που πέτυχε ο Κικέρωνας κατά των πέντε πρωτεργατών της συνωμοσίας, χωρίς προηγούμενη δικαστική απόφαση, τον καθιστούσε ευάλωτο, θεώρησε αναγκαίο να διατηρήσει φιλικές σχέσεις με τον Λούκουλλο, ο οποίος τότε ήταν πρόεδρος της συγκλήτου. Από την άλλη πλευρά, ο Γράττιος λέγεται ότι ήταν υποστηρικτής του Πομπήιου και επομένως η επίθεση εναντίον του Αρχία ήταν ουσιαστικά επίθεση εναντίον του Λούκουλλου, ο οποίος ήταν στρατιωτικός του αντίπαλος.⁶³ Ο Πομπήιος, ευρισκόμενος ακόμα στην Ανατολή κατά την εκδίκαση της υπόθεσης, θέλησε μέσω του υπάτου Μετέλλου Νέπωτα να εξασφαλίσει τη δικτατορία. Επειδή κάτι τέτοιο ήταν σχεδόν αδύνατο, με τον Λούκουλλο ως πρόεδρο της συγκλήτου και την ίδια τη σύγκλητο να διαθέτει ακόμα ισχυρή δύναμη, χρησιμοποίησε τη δίκη ως μέσο που θα αποσυντόνιζε τον Λούκουλλο από τις συγκλητικές του υποχρεώσεις. Αναλαμβάνοντας την υπόθεση ο Κικέρωνας, καθιστούσε σαφές ότι υποστήριζε τους συγκλητικούς και τον Λούκουλλο, αν και στον λόγο *Pro lege Manilia* του 66 π.Χ. είχε τεθεί υπέρ της ανάθεσης της διεξαγωγής του Μιθριδατικού πολέμου στον Πομπήιο.⁶⁴

2.4. Η λειτουργία του *exordium* ως μέσου πειθούς

Το *exordium* του λόγου λειτουργεί ως προοικονομία της *digressio* που θα ακολουθήσει (§ 12-30). Ο Κικέρωνας ζητάει την επιείκεια των δικαστών για το είδος του λόγου που πρόκειται να εκφωνήσει (§ 3). Γνωρίζοντας ότι οι δικαστές

⁶¹ Dugan, ό.π. 44-49· Albrecht (2003) 198-199· Berry, ό.π. 295· Panoussi (2009) 518-519· Nesholm, ό.π. 487-488.

⁶² Ένα τέτοιο έπος δεν ολοκληρώθηκε ποτέ (Κικ., *Att.* 1, 16, 15). Ο Berry (ό.π. 296) θεωρεί πιθανό το ενδεχόμενο να μην το ήθελε κάποιο μέλος της οικογένειας των Λούκουλλων ή ότι απλά ο Αρχίας κουράστηκε να επαινεί τους Ρωμαίους και τα κατορθώματά τους.

⁶³ Έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι ο Γράττιος ενήργησε ίδια πρωτοβουλία, προκειμένου να εκδικηθεί τον Λούκουλλο, επειδή ο Αρχίας έγραψε ένα ποίημα στα ελληνικά, όπου εξυμνούσε τη στρατηγία του κατά τον τρίτο Μιθριδατικό πόλεμο (βλ. αναλυτικά Berry, ό.π. 294).

⁶⁴ Taylor (1952) 64-70· Kennedy, ό.π. 212-213· Berry, ό.π. 304.

ενδεχομένως να κρίνουν υποκειμενικά λόγω της προκατάληψης ότι ο Αρχίας είναι ποιητής, και μάλιστα ελληνικής καταγωγής, κρίνει αναγκαία την αναφορά της διδασκαλίας του από αυτόν. Έτσι, ο λόγος ξεκινάει με τρεις υποθετικές προτάσεις, οι οποίες περιέχουν τις τρεις προϋποθέσεις του ιδανικού ρήτορα: προδιάθεση (*ingenium*), μάθηση (*doctrina*) και πρακτική εμπειρία (*exercitatio*).⁶⁵ Όταν ήταν νέος, μαθήτευσε δίπλα στον Αρχία στις ελευθέρια σπουδές (§ 1), οι οποίες περιλάμβαναν τη φιλοσοφία, την ποίηση, τη ρητορική και τη γραμματική.⁶⁶ Πρόκειται για μία ρητορική υπερβολή, η οποία, ωστόσο, είναι χρήσιμη για την εξύψωση του Αρχία στο κοινωνικό επίπεδο των δικαστών και την απόσπαση της συμπάθειάς τους. Παραποιεί ήδη από την αρχή του λόγου τα πραγματικά γεγονότα, καθώς ο Αρχίας δεν αποτέλεσε το κατεξοχήν πρότυπο δασκάλου του. Για την ακρίβεια δεν υπήρξε καν δάσκαλός του, όπως ο Φίλωνας, ο Αντίοχος και πολλοί άλλοι. Είχε περισσότερο την ιδιότητα του περιστασιακού συμβούλου των σπουδών του. Αυτό αποδεικνύεται κυρίως από τη χρήση της λέξης *studiorum*, όπου η σπουδή έχει την έννοια της συμβουλής ή της προτροπής. Αντίθετα, ο όρος *institutio* παραπέμπει σε ευρύτερη συστηματική διδασκαλία. Η εκδήλωση του σεβασμού (*pietas*) στοχεύει, λοιπόν, στην εύνοια των δικαστών. Ο ίδιος ο Κικέρωνας που μέχρι την ημέρα της δίκης μετρούσε 19 έτη μάχιμης δικηγορίας, αποτελεί σοβαρό αποδεικτικό στοιχείο, καθώς η ρητορική του δεινότητα και η επιτυχημένη πολιτική του πορεία έγκειντο στη διδασκαλία του Αρχία. Εφόσον ο ίδιος ωφελήθηκε από τη διδασκαλία αυτή, τότε μπορεί να ωφεληθεί και η ρωμαϊκή κοινωνία.⁶⁷

Στην προσπάθειά του να προκαλέσει τη συμπάθεια του αυστηρού ακροατηρίου του για τον Αρχία, ο Κικέρωνας αναφέρει τον όρο *humanitas*.⁶⁸ Μπορεί ο Αρχίας να μην είναι ρήτορας, όμως η ποίηση και η ρητορική συνδέονται μεταξύ τους, επειδή αφορούν στην ανθρώπινη μόρφωση (§ 3): «Όλες οι τέχνες που αφορούν στην ανθρώπινη μόρφωση έχουν κάποιο δεσμό, τρόπον τινά σαν να συνδέονται μεταξύ

⁶⁵ Μαντζίλας, ό.π. 75, 79.

⁶⁶ Η ονομασία των ελευθέρων σπουδών προέρχεται από το *status libertatis*, το κατά πόσον δηλαδή κάποιος ήταν ελεύθερος και κατ' επέκταση Ρωμαίος πολίτης (βλ. παραπάνω, 2.1).

⁶⁷ Porter, ό.π. 143-144· Albrecht, ό.π. 198-200· Berry, ό.π. 299-302· Panoussi, ό.π. 516-523· Nesholm ό.π. 478, 484, 487.

⁶⁸ Η κικερώνεια αντίληψη της *humanitas* περιλαμβάνει όχι μόνο τις ελευθέρια σπουδές, που αποσκοπούν στην πνευματική καλλιέργεια, αλλά και τις ενδιάθετες καταστάσεις της καλοσύνης, της επιείκειας και της ανεκτικότητας (βλ. αναλυτικά Clarke [2004] 206).

τους με κάποια συγγένεια». ⁶⁹ Υπό το πρίσμα αυτό, η *humanitas* αποτελεί εκείνο το απαραίτητο μέσο σύνδεσης των καλλιεργημένων Ρωμαίων μεταξύ τους, και κατ' επέκταση του Αρχία, του Κικέρωνα και των δικαστών. ⁷⁰ Αξιοσημείωτη είναι και η χρήση του όρου *cognatio*, που υποδηλώνει τη νομική σχέση που συνδέει όλα τα μέλη της οικογένειας που τελούν υπό την πατρική εξουσία. ⁷¹ Ο δανεισμός ενός όρου του οικογενειακού δικαίου και η μεταφορά μίας κοινωνικής κατάστασης σε μία δίκη παραπέμπει στην ενσωμάτωση της λογοτεχνίας σε ένα οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον. ⁷² Εφόσον οι τέχνες δεν έχουν ως κοινή συνιστώσα την ανθρώπινη μόρφωση, με την έννοια ότι δεν παράχθηκαν από αυτήν, αλλά αποτελούν ξεχωριστά μέρη που απαρτίζουν το όλο, έτσι, και η ρητορική και η ποίηση παρόλο που διαφέρουν, έχουν ως κοινό σκοπό την ανθρώπινη μόρφωση.

Παρατηρείται, επίσης, μια αντίθεση ανάμεσα στις *optimes artes* και στους αυστηρότατους δικαστές (*severissimos iudices*), ⁷³ την οποία ο ρήτορας προσπαθεί να αμβλύνει, μετατρέποντας τη δίκη σε μία συνάθροιση (*concorso*) καλλιεργημένων ανθρώπων (*hominum litteratissimorum*). Έτσι, ενώνει όλα τα μέλη της δίκης (Αρχίας, Κικέρωνα, δικαστές, πραιτόρας) σε μια προσπάθεια να εγκωμιάσουν τις ελευθέριες σπουδές, τις οποίες οι Ρωμαίοι γενικά περιφρονούσαν. ⁷⁴ Με αυτόν τον τρόπο, τοποθετεί το νομικό ζήτημα της ιθαγένειας του Αρχία, για το οποίο δεν έχει επαρκείς αποδείξεις, στο ευρύτερο πλαίσιο της ρωμαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας, ώστε η αμφισβήτηση της ιθαγένειας να φαίνεται εν τέλει υποδεέστερη μπροστά στην αξία της ανθρώπινης μόρφωσης. ⁷⁵ Μόνο εφόσον έχει προλειάνει το έδαφος

⁶⁹ Οι μεταφράσεις όλων των αποσπασμάτων του λόγου που παρατίθενται στο πλαίσιο αυτής της εργασίας προέρχονται από τη σχολιασμένη έκδοση του Δ. Μαντζίλα.

⁷⁰ MacKendrick, ό.π. 110· Albrecht, ό.π. 198-200· Nesholm, ό.π. 480-482.

⁷¹ RE IV,1 (1900) 204-206· Berger, ό.π. 393· Νάκος, ό.π. 38.

⁷² Panoussi, ό.π. 517.

⁷³ Η απλή χρήση της δεικτικής αντωνυμίας για τη δήλωση του πραιτόρα οφείλεται στο γεγονός ότι ο πρόεδρος της δίκης ήταν ο αδελφός του, Κόιντος Κικέρωνας: «οποιαδήποτε χρήση εκτεταμένης κολακείας» θα ισοδυναμούσε με αντενέργεια του ενάγοντος για μεροληπτική στάση του προέδρου (Μαντζίλας, ό.π. 84).

⁷⁴ MacKendrick, ό.π. 113· Nesholm, ό.π. 480-482· Μαντζίλας, ό.π. 83· Pressman (2018) 30-31.

⁷⁵ Dugan, ό.π. 44· Albrecht, ό.π. 201-202· Panoussi, ό.π. 517-523.

και έχει κερδίσει τη συμπάθεια των δικαστών, υπεισέρχεται ο Κικέρωνας στο νομικό ζήτημα καθαυτό: είναι ο Αρχίας Ρωμαίος πολίτης;⁷⁶

2.5. Χρήση του γραπτού νόμου

Η εκ τεκμηρίου απόδειξη, η οποία περιλαμβάνει την απόρριψη του ισχυρισμού του κατηγορού (*refutatio*) και την υποστήριξη των επιχειρημάτων της υπεράσπισης (*confirmatio causa ipsa*), καταλαμβάνει τις § 8-11. Ωστόσο, η *narratio* (§ 4β-7) λειτουργεί ως ένα αποδεικτικό τμήμα εξέτασης των υπό κρίση θέσεων (*confirmatio de causa*), καθώς εκτίθενται όλα τα πραγματικά περιστατικά, που ξεκινούν από την παιδική ηλικία και φθάνουν έως την εκδίκαση της υπόθεσης, και τα οποία θα χρησιμοποιηθούν στη νομική αιτιολόγηση.⁷⁷ Στο τμήμα της δικαστικής απόδειξης (§ 8-11), ο Κικέρωνας θα αποδείξει ότι ο Αρχίας είναι Ρωμαίος πολίτης βάσει γραπτού νόμου. Εάν, ωστόσο, δεν προκύψει κάτι τέτοιο από τα σχετικά έγγραφα και τις μαρτυρίες, θα προχωρήσει στο τμήμα της εξωδικαστικής απόδειξης (§ 12-30), στο οποίο θα επικαλεστεί το άγραφο δίκαιο, με το οποίο ο Αρχίας θα πρέπει να γίνει Ρωμαίος πολίτης.⁷⁸

⁷⁶ Ο Κικέρωνας αποκαλεί τον Αρχία με το *praenomen* και το *nomen* του, για να αποδείξει ότι ήδη πριν από τη δίκη και κατά τη διάρκειά της ο Αρχίας συμπεριφερόταν ως Ρωμαίος πολίτης, ο οποίος έλαβε από σεβασμό το όνομα της γενιάς του πάτρωνά του Λούκουλλου (βλ. σελ. 37).

⁷⁷ Berry, ό.π. 296, 299.

⁷⁸ Craig (1985)· Albrecht, ό.π. 201· MacKendrick, ό.π. 110· Berry, ό.π. 299-301. Βλ. και § 4β για την εν λόγω διττή επιχειρηματολογία.

Lex Plautia Papiria de civitate Sociis danda του 89 π.Χ.

- Εγγεγραμμένος σε ομόσπονδη πολιτεία κατά τον χρόνο εισαγωγής του νόμου
- Μόνιμη κατοικία εντός της Ιταλίας
- Δήλωση εγγραφής ενώπιον του πραιτόρα εντός της αποκλειστικής προθεσμίας των 60 ημερών

Lex Papia de civitate Romana ή de Peregrinis του 65 π.Χ.

➔ Σε περίπτωση αδυναμίας απόδειξης της ρωμαϊκής ιθαγένειας

- α) στέρηση των δικαιωμάτων του Ρωμαίου πολίτη β) απέλαση

Ισχυρισμοί του ενάγοντος

Ο Αρχίας δεν ήταν πολίτης της Ηράκλειας

Η διαμονή του Αρχίας στη Ρώμη ήταν παράνομη

Ο Αρχίας δεν προέβη στην απαιτούμενη δήλωση εγγραφής εντός 60 ημερών ενώπιον του πραιτόρα, αλλά το όνομά του προστέθηκε στον κατάλογο παράνομα

Ο Αρχίας δεν εγγράφηκε στις κησορικές απογραφές των ετών 89 π.Χ., 86 π.Χ., 70 π.Χ.

Ισχυρισμοί υπεράσπισης
(*confirmatio causa ipsa*)

Το 93 π.Χ. ο Αρχίας έγινε κάτοικος της Ηράκλειας, ύστερα από πρόταση του Λεύκιου Λούκουλλου

Μάρτυρες υπεράσπισης

- Λεύκιος Λούκουλλος (προφορική μαρτυρία)
- Απεσταλμένοι της Ηράκλειας (προσκόμιση αντιγράφων των δημοσίων αρχείων)

Η διαμονή του Αρχίας στη Ρώμη δεν είναι παράνομη, διότι:

- Ο νόμος δεν περιόριζε τη διαμονή του ενδιαφερομένου εντός της ομόσπονδης πολιτείας.
- Ο Αρχίας διατηρούσε την περιουσία του στο ταμειυτήριο της Ρώμης

Τα αρχεία του Μέτελλου, αρμοδίου πραιτόρα του 89 π.Χ., περιλαμβάνουν το όνομα του Αρχία

Οι κησορικές απογραφές δεν επιβεβαιώνουν το πολιτικό δικαίωμα αλλά αποτελούν μόνο εικασία ότι ο εγγεγραμμένος σε αυτές είναι Ρωμαίος πολίτης

Σχεδιάγραμμα 2. Πληροφορίες σχετικά με τους νόμους που εφαρμόστηκαν στην εκδίκαση της υπόθεσης του Αρχία, τα επιχειρήματα του ενάγοντος και τα αντεπιχειρήματα της υπεράσπισης.

Προτού επιδιώξει ο Κικέρωνας να αντικρούσει το πρώτο επιχείρημα του ενάγοντος, ότι δηλ. ο Αρχίας δεν ήταν πολίτης της Ηράκλειας, αναφέρει στην διήγηση (*narratio*) τις ισχυρές φιλίες που εκείνος δημιούργησε με πολλούς επιφανείς Ρωμαίους πολίτες (§ 6): «Εκείνο τον καιρό ήταν αγαπητός στον επιφανή Κόιντο Μέτελλο τον Νουμιδικό και τον γιο του Πίο, είχε ως ακροατή τον Μάρκο Αιμίλιο, σχετιζόταν με τον Κόιντο Κάτουλο και τον πατέρα και τον γιο, λατρευόταν από τον Λικίνιο Κράσσο. Και καθώς κρατούσε στενότερες σχέσεις οικειότητας με τους Λούκουλλους και τον Δρούσο και τους Οκτάβιους και τον Κάτωνα και όλο τον οίκο των Ορτηνσίων, ευεργετείτο με ύψιστη τιμή, γιατί τον εκτιμούσαν όχι μόνο αυτοί που έσπευδαν κάτι να δουν και ν' ακούσουν, αλλά ακόμα και όσοι τυχόν προσποιούνταν».⁷⁹ Η αναφορά σε όλα αυτά τα πρόσωπα εδραιώνει την αντίληψη ότι ο Αρχίας, ακόμα και αν δεν είχε γίνει τότε Ρωμαίος πολίτης, συμπεριφερόταν κοινωνικά ως τέτοιος, προσδίδοντας κύρος και αξιοπιστία τόσο στην προσωπικότητά του όσο και στη λογοτεχνική του παραγωγή. Το γεγονός, μάλιστα, ότι ήταν αγαπητός και γνωστός αποτελεί απόδειξη ότι οι δικαστές δεν θα πρέπει να τον δικάσουν ως ξένο (*peregrino*), αλλά ως Ρωμαίο πολίτη, η ποίηση του οποίου έχει οφέλη για τη ρωμαϊκή κοινωνία. Ωστόσο, πρόκειται για μία ρητορική υπερβολή, καθώς ο Αρχίας δεν ήταν τόσο μεγάλος ποιητής όσο ο Κικέρωνας σκόπιμα τον παρουσιάζει. Ήταν ένας ιδιαίτερος ποιητής και πολλοί επιφανείς Ρωμαίοι εκτιμούσαν το έργο του.

2.5.1. Ανασκευή α' επιχειρήματος του ενάγοντος

Αναφορικά με την απόρριψη του πρώτου επιχειρήματος, το 93 π.Χ. ο Αρχίας είχε ακολουθήσει τον Λεύκιο Λούκουλλο⁸⁰ στη Σικελία για τη διευθέτηση ορισμένων ιδιωτικών⁸¹ υποχρεώσεων του τελευταίου και, όταν στην επιστροφή τους

⁷⁹ Βλ. και MacKendrick, ό.π. 113· Berry, ό.π. 300· Hanchey (2012-2013) 164. Η προοικονομούσα δήλωση ότι ο Αρχίας διατηρούσε στενές φιλικές σχέσεις με τον Κόιντο Μέτελλο Πίο είναι σκόπιμη, διότι αυτός ήταν που διετέλεσε πραιτορας το 89 π.Χ. και ήταν αρμόδιος για την εγγραφή του Αρχία στον κατάλογο των Ρωμαίων πολιτών.

⁸⁰ Υπάρχει μία ασυμφωνία για το αν ο Κικέρωνας ακολούθησε τον Λεύκιο Λούκουλλο ή τον γιο του, Μάρκο Λούκουλλο (βλ. Husband, ό.π. 169· Berry, ό.π. 300). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Μαντζίλας, ό.π. 99 (με παραπομπή στους Narducci & Bertoni [1992] 78).

⁸¹ Ο Husband (ό.π. 166) αναφέρει ότι ο Λούκουλλος στάλθηκε στη Σικελία ως ανθύπατος. Ωστόσο, ο Λούκουλλος έγινε αγορανόμος το 79 π.Χ. και δεν μπορούσε να είναι ανθύπατος μεταξύ των ετών 102 και 89 π.Χ., αφού το αξίωμα του αγορανόμου προηγούνταν από αυτό του ανθύπατου. Επιπλέον,

σταμάτησαν στην Ηράκλεια, ομόσπονδη πολιτεία της Ρώμης,⁸² εγγράφηκε στους καταλόγους των πολιτών της, ύστερα από πρόταση του Λούκουλλου (§ 6).

Το 89 π.Χ. ψηφίστηκε ο Πλαύτειος και Παπίρειος νόμος, με τον οποίο ο Αρχίας έγινε Ρωμαίος πολίτης. Ο εν λόγω νόμος απαιτούσε να συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις για τη λήψη της ρωμαϊκής ιθαγένειας (§ 7): «Σε όσους τυχόν ήταν εγγεγραμμένοι σε ομόσπονδες πολιτείες, εάν τότε που ο νόμος εισαγόταν, είχαν μόνιμη κατοικία στην Ιταλία και, εάν είχαν δηλωθεί σε πραίτορα εντός εξήντα⁸³ ημερών». ⁸⁴ Υπό το πρίσμα του νόμου, είχε προηγηθεί η τιμητική παραχώρηση της ιθαγένειας της Ηράκλειας στον Αρχία (§ 6), ο ίδιος διέθετε μόνιμη κατοικία στη Ρώμη πριν και κατά την εισαγωγή του νόμου (§ 7) και εμφανίστηκε ενώπιον του Κόιντου Καϊκίλιου Μέτελλου Πίου (§ 7), αρμόδιου για την πολιτογράφηση πραίτορα του 89 π.Χ. (*praetor urbanus*) και στενότερου φίλου του, εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας.⁸⁵

Το ζήτημα είναι ότι το αποδεικτικό έγγραφο που επιβεβαίωνε την πολιτογράφηση του Αρχία ως Ηρακλειώτη είχε συμπεριληφθεί στα δημόσια αρχεία (*tabularia*) της Ηράκλειας, τα οποία κήκαν από άγνωστη αιτία κατά τον Συμμαχικό πόλεμο.⁸⁶ Εφόσον λοιπόν δεν υπήρχε η δυνατότητα προσκόμισης στο δικαστήριο

χρησιμοποιώντας σκόπιμα τον όρο *provincia*, ο Κικέρωνας θέλει να παρουσιάσει το ταξίδι ως υπηρεσιακό και όχι ως ψυχαγωγικό, όπως ήταν στην πραγματικότητα (βλ. αναλυτικά Μαντζίλας, ό.π. 100).

⁸² Οι λέξεις *ius* και *foedus*, που αναφέρει ο Κικέρωνας, υπάγονται στο ίδιο νομικό πλαίσιο. Το δικαίωμα αναφέρεται στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από τη συνθήκη συμμαχίας, ενώ η συνθήκη ήταν το έγγραφο που επιβεβαίωνε τη συμμαχία. Οι συμμαχικές πόλεις (*civitates foederatae* ή *municipia sine suffragio*) της Ρώμης είχαν όλα τα δικαιώματα του ιδιωτικού δικαίου πλην όμως του δημοσίου δικαίου, δηλαδή του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Η διοίκησή τους ελέγχονταν εν μέρει από τους τοπικούς άρχοντες και εν μέρει από μία δυαρχία ανδρών (*duumviri*) ως διοικητικών επικεφαλής και μία τοπική σύγκλητο (*curia*). Επιπλέον υπάγονταν στα ρωμαϊκά δικαστήρια, ενώ υιοθετούσαν το ρωμαϊκό νόμισμα και τη λατινική γλώσσα. Η Ηράκλεια χρίστηκε συμμαχική πόλη το 278 π.Χ., επειδή είχε βοηθήσει τους Ρωμαίους στον συμμαχικό πόλεμο κατά του Πύρρου το 280 π.Χ. Με την κήρυξη της σε ισοπολιτεία (*municipium cum suffragio*) της Ρώμης, ήταν επιτρεπτή η απόλαυση και των πολιτικών δικαιωμάτων και η εξάλειψη της δυαρχίας (βλ. D. 50, 1. Πρβλ. Berger, ό.π. 590· Mousourakis, ό.π. 154-155· Μαντζίλας, ό.π. 89, 101, 105-106).

⁸³ Η προθεσμία δήλωσης εντός εξήντα ημερών είχε στρατιωτική σκοπιμότητα, καθώς ήθελαν να στρατολογήσουν το συντομότερο νέους στρατιώτες από διάφορες πολιτείες της Ιταλίας (βλ. Μαντζίλας, ό.π. 102).

⁸⁴ Βλ. και MacKendrick, ό.π. 110· Berry, ό.π. 293· Hanchey, ό.π. 164-165.

⁸⁵ Βλ. αναλυτικά σελ. 32-35.

⁸⁶ Τα δημόσια αρχεία κήκαν πριν από την εισήγηση του Πλαύτειου και Παπίρειου νόμου. Αυτό σήμαινε ότι όχι μόνο ο Αρχίας δεν θα μπορούσε να αποδείξει ότι ήταν κάτοικος της Ηράκλειας, και άρα Ρωμαίος πολίτης βάσει του νόμου αυτού, αλλά και όλοι οι κάτοικοι της Ηράκλειας. Ενδεχομένως

των αποδεικτικών στοιχείων, η υπεράσπιση στράφηκε σε μαρτυρίες προσώπων και αντίγραφα δημοσίων εγγράφων. Στο πλαίσιο αυτό, ο Κικέρωνας κάλεσε τον Λούκουλλο ως μάρτυρα υπεράσπισης στη δίκη, προκειμένου να επιβεβαιώσει τους νομικούς ισχυρισμούς του. Ο Λούκουλλος όχι μόνο πρότεινε και υποστήριξε τη λήψη του πολιτικού δικαιώματος της Ηράκλειας υπέρ του Αρχία, αλλά επιπλέον ήταν αυτός που διεξήγαγε (*egisse*) την τελετή ως ένορκος μάρτυρας (*religione*). Ήταν επομένως συμμετέτοχος *stricto sensu*.⁸⁷ Το κύρος (*auctoritas*) και η νομική αυτενέργεια του Λούκουλλου στην τελετή είναι τα κρίσιμα αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία αφενός ισχυροποιούν τη θέση του Κικέρωνα ως συνηγόρου στη δίκη αμφισβήτησης, αφετέρου προσδίδουν αξιοπιστία και νομιμότητα στην υπόθεση του Αρχία.⁸⁸ Για τον λόγο αυτόν, ο Κικέρωνας μετέθεσε το κέντρο βάρους της ευθύνης στον Λούκουλλο. Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι ο Λούκουλλος υποκαθιστά τον Αρχία ως εναγόμενο της δίκης,⁸⁹ γεγονός που επιτυγχάνεται και με το λεκτικό παιχνίδι της παραγράφου 8: «Ο οποίος λέγει ότι δεν νομίζει, αλλά γνωρίζει, ότι δεν άκουσε, αλλά είδε, ότι δεν παρίστατο απλώς, αλλά έκανε».⁹⁰ Επιπλέον, παρόντες στη δίκη ως μάρτυρες υπεράσπισης ήταν και απεσταλμένοι της Ηράκλειας με διαταγές και με δημόσια μαρτυρία (§ 8). Αυτοί προσκόμισαν στο δικαστήριο αντίγραφα των δημοσίων αρχείων (*mandatis*),⁹¹ που αποδείκνυαν ότι έλαβε χώρα νόμιμα η πολιτογράφηση του Αρχία. Το γεγονός, μάλιστα, ότι παρευρέθηκαν εξ ονόματος και για λογαριασμό της Ηράκλειας ως πολιτείας (*cum publico testimonio*) και όχι μεμονωμένα ως ιδιώτες (*cives privati*) παρείχε ακόμα μεγαλύτερη αξιοπιστία στα έγγραφα των αρχείων και νομιμότητα στη διαδικασία χορήγησης της ιθαγένειας.⁹² Υπό το παραπάνω πρίσμα, η γραπτή και προφορική κατάθεση του Λούκουλλου και των απεσταλμένων της Ηράκλειας θεμελιώνουν ισχυρά

να έγιναν παρόμοιες προσφυγές. (Για αυτό το ζήτημα βλ. Husband, ό.π. 169). Για την πυρπόληση των αρχείων πρβλ. MacKendrick, ό.π. 110· Berry, ό.π. 301· Μαντζίλας, ό.π. 105.

⁸⁷ Husband, ό.π. 166, 169· Μαντζίλας, ό.π. 104.

⁸⁸ Dugan, ό.π. 53-54.

⁸⁹ Hanchey, ό.π. 165.

⁹⁰ Porter, ό.π. 147-148· MacKendrick, ό.π. 120.

⁹¹ Η λέξη *mandatis* αναφέρεται στην προφορική εντολή της Ηράκλειας. Χρησιμοποιείται καταχρηστικά εδώ, δεδομένου ότι οι απεσταλμένοι προσκόμισαν έγγραφα. (βλ. Μαντζίλας, ό.π. 104).

⁹² Husband, ό.π. 169· Μαντζίλας, ό.π. 104.

αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία είναι κρίσιμα, διότι εάν αποδειχθεί ότι ήταν πολίτης της Ηράκλειας, συνεπάγεται βάσει νόμου ότι ήταν και πολίτης της Ρώμης.

2.5.2. Ανασκευή β' και γ' επιχειρήματος του ενάγοντος

Η ένατη παράγραφος αφορά στην ανασκευή του δεύτερου και του τρίτου επιχειρήματος του ενάγοντος: ο Αρχίας διαμένει παράνομα στη Ρώμη και δεν έχει εγγραφεί στους καταλόγους των πραιτόρων.

Σύμφωνα με την έκθεση των πραγματικών περιστατικών (*narratio*), ο Αρχίας έφθασε στη Ρώμη (102 π.Χ.) και δεν ξαναέφυγε παρά μόνο, όταν ακολούθησε τον Λούκουλλο στα ταξίδια του. Εξακολούθησε να διατηρεί την ιθαγένεια της Ηράκλειας και μετά την επιστροφή του στη Ρώμη.⁹³ Η αποδοχή των Λούκουλλων να φιλοξενήσουν τον Αρχία ήδη από το 102 π.Χ. αποτελεί απόδειξη ότι κατά τον χρόνο που ψηφίστηκε ο Πλαύτειος και Παπίρειος νόμος, αλλά και πριν από αυτόν, ο Αρχίας ζούσε στη Ρώμη, και άρα εντός των ορίων της Ιταλίας. Η αναπαράσταση, μάλιστα, της εικόνας του Αρχία ως ανηλίκου να μπαίνει στο σπίτι τους (§ 5), ενισχύει την πεποίθηση των δικαστών ότι ο Αρχίας διέμενε στη Ρώμη ήδη 40 χρόνια. Αυτό επιτυγχάνεται κυρίως με τη χρήση του επιθέτου *praetextatus*, το οποίο, ωστόσο, λειτουργεί ως μέσο πλάνης. Η *toga praetexta* ήταν μία λευκή τήβεννος με πορφυρή μπορντούρα, την οποία φορούσαν οι άρχοντες αλλά και οι έφηβοι Ρωμαίοι έως την ηλικία των 16 ή 17 ετών, οπότε και αντικαθίστατο από την αντρική τήβεννο των ενηλίκων (*toga virilis*). Ο Κικέρωνας παραποιεί τα πραγματικά περιστατικά, ώστε να συνδέσει τον Αρχία με τις ρωμαϊκές πρακτικές. Ο Αρχίας, όταν έφθασε στη Ρώμη, δεν είχε γίνει ακόμα Ρωμαίος πολίτης, οπότε και το πιο πιθανό είναι να φορούσε τον ελληνικό χιτώνα (*pallium*). Αλλά ακόμα και αν υποθεθεί ότι πράγματι φορούσε τήβεννο, αυτή θα ήταν η τήβεννος των ενηλίκων, δεδομένου ότι ο Αρχίας το 102 π.Χ. ήταν 18 ετών. Ωστόσο, αποτελεί αποτελεσματικότερο αποδεικτικό στοιχείο η εφηβική ηλικία παρά η ενήλικη, ώστε να φαίνεται μεγαλύτερο το διάστημα διαμονής του στη Ρώμη. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Αρχίας

⁹³ Husband, ό.π. 166· Sherwin-White, ό.π. 152.

έλαβε την ιθαγένεια στα 31 έτη της ζωής του μέσω παραχώρησης (*civis factus*) και όχι κατά τη γέννησή του (*civis natus*).⁹⁴

Επιπλέον, εφόσον ο Αρχίας ήταν εκ του νόμου κάτοικος της Ηράκλειας, συνεπάγεται ότι η διαμονή του στη Ρώμη ήταν καθόλα νόμιμη, δεδομένου ότι ο νόμος δεν απαιτούσε τη διαμονή στην εγγεγραμμένη ομόσπονδη πολιτεία, αλλά εντός της Ιταλίας. Ο Κικέρωνας, όμως, επιστρατεύει και ένα δεύτερο αντεπιχείρημα· ο Αρχίας διατηρούσε την περιουσία του στο ταμειυτήριο της Ρώμης (*sedes*). Οι ομόσπονδες πολιτείες βάσει της συνθήκης (*foedus*) είχαν τα δικαιώματα των συναλλαγών (*ius commercii*) και της διατήρησης περιουσιακών στοιχείων στη Ρώμη.⁹⁵ Αυτά απέρρεαν από την ιδιότητα της *civitas Latina*, δηλαδή της ιθαγένειας κάθε συμμαχικής πολιτείας, όπως συνήθιζαν να την αποκαλούν οι Ρωμαίοι. Συνεπώς, ο Αρχίας πριν τη λήψη της ρωμαϊκής ιθαγένειας είχε στενές οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις με τη Ρώμη επί τέσσερα χρόνια, γεγονός που αποδεικνύει ότι ήταν κάτοικος ομόσπονδης πολιτείας και κατ' επέκταση Ρωμαίος πολίτης. Σε κάθε άλλη περίπτωση δεν θα μπορούσε να απολαμβάνει τα δικαιώματα αυτά, ιδίως αυτό της διατήρησης περιουσιακών στοιχείων στη Ρώμη.

Αναφορικά με το τρίτο επιχείρημα, ο Κικέρωνας υποστηρίζει ότι η δήλωση εγγραφής του Αρχία ενώπιον του Μέτελλου, αρμοδίου πραιτόρα του 89 π.Χ., έλαβε χώρα εμπρόθεσμα και νόμιμα. Το ζήτημα είναι ότι ο Μέτελλος είχε αποβιώσει ένα έτος νωρίτερα από την εκδίκαση της υπόθεσης, το 63 π.Χ., με αποτέλεσμα ο Κικέρωνας να στερείται ισχυρής αυτοπρόσωπης κατάθεσης. Παρόλα αυτά, καταφέρνει να προσκομίσει στο δικαστήριο τα αρχεία του (*tabulis*), τα οποία περιλαμβάνουν το όνομα του Αρχία, και αποτελούν μία ισοδύναμη γραπτή μαρτυρία.⁹⁶ Το ερώτημα που παραμένει είναι γιατί το όνομα του Αρχία δεν συμπεριλήφθηκε και στους καταλόγους των άλλων δύο συναρμοδίων για την πολιτογράφηση πραιτόρων, Άππιου Κλαύδιου Πούλχερ και Πόπλιου Γαβίνιου Καπίτωνα.⁹⁷ Η απάντηση στο ερώτημα είναι ότι οι κατάλογοι των πραιτόρων δεν αποτελούσαν δημόσια αρχεία, τα οποία φυλάσσονταν επαρκώς στο Καπιτώλιο,

⁹⁴ Μαντζίλας, ό.π. 92.

⁹⁵ Husband, ό.π. 165-166.

⁹⁶ Husband, ό.π. 170· Berry, ό.π. 301· Μαντζίλας, ό.π. 94.

⁹⁷ Dugan, ό.π. 54.

αλλά τρόπον τινά ιδιωτικά, με αποτέλεσμα πολλοί να εισέρχονται παράνομα στις οικίες τους και να προσθέτουν το όνομά τους ή να σβήνουν κάποιο άλλο.

Επειδή όμως, το επιχείρημα του ενάγοντος ήταν ισχυρό και θα μπορούσε να προσβάλει την αξιοπιστία (*auctoritas*) των εγγράφων του Μέτελλου, ο Κικέρωνας επιστρατεύει ένα ακόμα αντεπιχείρημα, το οποίο αφορά στην προσβολή της αξιοπιστίας και πολιτικής δράσης των Κλαύδιου και Γαβίνιου και τη νομιμοποίηση του Μέτελλου (§ 9b): «Μολονότι τα έγγραφα του Αππίου λεγόταν ότι διατηρούνταν κάπως αμελώς, ενώ του Γαβίνιου - για όσο διάστημα υπήρξε αδιάφθορος - η επιπολαιότητα και - μετά την καταδίκη του - η συμφορά του είχε ακυρώσει κάθε αξιοπιστία των εγγράφων, ο Μέτελλος, ο πιο αγνός και μετριόφρων από όλους, υπήρξε τόσο μεγάλης ακρίβειας, ώστε παρουσιάστηκε ενώπιον του Λεύκιου Λέντουλου του πραιτόρα και των δικαστών και τους είπε ότι είχε ανησυχήσει, εξαιτίας του σβησίματος ενός και μόνο ονόματος». ⁹⁸ Ο Κλαύδιος επέδειξε ασυνέπεια ως προς την εκτέλεση των καθηκόντων του, με αποτέλεσμα να ακολουθήσει ο διωγμός του από μέλος της συγκλήτου. Ο Γαβίνιος, από την άλλη, δικάστηκε μετά το 89 π.Χ. (*post damnationem calamitas*), κατόπιν κατηγορίας των Ελλήνων ότι διέπραξε έγκλημα *de repetundis* (παράνομου πλουτισμού) κατά την άσκηση των καθηκόντων του, όταν διατελούσε έπαρχος (*propraetor*) στην Ασία. ⁹⁹ Αντίθετα, ο Μέτελλος (*sanctissimus modestissimusque omnium*) δεν είχε προβεί ποτέ σε καμία παράνομη ενέργεια κατά το πραιτορικό του αξίωμα, η οποία να θίγει το κύρος και την αξιοπιστία των εγγράφων του. Απόδειξη αυτού, την οποία αναφέρει ο Κικέρωνας στην § 9, είναι το γεγονός ότι ο Μέτελλος είχε προσφύγει στον Λεύκιο Λέντουλο, ο οποίος πιθανόν ήταν ο προϊστάμενος των πραιτόρων και υπεύθυνος για τις δίκες περί σφετερισμού του δικαιώματος του πολίτη (*usurpatio*), και ενώπιον των δικαστών, ώστε να πιστοποιήσει τη γνησιότητα των εγγράφων του, ύστερα από την παρατήρηση μίας παράνομης προσθήκης ονόματος. ¹⁰⁰ Υπό αυτό το πρίσμα, η παράνομη κατάχρηση της εξουσίας, η πολιτική διαφθορά και η ασυνέπεια (*levitas*) των Κλαυδίου και Γαβίνιου αποτελούν λόγο ακυρότητας της πολιτικής τους δράσης, η οποία υπόκειται σε προσβολή, οδηγώντας μάλιστα και

⁹⁸ Βλ. και Husband, ό.π. 170· MacKendrick, ό.π. 110, 121· Dugan, ό.π. 54-55.

⁹⁹ Husband, ό.π. 170· Dugan, ό.π. 55· Μαντζίλας, ό.π. 107.

¹⁰⁰ Dugan, ό.π. 55· Μαντζίλας, ό.π. 108.

στην καταστροφή της ίδιας της εγκυρότητας των εγγράφων τους. Επομένως, η μη προσθήκη του ονόματος του Αρχία στους καταλόγους των δύο συνπραιτόρων δεν αποτελεί προσωπικό σφάλμα του Αρχία, αλλά ευθύνη των πραιτόρων, ενώ η προσθήκη του στον κατάλογο του Μέτελλου δεν θα μπορούσε να γίνει παρά μόνο με νόμιμο τρόπο, λόγω του ότι ο Μέτελλος δεν προέβη ποτέ σε παράνομες ενέργειες.¹⁰¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι το εν λόγω επιχείρημα του Κικέρωνα λειτουργεί αντίστροφα: τα αποδεικτικά έγγραφα δεν προσδίδουν αξιοπιστία και νομιμότητα στον Μέτελλο ως πραιτόρα του 89 π.Χ., αλλά το κύρος και η αδιάφθορη δράση του Μέτελλου προσδίδουν αξιοπιστία και εγκυρότητα στους καταλόγους.¹⁰²

Ωστόσο, αν ληφθεί υπόψη η αποδεικτική διαδικασία *stricto sensu*, παρατηρείται το φαινόμενο της μεροληπτικής στάσης.¹⁰³ Ο Λούκουλλος ήταν πάτρωνας του Αρχία και ο Μέτελλος αγαπητός του φίλος. Είτε το γνώριζαν είτε όχι οι δικαστές, ο Κικέρωνας το έκανε γνωστό. Με βάση αυτό, δεν θα περίμενε κανείς ότι αυτοί θα ήταν απόλυτα αντικειμενικοί, αμερόληπτοι και δίκαιοι ή ακόμα ότι δεν θα ψευδομαρτυρούσαν για χάρη του Αρχία. Βέβαια, στην περίπτωση του Λούκουλλου δεν ισχύει απόλυτα αυτό, διότι υπέρ του Αρχία κατέθεσαν και οι απεσταλμένοι της Ηράκλειας, προσκομίζοντας διοικητικά έγγραφα, με αποτέλεσμα να υπάρχει ομοιότητα καταθέσεων. Εκτός εάν και οι απεσταλμένοι της Ηράκλειας ψευδομαρτύρησαν. Όσον αφορά τον Μέτελλο, θα μπορούσε εύκολα να υποστηριχθεί ότι πράγματι ο Αρχίας δεν προέβη σε δήλωση εγγραφής του ενώπιον των Κλαυδίου και Γαβίνιου και ότι το όνομά του προστέθηκε παράνομα στον κατάλογο του Μέτελλου. Το ότι οι Κλαύδιος και Γαβίνιος καταχράζονταν τα δημόσια αξιώματά τους, δεν σημαίνει και απαραίτητα ότι δεν εξακολουθούσαν να διατηρούν το τεκμήριο της αθωότητάς τους σχετικά με πράξεις, οι οποίες έλαβαν χώρα νόμιμα. Τέλος, ο Μέτελλος θα μπορούσε να προβεί σε ορισμένη παράνομη ενέργεια για χάρη του Αρχία, ως πολύ κοντινό του πρόσωπο, παρά το γεγονός ότι μέχρι τότε δεν είχε προβεί σε ανάλογες ενέργειες. Έχει ήδη αποδειχθεί πολλάκις ότι

¹⁰¹ Ο Hanchey (ό.π. 174) υποστηρίζει ότι ο Κικέρωνας επιδιώκει να προσβάλει την αξιοπιστία των εγγράφων ως δεκτικά καταστροφής και διαφθοράς. Για αυτό και εστιάζει στις προσωπικότητες καθενός από αυτούς, επειδή αυτές παραμένουν αδιάφθορες. Βλ. και Husband, ό.π. 170.

¹⁰² Hanchey, ό.π. 165.

¹⁰³ Ολόκληρη η νομική διαδικασία βασίζεται στο γεγονός ότι ο Αρχίας είχε ως φίλους πολλούς ισχυρούς Ρωμαίους πολίτες. Ο Λούκουλλος και ο Μέτελλος ήταν ανάμεσα σε αυτούς. Το ζήτημα αυτό απαντά αναλυτικά ο Hanchey (2012-2013). Βλ. και Albrecht, ό.π. 204· Μαντζίλας, ό.π. 78, 108.

η σχέση αμοιβαιότητας και οι διάφορες σκοπιμότητες κυριαρχούσαν στη Ρώμη. Επομένως, μπορεί μεν να επιτυγχάνεται η εδραίωση της αντίληψης ότι ο Αρχίας είναι άξιος συναναστροφής με πολλούς επιφανείς Ρωμαίους, όμως οι καταθέσεις και τα έγγραφα δεν μπορούν να αποτελέσουν σε απόλυτο βαθμό έγκυρα αποδεικτικά στοιχεία,¹⁰⁴ και ως εκ τούτου, οι δικαστές θα λάμβαναν υπόψη τις εν λόγω μαρτυρίες με την προϋπόθεση της συνδρομής και άλλων αποδεικτικών στοιχείων.

Σε κάθε περίπτωση ο Κικέρωνας επιδιώκει να μετατρέψει μία δίκη *in personam* σε μία δίκη *in rem*. Η βάση της υπερασπιστικής γραμμής, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, είναι το *ingenium* του Αρχία, το οποίο χρησιμοποιείται αποκλειστικά για να εξυμνήσει τον Μάριο, τον Λούκουλλο και τον ρωμαϊκό λαό. Το γεγονός ότι τονίζει το *ingenium* οφείλεται κυρίως στην ενσωμάτωση του Αρχία στη ρωμαϊκή κοινωνία, στην αποδοχή του από την αριστοκρατική τάξη, η οποία είναι καίριας σημασίας, δεδομένου ότι η συγκρότηση του δικαστικού σώματος προέρχεται εν μέρει από αυτήν (κατά 1/3), και στην εξάλειψη του στερεοτύπου ότι είναι ξένος για τους Ρωμαίους. Δεν πρόκειται, επομένως, για μία αγόρευση, όπου εφαρμόζεται ο νόμος *per se*, αλλά όπου κυριαρχούν οι ρωμαϊκές αξίες. Οι πάτρωνες του Αρχία λειτουργούν τρόπον τινά ως «εγγύηση» για τους δικαστές, διότι, εφόσον δύο μέλη της αριστοκρατικής τάξης εγκρίνουν την αξία και τη χρησιμότητα του Αρχία για τη ρωμαϊκή κοινωνία, τότε ανεξαρτήτως από τη νομιμότητα της πράξης, ο νόμος *per se* δεν έχει ισχύ, γεγονός που δεν πρέπει να αμφισβητηθεί από κανέναν Ρωμαίο.¹⁰⁵ Έχει τέτοια αποδεικτική δύναμη το γεγονός ότι οι Λούκουλλος και Μέτελλος εγγυώνται για τη χορήγηση της ιθαγένειας της Ηράκλειας και της καταχώρισης στον κατάλογο των πραιτόρων αντίστοιχα, ώστε ο Κικέρωνας να τολμά να αναφέρει (§ 8) ότι «η υπόθεση έκλεισε».

Πριν προχωρήσει στην ανασκευή του δ' επιχειρήματος του κατηγορητηρίου, ο Κικέρωνας οδηγείται στο αυθαίρετο συμπέρασμα, ότι ο Αρχίας υπήρξε εγγεγραμμένος και σε άλλες πολιτείες της Μεγάλης Ελλάδας, με το σκεπτικό ότι, εφόσον οι πολιτείες αυτές παραχωρούσαν τα πολιτικά δικαιώματα με βαριά καρδιά

¹⁰⁴ Αυτό επιβεβαιώνεται και από τη δήλωση του Κικέρωνα στην § 26, όπου αναφέρει ότι ο Αρχίας θα μπορούσε να γίνει Ρωμαίος πολίτης με απόφαση του Μέτελλου, επειδή είχαν στενές σχέσεις.

¹⁰⁵ MacKendrick, ό.π. 120 Banchey, ό.π. 167.

σε διάφορους μέτριους ανθρώπους, δεν θα αρνιόνταν να τα παραχωρήσουν στον προικισμένο πνευματικά Αρχία (§ 10): «Για ποιο λόγο αμφιβάλλετε για το δικό του πολιτικό δικαίωμα, αφού μάλιστα υπήρξε εγγεγραμμένος και σε άλλες πολιτείες; [...] πιστεύω ότι οι Ρήγιοι ή οι Λοκροί ή οι Νεαπολίτες ή οι Ταραντίνοι, αφού συνηθίζουν να δίνουν αυτό γενναιόδωρα σε τεχνίτες της σκηνής, δεν θα αρνήθηκαν σ' αυτόν που είναι προικισμένος με την ύψιστη δόξα του πνεύματος!». ¹⁰⁶ Πράγματι, το δίκαιο της Μεγάλης Ελλάδας επέτρεπε την πολιτογράφηση σε περισσότερες από μία πολιτείες. Ωστόσο, από τις τέσσερις πολιτείες που αναφέρει, ο Τάραντας δεν αποτελούσε ομόσπονδη πολιτεία της Ρώμης, αλλά ευνοούμενη ρωμαϊκή αποικία από το 177 π.Χ. ¹⁰⁷ Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι, ακόμα και αν είχε πολιτογραφηθεί ως Ταραντίνος, δεν θα είχε καμία αξίωση να επικαλεστεί το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη βάσει του Πλαύτειου και Παπίρειου νόμου, διότι η εν λόγω νομοθετική ρύθμιση παραχωρούσε τη ρωμαϊκή ιθαγένεια μόνο σε κατοίκους ομόσπονδων πολιτειών. Μπορεί, επομένως, να υπήρξαν και άλλες προτάσεις παραχώρησης της τοπικής ιθαγένειας στον Αρχία, αλλά ο Αρχίας απέρριψε τις προτάσεις αυτές, επειδή ήθελε να πολιτογραφηθεί μόνο ως Ηρακλειώτης. ¹⁰⁸ Εάν είχε αποδεχθεί τουλάχιστον τη χορήγηση μίας εξ αυτών, δηλαδή πρακτικά αν ήταν εγγεγραμμένος σε δύο ομόσπονδες πολιτείες, τότε δεν θα τίθετο θέμα αμφισβήτησης της ρωμαϊκής του ιθαγένειας, διότι θα προσέφευγε στα δημόσια αρχεία της δεύτερης ομόσπονδης πολιτείας. Δεν μπόρεσε, όμως, να προβλέψει ότι τα έγγραφα της Ηράκλειας θα καιγόntonτουσαν, και ότι αυτός θα ήταν ο λόγος να κινηθεί ολόκληρη νομική διαδικασία. ¹⁰⁹ Ο Κικέρωνας συνεχίζει αναφέροντας ότι πριν την εισαγωγή του Πάπιου νόμου, αλλά και μετά τη θέσπισή του, πολλοί επιδίωκαν την παράνομη

¹⁰⁶ Πρβλ. και § 5: «Παρομοίως σε αυτόν οι Ταραντίνοι <και οι Λοκροί>, οι Ρηγίνοι και οι Νεαπολίτες δώρισαν πολιτικό δικαίωμα».

¹⁰⁷ Husband, ό.π. 165-166. Μαντζίλας, ό.π. 88. Οι κάτοικοι των ρωμαϊκών αποικιών απολάμβαναν ορισμένα δικαιώματα, τα οποία απέρρεαν από την ιδιότητα της *civitas romana*. Μόνο οι Ρωμαίοι, που στέλνονταν για να ιδρύσουν αποικίες απολάμβαναν πλήρως όλα τα πολιτικά δικαιώματα (βλ. Mousourakis, ό.π. 23). Για την αντίθετη άποψη βλ. Νάκος, ό.π. 35.

¹⁰⁸ Οι λόγοι γι' αυτή την επιλογή ήταν οι εξής: α) η Ηράκλεια διατηρούσε στενότερες σχέσεις με τη Ρώμη λόγω της προηγούμενης παροχής βοήθειας το έτος 280 π.Χ. από ό,τι άλλες ομόσπονδες πολιτείες β) η πολιτογράφηση στην Ηράκλεια έλαβε χώρα, όταν ο Αρχίας ήταν 27 ετών, δηλαδή ενήλικος με πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα, οπότε δεν θα μπορούσε να προσβληθεί λόγω ανηλικότητας (πρβλ. Νάκος, ό.π. 67-72) γ) ο Αρχίας ήθελε συγκεκριμένα να φέρει το όνομα της γενιάς των Λούκουλλων από σεβασμό προς τον Λούκουλλο, που τον βοήθησε να πολιτογραφηθεί πολίτης της Ηράκλειας (πρβλ. Μαντζίλας, ό.π. 110).

¹⁰⁹ Μαντζίλας, ό.π. 89, 110.

αναγραφή των ονομάτων τους στους καταλόγους των ομόσπονδων πολιτειών (§ 10). Αυτοί, λοιπόν, έρχονται σε αντίθεση με τον Αρχία, επειδή ο τελευταίος, ενώ θα μπορούσε, δεν εκμεταλλεύτηκε τη δυνατότητα εγγραφής του σε άλλες πολιτείες, λόγω της επιθυμίας του να κάνει αποκλειστική χρήση της ιδιότητάς του ως Ηρακλειώτη: «Αυτός (ο Αρχίας), που ούτε καν χρησιμοποιεί εκείνους, στους οποίους είναι εγγεγραμμένος, αφού πάντα ήθελε να είναι Ηρακλειώτης, θα απορριφθεί;».

Ο Κικέρωνας παραποιεί επομένως τα πραγματικά περιστατικά, παρουσιάζοντας τον Αρχία ως έναν νομοταγή πολίτη, που είναι εγγεγραμμένος σε τέσσερις συγχρόνως πολιτείες. Η ανάδειξη του ποσοτικού κριτηρίου σε συνδυασμό με την αντίθεση που δημιουργεί μεταξύ των μετρίων, που έλαβαν τις τοπικές ιθαγένειες, και του Αρχία, οδηγεί στην δημιουργία ενός «ηθικού» καθήκοντος των δικαστών, με το οποίο είναι «υποχρεωμένοι» να δεχθούν τη ρωμαϊκή ιθαγένεια του Αρχία.

2.5.3. Ανασκευή δ' επιχειρήματος του ενάγοντος

Αναφορικά με το δ' επιχείρημα, ο ενάγων ισχυρίστηκε ότι ο Αρχίας δεν είχε δηλωθεί ούτε στην κηνσορική απογραφή του 89 π.Χ. ούτε στην απογραφή που έλαβε χώρα το 86 π.Χ. ούτε και σε εκείνη του 70 π.Χ.¹¹⁰ Οι κηνσορικοί κατάλογοι αποτελούσαν φορολογικές λίστες.¹¹¹ Όσοι ήταν Ρωμαίοι πολίτες έπρεπε κάθε πέντε έτη να προσκομίζουν ένορκα στο Πεδίο του Άρεως ένα αρχείο, το οποίο πιστοποιούσε τον τόπο καταγωγής τους, καθώς και τα οικογενειακά και περιουσιακά στοιχεία τους. Βάσει του ύψους της περιουσίας, καθοριζόταν η υπαγωγή των πολιτών στις πέντε τιμοκρατικές τάξεις και οι φορολογικές τους υποχρεώσεις. Η εγγραφή στους εν λόγω καταλόγους συνεπαγόταν αυτοδίκαιη απόδειξη ότι κάποιος ήταν Ρωμαίος πολίτης.¹¹²

¹¹⁰ Husband, ό.π. 169· Hanchey, ό.π. 165· Μαντζίλας, ό.π. 25.

¹¹¹ Οι κήνσορες ή τιμητές ήταν αρμόδιοι για την εγγραφή των πολιτών στους καταλόγους. Ανήκαν στους ανώτερους άρχοντες της Ρώμης, μαζί με τους υπάτους, τους πραιτόρες και τον δικτάτορα, παρόλο που δεν διέθεταν *imperium*. Εκλέγονταν από τη λοχίτιδα συνέλευση (*comitia centuriata*) κάθε πέντε έτη, όμως με την εισαγωγή της *Lex Aemilia* το 434 π.Χ. η διάρκεια της θητείας τους μειώθηκε σε 18 μήνες. Βλ. αναλυτικά για τους κήνσορες RE III,2 (1899) 1902-1906, 1914-1924· Berger, ό.π. 386, 547· Mousourakis, ό.π. 89-92· Γιούνη, ό.π. 202-204, 209-210.

¹¹² Νάκος, ό.π. 32-33· Μαντζίλας, ό.π. 110-111· Γιούνη, ό.π. 199.

Μετά την εισαγωγή του Πλαύτειου και Παπίρειου νόμου, επρόκειτο να λάβει χώρα η πρώτη απογραφή, το 89 π.Χ., υπό την τιμητεία του Λεύκιου Ιουλίου Καίσαρα και του Πόπλιου Λικίνιου Κράσσου (§ 11). Η απογραφή, όμως, δεν έγινε ποτέ, επειδή οι εν λόγω τιμητές ήταν επιφορτισμένοι με τη χαρτογράφηση οχτώ νέων φυλών (*tribus*).¹¹³ Η επόμενη απογραφή έγινε κατ' εξαίρεση το 86 π.Χ., λόγω έλλειψης προηγούμενης απογραφής, όταν τιμητές ήταν οι Λεύκιος Μάρκιος Φίλιππος και Μάρκος Περπέρνας. Σε αυτήν καταγράφηκαν 463.000 Ρωμαίοι πολίτες. Τέλος, το 70 π.Χ. καταγράφηκαν 910.000 πολίτες υπό την τιμητεία των Λεύκιο Γέλλιο Φαίτιο Ποπλικόλα και Γναίο Λεντάτο Κλωδιανό. Βέβαια, μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης το 62 π.Χ., έπρεπε να είχε προηγηθεί και η απογραφή του 65 ή 64 π.Χ., η οποία πάλι δεν έλαβε χώρα, λόγω ασυμφωνίας μεταξύ των δύο κλησόρων. Η αναφορά της, όμως, είναι περιττή, διότι οι δικαστές το γνώριζαν ήδη.¹¹⁴

Ο Κικέρωνας υποστηρίζει ότι ο ισχυρισμός του Γράπτιου, πως ο Αρχίας δεν καταγράφηκε ούτε στην απογραφή του 89 π.Χ., είναι αβάσιμος, εφόσον μια τέτοια απογραφή δεν έγινε ποτέ. Βέβαια, δεν είναι γνωστό, αν ο Αρχίας είχε γενικά την πρόθεση να λάβει μέρος σε κάποια απογραφή, δεδομένου ότι σε όλες ήταν απών. Σε κάθε περίπτωση, όμως, συμφέρει περισσότερο την υπεράσπιση να επικαλείται διοικητική παράλειψη παρά συνειδητή αποχή. Αναφορικά με την κλησορική απογραφή του 86 π.Χ., ο Κικέρωνας αναφέρει ότι ο Αρχίας είχε ακολουθήσει τον Λούκουλλο στην Ασία, ο οποίος τότε ήταν ταμίας, στον πρώτο Μιθριδατικό πόλεμο. Το ίδιο συνέβη και με την απογραφή του 70 π.Χ., όπου είχε συνοδεύσει τον Λούκουλλο, που ήταν ανθύπατος στον τρίτο Μιθριδατικό πόλεμο, με σκοπό τη συγγραφή των κατορθωμάτων του.¹¹⁵ Η συνεχής αναφορά στο ότι ο Αρχίας δεν εγγράφηκε στους κλησορικούς καταλόγους λόγω του Λούκουλλου, γίνεται ώστε να μετουσιωθεί το πραγματικό υποκείμενο της δίκης και να μετατεθεί το κέντρο βάρους της ευθύνης σε αυτόν, ο οποίος γίνεται ουσιαστικά για δεύτερη φορά εναγόμενος.¹¹⁶ Το στοιχείο αυτό, όμως, δεν αποτελούσε ελαφρυντικό για τον Αρχία,

¹¹³ Οι φυλές αυτές αποτελούνταν από ξένους, οι οποίοι εν συνεχεία πολιτογραφήθηκαν Ρωμαίοι πολίτες. Βλ. και Husband, ό.π. 170· Μαντζίλας, ό.π. 113.

¹¹⁴ Husband, ό.π. 170· Μαντζίλας, ό.π. 111, 113.

¹¹⁵ Husband, ό.π. 170· Berry, ό.π. 301· Hanchey, ό.π. 165· Μαντζίλας, ό.π. 112.

¹¹⁶ Hanchey, ό.π. 173-174.

δεδομένου και του ότι δεν εγγράφηκε ποτέ σε κάποια φυλή (*tribus*) ή λόχο (*centuria*) και ούτε άσκησε, ενώ θα μπορούσε, τα πολιτικά του δικαιώματα στο μεσοδιάστημα των δύο πολέμων.¹¹⁷ Για τον λόγο αυτόν, ο Κικέρωνας εστιάζει στην τελολογική ερμηνεία των κησορικών καταλόγων, υποστηρίζοντας ότι (§ 11): «Η απογραφή δεν επιβεβαιώνει το πολιτικό δικαίωμα, αλλά μόνο δηλώνει ότι ο απογεγραμμένος συμπεριφερόταν ήδη τότε σαν πολίτης εκείνους τους καιρούς». Ωστόσο, η ερμηνευτική προσέγγιση του Κικέρωνα είναι λανθασμένη, διότι η παρουσία ενός ονόματος στους κησορικούς καταλόγους επιβεβαιώνει πράγματι ότι συντρέχει η ρωμαϊκή ιθαγένεια στο πρόσωπό του. Αντίθετα, η προσθήκη και μόνο δεν πιστοποιούσε εάν η απογραφή έλαβε χώρα νόμιμα. Πολλοί επεδίωκαν να προσθέσουν το όνομά τους στους κησορικούς καταλόγους χωρίς να έχουν την ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη με την προσδοκία δικαιώματος ότι θα την αποκτήσουν.¹¹⁸ Επειδή, όμως, στην περίπτωση του Αρχία γίνεται λόγος για απουσία των στοιχείων του από τις κησορικές απογραφές, και όχι για νόμιμη ή παράνομη εγγραφή, το επιχείρημα του Κικέρωνα πάσχει από αβασιμότητα.

2.5.4. Παράθεση πρόσθετων αποδείξεων

Προτού ολοκληρώσει την εκ τεκμηρίου απόδειξη, ο Κικέρωνας παραθέτει τρεις ισχυρές αποδείξεις, κληρονομικού και διοικητικού χαρακτήρα (§ 11), οι οποίες φαίνεται να θεμελιώνουν την αθώωση του Αρχία: σύνταξη διαθήκης κατά το ρωμαϊκό ιδιωτικό δίκαιο (*ius civile privatum*), νόμιμη αποδοχή κληρονομιαίας περιουσίας, και λήψη τιμητικής αμοιβής: «Και διαθήκη έκανε συχνά, σύμφωνα με τους νόμους μας, και έλαβε κληρονομιά από Ρωμαίους πολίτες και δηλώθηκε για αμοιβή στο δημόσιο ταμείο από τον Λεύκιο Λούκουλλο, τον ανθύπατο».¹¹⁹

Ένας Ρωμαίος πολίτης, από την άποψη του ιδιωτικού δικαίου (*ius civile privatum*), είχε τα δικαιώματα του νόμιμου γάμου (*ius conubii*), των συναλλαγών (*ius commercii*) και της σύνταξης διαθήκης και λήψης κληρονομιαίας περιουσίας

¹¹⁷ Μαντζίλας, ό.π. 25.

¹¹⁸ Μαντζίλας, ό.π. 113.

¹¹⁹ Βλ. και Husband, ό.π. 171· MacKendrick, ό.π. 110· Μαντζίλας, ό.π. 113-114.

από τρίτο πρόσωπο (*ius testamenti factio*).¹²⁰ Οι ξένοι δεν νομιμοποιούνταν να συντάξουν τη διαθήκη τους με βάση το ρωμαϊκό ιδιωτικό δίκαιο. Για την ακρίβεια δεν είχαν κανένα δικαίωμα, το οποίο απέρρεε από το δίκαιο αυτό.¹²¹ Αντίθετα, χρησιμοποιούσαν τους προβλεπόμενους νόμους του κληρονομικού δικαίου που ίσχυαν στη δική τους πολιτειακή νομοθεσία. Ο Αρχίας, όμως, συνέταξε τη διαθήκη του με βάση το ρωμαϊκό δίκαιο (*nostris legibus*). Επιπλέον, η απόκτηση της κληρονομικής ιδιότητας προϋπέθετε το δικαίωμα σύνταξης διαθήκης.¹²² Πρακτικά, κληρονομικό δικαίωμα επί της κληρονομιαίας περιουσίας είχαν μόνο όσοι ήταν Ρωμαίοι πολίτες. Ο Γάιος, στις εισηγήσεις του για το Ρωμαϊκό δίκαιο, (*Inst.*, 2, 110) αναφέρει ότι οι ξένοι (*peregrini*) απαγορεύονταν να γίνουν αποδέκτες κληρονομιαίας περιουσίας.¹²³ Επομένως, χρησιμοποιώντας το επιχείρημα από το μείζον στο έλασσον, εφόσον ο Αρχίας έγινε αποδέκτης κληρονομικών περιουσιακών στοιχείων, σημαίνει ότι προηγουμένως είχε το δικαίωμα της σύνταξης διαθήκης, το οποίο συνεπάγεται ότι ήταν Ρωμαίος πολίτης και όχι ξένος.

Τέλος, αναφέρεται ότι ο Αρχίας έλαβε τιμητική αμοιβή (*beneficia*) από τη ρωμαϊκή πολιτεία. Τέτοια αμοιβή λάμβαναν ως ένδειξη ευεργεσίας όσοι είχαν βοηθήσει τους διοικητές επαρχιών. Οι διοικητές όφειλαν να δηλώσουν στο δημόσιο ταμείο της πολιτείας τα εν λόγω ονόματα, μετά τη λήξη της θητείας τους. Η αμοιβή στους δικαιούχους (*beneficiarii*) δινόταν, ύστερα από έγκριση των πραιτόρων του θησαυροφυλακίου. Ο Λούκουλλος, λοιπόν, όταν διετέλεσε ως ανθύπατος (*proconsul*) διοικητής των επαρχιών της Ανατολής, πρότεινε μεταξύ των δικαιούχων ονομάτων και τη χορήγηση της τιμητικής αμοιβής στον Αρχία, η οποία έλαβε χώρα το 66 π.Χ. με την επιστροφή του από τον τρίτο Μιθριδατικό πόλεμο.¹²⁴

¹²⁰ Husband, ό.π. 171· Berger, ό.π. 527, 732-733· Νάκος, ό.π. 21, 33· Mousourakis, ό.π. 22· Μαντζίλας, ό.π. 25 (υποσημ. 27).

¹²¹ Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση των κατεκτημένων ξένων. Ενδεικτικά, όταν οι Ρωμαίοι κατέκτησαν τη Μακεδονία και τη Βόρεια Ελλάδα το 168 π.Χ. και τη Νότια Ελλάδα (Αχαΐα) το 146 π.Χ., επέβαλαν το δημόσιο δίκαιο, ενώ για το ιδιωτικό αδιαφόρησαν. Η συνολική επιβολή των ρωμαϊκών νόμων, δημόσιας ή ιδιωτικής φύσης, επήλθε με το διάταγμα του Καρακάλλα το 212 μ.Χ., με την απονομή της ρωμαϊκής πολιτείας σε όλους τους ελεύθερους κατοίκους της Ρωμαϊκής επικράτειας. Βλ. D. 1, 5, 17. Πρβλ. Νάκος, ό.π. 33-34· Mousourakis, ό.π. 44.

¹²² Husband, ό.π. 171.

¹²³ Βλ. και Νάκος, ό.π. 100-106.

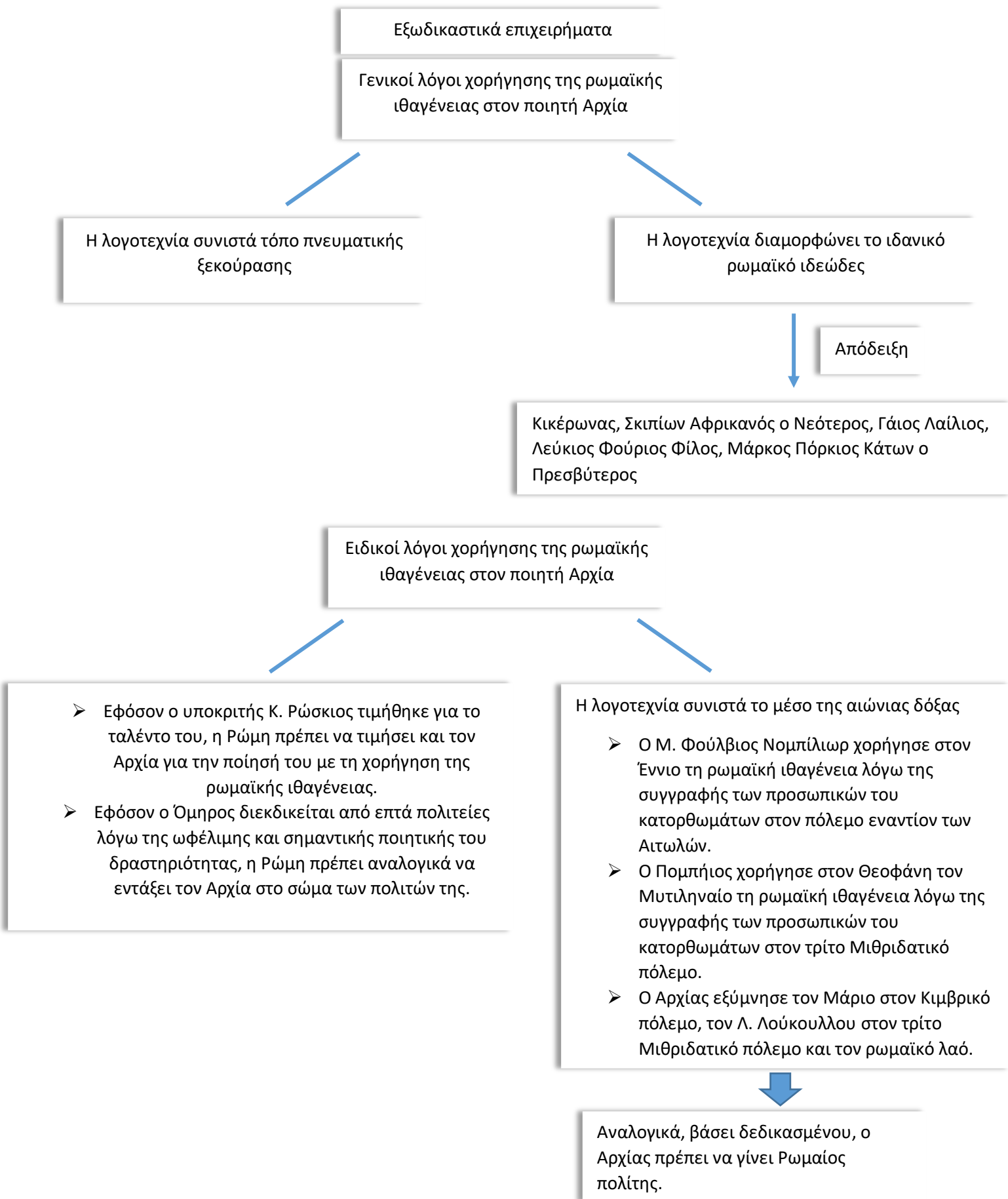
¹²⁴ Μαντζίλας, ό.π. 114.

Στο σημείο αυτό (§ 11) ολοκληρώνεται η εκ τεκμηρίου αποδεικτική διαδικασία, η οποία βασίστηκε σε νόμους, μαρτυρίες, αποδεικτικά έγγραφα και δικαιώματα. Στο μεγαλύτερο μέρος του λόγου (§ 12-30) εκτείνεται η *digressio* ή *argumentatio extra causam*, στην οποία θα γίνει χρήση του άγραφου δικαίου και ορισμένων δεδικασμένων. Ο Κικέρωνας στις παραγράφους αυτές θα επιδιώξει να πείσει τους δικαστές ότι ο Αρχίας πρέπει να γίνει Ρωμαίος πολίτης, ακόμα και αν αυτό δεν συνάγεται από τη νομική επιχειρηματολογία.

2.6. Χρήση του άγραφου δικαίου (*confirmatio extra causam*)

Στο πρώτο μέρος της *digressio* (§ 12-17) θα επιχειρηθεί να αποδειχθεί ότι η λογοτεχνία εν γένει ωφελεί τη ρωμαϊκή κοινωνία, ενώ στο δεύτερο τμήμα της (§ 18-30) ο Κικέρωνας θα στραφεί στον Αρχία και την ποίησή του. Η *digressio* ξεκινάει με μία ερώτηση σε μία υποτιθέμενη απάντηση του Γράπτιου (§ 12: «Θα μας ρωτήσεις, Γράπτιε, γιατί τόσο πολύ χαιρόμαστε μ' αυτόν τον άνθρωπο»), που αποσκοπεί αφενός στο να προλάβει τυχόν ενστάσεις για τα προηγούμενα νομικά επιχειρήματα (*πρόληψις*), αφετέρου στο να αποτελέσει μία ομαλή μετάβαση από μία εκ τεκμηρίου απόδειξη σε μία εξωδικαστική επιχειρηματολογία.¹²⁵

¹²⁵ Berry, ό.π. 305· Nesholm, ό.π. 486· Μαντζίλας, ό.π. 115.

Σχεδιάγραμμα 3. Η υπερασπιστική γραμμή του Κικέρωνα στην εξωδικαστική απόδειξη, όπου φαίνεται ότι κινείται με βάση την αναλογία και το δεδικασμένο.

2.6.1. Ρωμαϊκή πολιτιστική ταυτότητα και ιθαγένεια

Ο Κικέρωνας επιχειρεί να τοποθετήσει το νομικό ζήτημα της ιθαγένειας στο ευρύτερο πλαίσιο της ρωμαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας.¹²⁶ Η στρατηγική του να παρουσιάσει μέσω παραδειγμάτων την αξία των τεχνών στην πνευματική μόρφωση του ανθρώπου σχετίζεται με τη γενικότερη έκφραση της ανθρώπινης δραστηριότητας σε μία πολιτισμένη κοινωνία. Έτσι, διαμορφώνει τον ορισμό του πολιτισμού ως ένα σύνολο καταστάσεων και συμπεριφορών που βρίσκουν συνταγματική απήχηση στους κανόνες της ευγενούς κοινωνικής συμπεριφορικής διάστασης. «Η σύλληψη της έννοιας των τεχνών ως ένα δίκτυο αμοιβαίων σχέσεων εγκαθιδρύει τη σύνδεση και τη χρησιμότητά τους στο σύνολο της κοινωνίας, και επομένως, τις ενσωματώνει έμμεσα - αν όχι ρητά - στις διαφορετικές πτυχές της ρωμαϊκής ζωής, την κοινωνική, πολιτική και στρατιωτική».¹²⁷ Υπό αυτήν την έννοια, ο πολιτισμός δεν εκπροσωπεί μόνο εκείνο το καλλιτεχνικό και λογοτεχνικό σώμα των κοινωνιών, αλλά αφορά στη συνολικότερη διάρθρωση της ρωμαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας, και επομένως του ιδανικού Ρωμαίου πολίτη.¹²⁸ Σύμφωνα με μία άποψη, η χορήγηση της ιθαγένειας συμβάλλει στον καθορισμό της έννοιας της αυτοκρατορίας. Δίνοντας την ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη στον Αρχία, ωφελείται ολόκληρη η οικουμένη από την αξιοποίηση της διαφορετικότητας. Δεν έχει σημασία αν ο Αρχίας είναι Έλληνας ή ποιητής. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι η χορήγηση της ιθαγένειας σ' αυτόν συνεπάγεται έπαινο της Ρώμης μέσω της «διαφορετικής» συνεισφοράς του στην πολιτεία.¹²⁹

2.6.2. Α' εξωδικαστικός λόγος απόδειξης

Η τεχνική του Κικέρωνα κινείται από το λιγότερο σημαντικό μέσο απόδειξης στο πιο σπουδαίο. Ο πρώτος λόγος απόδειξης για το ότι η λογοτεχνία ωφελεί μία πολιτισμένη κοινωνία είναι η πνευματική ξεκούραση. Οι επιφανείς Ρωμαίοι πολιτικοί και ρήτορες συγκεντρώνονταν σε στενούς λογοτεχνικούς κύκλους,

¹²⁶ Dugan, ό.π. 44· Nesholm, ό.π. 481· Pressman, ό.π. 30-35.

¹²⁷ Panoussi, ό.π. 517.

¹²⁸ Panoussi, ό.π. 516.

¹²⁹ Steel (2002) 111.

προκειμένου να ψυχαγωγηθούν από την ανάγνωση των έργων των συγγραφέων. Οι κύκλοι αυτοί λειτουργούσαν ως ένας τόπος πνευματικής ξεκούρασης όσων ασχολούνταν με τις καθημερινές αντιδικίες των δικαστηρίων της ρωμαϊκής αγοράς ή αυτών που αναμετρώνταν στην πολιτική αρένα.¹³⁰ Ο Αρχίας συμμετείχε σε αυτούς και η ποίησή του «παρέχει ένα μέρος, όπου και το πνεύμα μπορεί να ξεκουράζεται από αυτή τη φασαρία της αγοράς και τα αυτιά, κουρασμένα από τις αντεγκλήσεις, να ησυχάζουν» (§ 12). Το σημείο αυτό, όπως και παρακάτω, αποδεικνύει ότι η μελέτη της λογοτεχνίας, της φιλοσοφίας και της ποίησης ωφελούν το άτομο σε κάθε δραστηριότητα ή ηλικία: «Αυτές οι σπουδές καθοδηγούν την νεότητα, τέρπουν το γήρας, κοσμούν την ευτυχία, στην ατυχία παρέχουν καταφύγιο και παρηγοριά, ευφραίνονται στον ιδιωτικό βίο, δεν εμποδίζουν το δημόσιο βίο, ξαγρυπνούν μαζί μας, ταξιδεύουν, αγραυλούν» (§ 16β). Είναι αξιοσημείωτη η χρήση του ποιητικού λόγου, η οποία λειτουργεί ως μέσο πειθούς, με το οποίο οι δικαστές θα πεισθούν ότι και ο ίδιος ο Κικέρωνας επηρεάστηκε από την ποίηση του Αρχία.¹³¹ Επομένως, η χρήση του μετατρέπει την αγόρευση του λόγου και τον Κικέρωνα σε μέρη της απόδειξης.¹³²

2.6.3. Ο Κικέρωνας ως μέρος της αποδεικτικής διαδικασίας

Η ελληνική και η λατινική λογοτεχνία και φιλοσοφία εμπεριέχουν σημαντικά παραδείγματα, τα οποία αναδεικνύουν την ευγενή και ηθική δράση ενάρετων ανθρώπων του παρελθόντος. Αυτά χρησιμεύουν στην υιοθέτηση εκ μέρους κάθε Ρωμαίου πολίτη όλων των αρετών, που προσδιορίζουν την ηθική και πολιτιστική υπόσταση της Ρώμης.¹³³ Ο Κικέρωνας, χρησιμοποιώντας τη δική του *auctoritas* ως *homo novus*, αναφέρει ότι τα διδάγματα των φιλοσόφων και η λογοτεχνία τού δίδαξαν ότι η δόξα και η τιμή πρέπει να είναι τα μεγαλύτερα κίνητρα για την κοινωνική και πολιτική ευημερία μιας πολιτείας.¹³⁴ Οι εν λόγω ρωμαϊκές αρετές πρέπει να προηγούνται «από τα βάσανα του σώματος, τους κινδύνους του θανάτου

¹³⁰ MacKendrick, ό.π. 110· Nesholm, ό.π. 486· Μαντζίλας, ό.π. 115-116.

¹³¹ Nesholm, ό.π. 479, 481, 488.

¹³² Dugan, ό.π. 46· Panoussi, ό.π. 518-519.

¹³³ Pressman, ό.π. 30-35.

¹³⁴ MacKendrick, ό.π. 122· Dugan, ό.π. 44· Panoussi, ό.π. 520. Για την άποψη ότι το κείμενο αποτελεί επιβεβαίωση της ματαιοδοξίας του Κικέρωνα βλ. Porter, ό.π.

και της εξορίας» (§ 14). Έχει επισημανθεί ότι η ενασχόληση του Κικέρωνα με τις ανθρωπιστικές σπουδές αποτελεί το αποδεικτικό παράδειγμα της υιοθέτησης των ρωμαϊκών αρετών, δεδομένου ότι έχει υποστεί πολλούς κινδύνους για χάρη της τιμής και της δόξας.¹³⁵

Η συστηματική μελέτη της λογοτεχνίας και της φιλοσοφίας έρχεται σε αντίθεση με δύο κοινωνικές ομάδες της Ρώμης:¹³⁶ των καλλιεργημένων ανθρώπων, που έχουν παραδοθεί τόσο στις επιστήμες, ώστε να μην μπορούν να προσφέρουν τις γνώσεις τους για το κοινό καλό και όλων όσων δίνουν προτεραιότητα στις σωματικές απολαύσεις και τη διασκέδαση, συμμετέχοντας σε γιορτές ή συμπόσια και παίζοντας σφαίρα ή ζάρια (§ 13). Κοινή συνιστώσα των δύο ομάδων είναι ότι καθίστανται άχρηστοι για την κοινωνία. Ιδιαίτερα για την πρώτη ομάδα, ο Κικέρωνας συμπεραίνει ότι η μελέτη που δεν έχει ορισμένο πολιτικό, κοινωνικό και επιστημονικό αντίκτυπο είναι κενή.

Οι συγγραφείς ανεξαρτήτως εθνικότητας πρέπει να τιμώνται από τις κοινωνίες, επειδή προσφέρουν ωφέλιμα παραδείγματα, τα οποία μπορούν να γίνουν αντικείμενα μίμησης των μεταγενέστερων. Σε αυτά εδράζεται το πολιτικό και κοινωνικό θεμέλιο της ρωμαϊκής κοινωνίας, το οποίο απαιτεί τη διατήρηση της ρωμαϊκής παράδοσης.¹³⁷ «Είναι γεμάτα τα βιβλία, γεμάτες οι φωνές των φιλοσόφων, γεμάτη με παραδείγματα η αρχαιότητα:¹³⁸ όλα θα κείτονταν στο σκοτάδι, αν δεν πλησίαζε το φως των γραμμάτων. Πόσες πολλές ανάγλυφες εικόνες ισχυρότατων ανδρών, όχι μόνο για να τις προσβλέπουμε, αλλά κυρίως για να τις μιμούμαστε έχουν αφήσει σε μας οι Έλληνες και οι Λατίνοι συγγραφείς!» (§ 14). Ως εκ τούτου, χωρίς τους Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς δεν θα μπορούσαν να γίνουν γνωστά τα διδάγματα που προσφέρει η λογοτεχνία. Το γεγονός, μάλιστα, ότι τοποθετεί τους Έλληνες συγγραφείς πριν τους Λατίνους αποτελεί πειστικό μέσο για την ενσωμάτωση της ελληνικής κουλτούρας στο ρωμαϊκό ιδεώδες. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ενδεχομένως ότι ο Κικέρωνας θεωρεί την ελληνική λογοτεχνία ανώτερη από την λατινική, γεγονός που μαρτυρείται και παρακάτω, στη σύγκριση

¹³⁵ Pressman, ό.π. 32-33.

¹³⁶ MacKendrick, ό.π. 111· Μαντζίλας, ό.π. 116-121.

¹³⁷ Panoussi, ό.π.· Pressman, ό.π. 30-35.

¹³⁸ Όλα τα παραπάνω αποτελούν τις *litterae*.

του Έννιου και του Αρχία. Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι η χρήση των όρων *libri* και *scriptores* δεν αναφέρεται αποκλειστικά στην ποίηση, αλλά και στη βιογραφία και την ιστοριογραφία. Ωστόσο, ο Κικέρωνας προτιμάει να παραμένει ασαφής, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι αναφέρεται στην ποίηση του Αρχία.¹³⁹

Οι δικαστές πρέπει να αντιλαμβάνονται γενικά τη σπουδαιότητα της Ρώμης μέσα από τη συγγραφή, ανεξαρτήτως εάν αυτή προέρχεται από Έλληνες ή Λατίνους συγγραφείς. Η *lex Papia* αποτελεί το κύριο παράδειγμα αντίθεσης σε αυτή τη δράση, διότι η εφαρμογή της συνεπάγεται απόρριψη της απαθανάτισης της δόξας της Ρώμης από Έλληνες συγγραφείς.¹⁴⁰ Για αυτό και ο λόγος του Αρχία αποτελεί το έναυσμα για να σκεφτούν οι δικαστές τα κριτήρια που κάνουν έναν Ρωμαίο το ιδανικό πρότυπο.¹⁴¹ Οι δικαστές πρέπει πρώτα να αντιληφθούν τη χρησιμότητα της λογοτεχνίας, ώστε να εκτιμήσουν κατόπιν την ωφέλιμη ποίηση του Αρχία. Επομένως, αν αντλούν όφελος από τη λογοτεχνία, αντλούν όφελος και από την ποίηση του Αρχία και ως εκ τούτου εκείνος πρέπει να αποτελέσει αναγκαίο και αναπόσπαστο κομμάτι της ρωμαϊκής κοινωνίας.

«Αυτές (τις εικόνες) έφερνα πάντα μπροστά μου κατά τη διαχείριση της πολιτείας και προσπαθούσα να διαμορφώσω την ψυχή και το πνεύμα μου, με την ίδια τη σκέψη εξαίρετων ανδρών» (§ 14). Από το παραπάνω απόσπασμα προκύπτει το συμπέρασμα ότι δεν αρκεί η στείρα μελέτη των ανθρωπιστικών σπουδών, όταν αυτές δεν εφαρμόζονται στην πολιτική δράση.¹⁴² Η πολιτική και η συμμετοχή στα κοινά έχει καθοριστικό ρόλο στον καθορισμό της έννοιας του ιδανικού Ρωμαίου πολίτη. Ο Κικέρωνας παρουσιάζει τον εαυτό του ως παράδειγμα ενός έντιμου και ηθικού πολιτικού ηγέτη, που οφείλει τη δράση του στα χρήσιμα παραδείγματα της λογοτεχνίας: «Ποτέ για τη δική σας σωτηρία δεν θα προέτασσα τον εαυτό μου σε τόσο πολλούς και μεγάλους αγώνες και σε αυτές τις καθημερινές επιθέσεις διεφθαρμένων ανθρώπων» (§ 14). Αυτά εφάρμοζε κατά τη διάρκεια της υπατείας του και των δικαστικών αντιδικιών. Μέσα από τη λογοτεχνία άντλησε την πνευματική δύναμη για να εκφωνήσει τους τέσσερις πύρινους λόγους κατά του

¹³⁹ Berry, ό.π. 306.

¹⁴⁰ Hanchey, ό.π. 182.

¹⁴¹ Panoussi, ό.π.

¹⁴² Nesholm, ό.π. 484· Pressman, ό.π. 33.

Κατλίνα και να καταστείλει τις ενέργειες των υποστηρικτών του, που προσπάθησαν μετά την αποκάλυψη της συνωμοσίας να τον απειλήσουν.¹⁴³ Σε αυτήν, τέλος, οφείλεται ολόκληρη η ρητορική του δεινότητα, την οποία χρησιμοποιεί στην υπεράσπιση των φίλων του: «Και επειδή χάρη σε αυτές τις σπουδές αυξάνεται και η ικανότητα του λόγου, η οποία, όσο μικρή και να είναι σ' εμένα, ποτέ δεν έλειψε στους κινδύνους των φίλων μου» (§ 13). Και η ρητορική του δεινότητα οφείλεται, όπως μας πληροφόρησε στο *exordium*, στον Αρχία. Γίνεται σαφές, λοιπόν, ότι από τη λογοτεχνία προκύπτει η θυσία της προσωπικής ελευθερίας για χάρη του δημοσίου συμφέροντος, και η σχέση αμοιβαιότητας, στην οποία εδράζεται η κοινωνική ευημερία της Ρώμης.¹⁴⁴ Επομένως, εφόσον έχει αποδειχθεί ότι η δράση του Κικέρωνα τόσο ως υπάτου όσο και ως συνηγόρου προσφέρει πολλαπλά οφέλη στη ρωμαϊκή κοινωνία, για τα οποία έχει τιμηθεί, ειδικά με την αναγόρευσή του σε *pater patriae*,¹⁴⁵ τότε αξίζει να τιμηθεί και ο Αρχίας με τη χορήγηση της ρωμαϊκής ιθαγένειας, επειδή αποτέλεσε το μέσο με το οποίο ο Κικέρωνας άντλησε όλα αυτά τα *exempla*. Ο Κικέρωνας εμπνέεται από την πένα των συγγραφέων, και οι συγγραφείς εμπνέονται από τη δράση των ενάρετων ανθρώπων.¹⁴⁶ Κάθε μορφή τέχνης που περιγράφει τα κατορθώματα των προγόνων και διδάσκει μέσα από αυτά πρέπει να αποτελέσει το εργαλείο, με το οποίο θα διαμορφωθεί ο ιδανικός Ρωμαίος πολίτης.

Υπό αυτό το πρίσμα πρέπει να ειπωθεί και η χρήση του όρου «*imagines*».¹⁴⁷ Η μεταφορά από τη γλυπτική στη λογοτεχνία τονίζει ότι η λογοτεχνία, ανεξαρτήτως του αν είναι ελληνική ή λατινική, αποτυπώνει, όπως και η γλυπτική, ένα σπουδαίο αποτέλεσμα, το οποίο εν προκειμένω αφορά στη δημιουργία του ρωμαϊκού ιδανικού.¹⁴⁸ Σε αυτό οφείλεται το γεγονός ότι και παρακάτω (§ 30) προτείνει την αποτύπωση όχι μόνο των σωμάτων, που τόσο πολύ θαυμάστηκαν, αλλά και των ιδεών και των πράξεων. Την αποτύπωση αυτή μπορούν να προσφέρουν και να

¹⁴³ Berry, ό.π. 303, 305· Panoussi, ό.π. 519· Μαντζίλας, ό.π. 121.

¹⁴⁴ Panoussi, ό.π. 519· Pressman, ό.π. 33-34.

¹⁴⁵ Σύμφωνα με τον Hanchey (ό.π. 168), το ίδιο το *ingenium* του Κικέρωνα κάνει αποδεκτό αυτό το ασυνήθιστο είδος λόγου.

¹⁴⁶ Dugan, ό.π. 61· Hanchey, ό.π. 182.

¹⁴⁷ Η χρήση του όρου *imagines* μετατρέπει τον λόγο σε μία *laudatio* για ζώντες (αντί *funeris*). Βλ. αναλ. Dugan, 2001, 52.

¹⁴⁸ Panoussi, ό.π. 519-520.

επιτύχουν μόνο οι συγγραφείς και η λογοτεχνία.¹⁴⁹ Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι ο όρος *imagines* έχει και μία περαιτέρω λανθάνουσα λειτουργία: ο Κικέρωνας ανακαλεί στη μνήμη των δικαστών τις νεκρικές μάσκες των προγόνων, που ήταν τοποθετημένες στο αίθριο (*atrium*) των οίκων.¹⁵⁰ Ο Σκιπίων Αφρικανός ο Πρεσβύτερος είχε τοποθετήσει, για παράδειγμα, τέτοια ομοιώματα των προγόνων του στην οικία του. Η αναφορά αυτή σε συνδυασμό με την προσωπική μαρτυρία του Κικέρωνα («Αυτές έφερνα πάντα μπροστά μου») μαρτυρεί ότι υποβιβάζει τη σπουδαιότητα που έχουν οι νεκρικές μάσκες των προγόνων - με ό,τι αυτό συνεπάγεται -, τοποθετώντας τη λογοτεχνία και τα οφέλη της σε υψηλότερο επίπεδο χρησιμότητας για το δημόσιο πρακτικό βίο. Σύμφωνα μάλιστα με μία άποψη, ο παραπάνω συνδυασμός υποδηλώνει την αντικατάσταση των προγόνων με τη λογοτεχνία, η οποία μπορεί να φέρει πολιτική και κοινωνική επιτυχία όχι μόνο σε ορισμένους αριστοκράτες, αλλά ακόμα και σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή κοινωνία.¹⁵¹

2.6.4. Παράθεση ελληνικών και ρωμαϊκών παραδειγμάτων ως αποδεικτικών μέσων

Συνεχίζοντας ο Κικέρωνας την εξωδικαστική αποδεικτική διαδικασία και προκειμένου να αναδείξει την ωφέλεια της ρωμαϊκής κοινωνίας από τη λογοτεχνία, παραθέτει μία σειρά από παραδείγματα σπουδαίων Ελλήνων και Ρωμαίων από τον χώρο του πολέμου, του πολιτισμού και της λογοτεχνίας, με μέτρο σύγκρισης πάντα τον Αρχία. Βασικός άξονας της σκέψης του είναι ότι, όταν η φυσική προδιάθεση συνδυάζεται με τη διδασκαλία, «τότε εκείνο - αγνώ τι - εξαιρετικό και μοναδικό συνηθίζει να γίνεται» (§ 15). Ο Κικέρωνας προτείνει ότι όλες οι τέχνες, εκτός από την ποίηση, προϋποθέτουν τρεις παράγοντες: τη φυσική προδιάθεση (*ingenium*), τη μάθηση (*doctrina*) και την πρακτική εξάσκηση (*exercitatio*).¹⁵² Ακολουθώντας τη μέση οδό, θεωρεί τη φυσική προδιάθεση βασικότερο προαπαιτούμενο για την

¹⁴⁹ MacKendrick, ό.π. 111.

¹⁵⁰ Dugan, ό.π. 50· Berry, ό.π. 306· Nesholm, ό.π. 483· Μαντζίλας, ό.π. 166-167.

¹⁵¹ Nesholm, ό.π. 484.

¹⁵² *De Oratore*, 1, 14-21.

ανθρώπινη επιτυχία. Όμως, η μόρφωση του πνεύματος ολοκληρώνει την ανθρώπινη δράση σε κάθε της έκφανση.¹⁵³

Πιο συγκεκριμένα, στην παράγραφο 16 αναφέρει: «Σε αυτούς υπολογίζω ότι ήταν αυτός, τον οποίον οι πατέρες μας είδαν, τον θεϊκό άνθρωπο, τον Αφρικανό, σε αυτούς ο Κόιντος¹⁵⁴ Λαίλιος, ο Λεύκιος Φούριος, μετριοπαθέστατοι και εγκρατέστατοι άνθρωποι, σε αυτούς ο πιο ισχυρός και σοφός άνδρας εκείνη την εποχή, ο περίφημος γέροντας, ο Κάτωνας□ αυτοί, προφανώς, αν δεν βοηθιόντουσαν από τα γράμματα καθόλου στο να κατανοήσουν και να καλλιεργήσουν την αρετή τους, ποτέ δεν θα είχαν στραφεί στη μελέτη αυτών» (§ 16). Η αναφορά σε αυτά τα πρόσωπα προλαμβάνει τυχόν ενστάσεις από τον ενάγοντα, ως απόρροια αυτού που ειπώθηκε στην προηγούμενη παράγραφο (§ 15), ότι δηλαδή ορισμένοι άνθρωποι έγιναν ενάρετοι και σπουδαίοι χωρίς τη μάθηση. Στο παραπάνω απόσπασμα παρατηρείται η διπλή χρήση της λέξης «*homo*», που σκοπό έχει να τονίσει την επίδραση της *humanitas*. Αν και η λέξη *homo* μπορεί να αποδοθεί δικαιωματικά εκ του φυσικού δικαίου (*ius naturale*) σε όλους τους ανθρώπους, εντούτοις ο Κικέρωνας τη χρησιμοποιεί, για να δηλώσει μόνο όσους έχουν πετύχει λογοτεχνικά επιτεύγματα και έχουν ασχοληθεί με την πνευματική καλλιέργεια εν γένει.¹⁵⁵ Υπό την έννοια αυτή, οι παραπάνω Ρωμαίοι ήταν άνθρωποι, επειδή ήταν μορφωμένοι. Είχαν επιπλέον τις αρετές της εγκράτειας και της μετριοπάθειας, οι οποίες θεωρούνταν απαραίτητες για έναν πολιτικό ηγέτη.

Το γεγονός ότι και οι τέσσερις αναφερθέντες διετέλεσαν ύπατοι προσδίδει αξιοπιστία και κύρος στο επιχείρημα του Κικέρωνα ότι η λογοτεχνία συντελεί στην πολιτική και κοινωνική επιτυχία. Κοινή συνιστώσα τους ήταν η πνευματική καλλιέργεια και η μελέτη των ανθρωπιστικών σπουδών. Χρησιμοποίησαν τη μελέτη και τη μάθηση (*doctrina*) προς όφελος του κοινού καλού και της κοινωνικής και πολιτικής ευημερίας. Ο Σκιπίων Αφρικανός ο Νεότερος εξελέγη ύπατος το 148 π.Χ., χωρίς να έχει προηγουμένως διοριστεί στα υπόλοιπα αξιώματα, διότι θεωρήθηκε ο κατεξοχήν αρμόδιος για τη διεξαγωγή του Καρχηδονιακού πολέμου. Κύριο μέλημά του ήταν η μελέτη της φιλοσοφίας και των γραμμάτων, και για αυτόν τον λόγο

¹⁵³ MacKendrick, ό.π. 111· Μαντζίλας, ό.π. 124.

¹⁵⁴ Πρόκειται για ανακρίβεια. Το πραγματικό του όνομα ήταν Γάιος Λαίλιος.

¹⁵⁵ Clarke, ό.π. 229-230· Panoussi, ό.π. 521.

συναναστρεφόταν με διάφορους Έλληνες φιλοσόφους και ιστοριογράφους, όπως ο Παναίτιος και ο Πολύβιος. Ο Γάιος Λαίλιος, εκλεγμένος ύπατος το 140 π.Χ., ήταν φίλος του Σκιπίωνα του Νεότερου και συμμετείχε στον κύκλο του. Ήταν δεινός ρήτορας, κάτι που ο Κικέρωνας θαύμαζε, είχε διδαχθεί φιλοσοφία από τον Παναίτιο και τον Διογένη και διατηρούσε στενή φιλία με τον κωμωδιογράφο Τερέντιο και τον Λουκίλιο. Ο Λεύκιος Φούριος Φίλος, ύπατος το 136 π.Χ., θαύμαζε και καλλιεργούσε την ελληνική φιλοσοφία, επιδιώκοντας μάλιστα μαζί με τον Λαίλιο και τον Σκιπίωνα τον Νεότερο να μεταφέρουν στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού στη ρωμαϊκή κοινωνία. Τέλος, για τον Μάρκο Πόρκιο Κάτωνα τον Πρεσβύτερο, τον γνωστό ως «τιμητή», φημισμένο για τη ρητορική του δεινότητα, ο Πλούταρχος αναφέρει χαρακτηριστικά (*Βίοι Παράλ.* § 4): «Η φήμη του Κάτωνα μεγάλωνε πολύ με τη ρητορική του δεινότητα, και πολλοί τον αποκαλούσαν Ρωμαίο Δημοσθένη». Σε άλλο σημείο παραδίδει (*Βίοι Παράλ.* § 2.4): «Λέγεται ότι γνώρισε σε προχωρημένη ηλικία την ελληνική παιδεία και πολύ αργά πήρε στα χέρια του ελληνικά βιβλία, και λίγο ωφελήθηκε από τον Θουκυδίδη, περισσότερο, όμως, (ωφελήθηκε) από τον Δημοσθένη στη ρητορική (τέχνη)» (μετάφρ. φιολ. ομάδα Κάκτου). Ωστόσο, τα συγγράμματά του ήταν διανθισμένα με ελληνικές ιδέες (*Βίοι Παράλ.* § 2) και μάλιστα, είχε προσλάβει έναν Έλληνα γραμματικό, ονόματι Χίλωνα, για την εκπαίδευση του γιου του.¹⁵⁶ Επομένως, και οι τέσσερις άνδρες που αναφέρει στην § 16 σπούδασαν την ελληνική λογοτεχνία και φιλοσοφία και μέσω των παραδειγμάτων τους πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στο δημόσιο πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι.¹⁵⁷

Ακολουθεί ένα παράδειγμα από τον χώρο του θεάτρου (§ 17): Οι Ρωμαίοι περιφρονούσαν το επάγγελμα του ηθοποιού, θεωρώντας ότι ταιριάζει μόνο σε δούλους. Ωστόσο, ο διάσημος υποκριτής Κόντος Ρώσκιος θαυμάστηκε και αγαπήθηκε από τη ρωμαϊκή κοινωνία λόγω του ταλέντου του να κινεί το σώμα του με χάρη (*venustas*) και της θεατρικής του φαντασίας.¹⁵⁸ Ο Κικέρωνας χρησιμοποιεί

¹⁵⁶ Η αντιφατική στάση του Κάτωνα απέναντι στην ελληνική παιδεία οφειλόταν στην ανησυχία του ότι η εισαγωγή της στη ρωμαϊκή κοινωνία θα αλλοίωνε το ρωμαϊκό πνεύμα. Σε κάθε περίπτωση, η ελληνική λογοτεχνία συνέβαλε αποφασιστικά στην παιδεία και τη δράση του. Πρβλ. Kennedy, ό.π. 177-178.

¹⁵⁷ Berry, ό.π. 306· Μαντζίλας, ό.π. 125-127.

¹⁵⁸ Μαντζίλας, ό.π. 109, 129-131.

το επιχείρημα από το έλασσον στο μείζον, ώστε να αποδείξει ότι το ταλέντο που αφορά στο σώμα είναι σημαντικά κατώτερο από αυτό που αφορά στο πνεύμα. Εφόσον ο Ρώσκιος (ένας δούλος, δηλαδή πράγμα [*res*]), έτυχε αποδοχής τιμών από τη ρωμαϊκή κοινωνία για μία τέχνη, η οποία δεν έχαιρε εκτίμησης,¹⁵⁹ τεκμαίρεται ότι η κοινωνία αυτή οφείλει να αποδεχθεί και τον Αρχία (έναν *peregrinus* μέχρι αποδείξεως του εναντίου), δεδομένου ότι η τέχνη του εστιάζει στην πνευματική καλλιέργεια, και μάλιστα των ολίγων επιφανών Ρωμαίων.¹⁶⁰ Όπως ορθά έχει επισημανθεί, η ποίηση του Αρχία προϋποθέτει μία πνευματική ενασχόληση με τις τέχνες και ένα ικανοποιητικό μορφωτικό επίπεδο, ώστε να μπορεί κανείς να την απολαύσει.¹⁶¹ Το προνόμιο αυτό το έχουν ήδη οι δικαστές, από τη στιγμή που ο Κικέρωνας τους θεώρησε καλλιεργημένους ανθρώπους, οπότε και οφείλουν να συμπεριφερθούν ως τέτοιοι.¹⁶²

Προκειμένου να τονίσει περαιτέρω ο Κικέρωνας την αξία και τη χρησιμότητα του Αρχία, αναφέρει ότι το ταλέντο των ποιητών είναι θείο δώρο. Ακόμη και ο ίδιος ο Ένιος, ο εθνικός ποιητής της Ρώμης, που εν προκειμένω και στη συνέχεια του λόγου λειτουργεί ως «δεδικασμένο»,¹⁶³ αποκαλεί τους ποιητές «ιερούς, επειδή τρόπον τινά φαίνονται ότι έχουν παραδοθεί σε μας χάρη σε κάποιο δώρο και εύνοια των θεών». (§ 18). Ως εκ τούτου, η ποίηση, σε αντίθεση με την υποκριτική ή τη ρητορική, δεν υπόκειται σε κανόνες συστηματικής διδασκαλίας, αλλά εναπόκειται μόνο στη φυσική προδιάθεση (*ingenium*).¹⁶⁴ Η εξύψωση του ποιητή Αρχία σε ιερό πρόσωπο οδηγεί στο να γίνει αποδεκτός από τους δικαστές. Αυτό αποδεικνύεται και στην *peroratio* του λόγου (§ 31-32), όπου ο Κικέρωνας επιδιώκει ξανά να ενώσει τον Αρχία με τους δικαστές, με το επιχείρημα ότι οι ιεροί ποιητές αναγνωρίζονταν από όλους και πάντα. Είναι σημαντικό να εξαλείψει τα πολιτιστικά στερεότυπα, ώστε να περιορίσει το ενδεχόμενο να καταδικαστεί ο Αρχίας λόγω της

¹⁵⁹ Πρβλ. *Pro Archia* § 13: «Επομένως, ποιος τέλος πάντων μπορεί να με κατηγορήσει ή ποιος δικαιολογημένα να οργιστεί μαζί μου, αν όσο στους άλλους [...] για τις άλλες ηδονές και για την ίδια την ανάπαυση της ψυχής και του σώματος παραχωρείται χρόνος [...] τόσο θα έχω καταναλώσει για μένα εγώ ο ίδιος, για την καλλιέργεια αυτών των σπουδών;».

¹⁶⁰ Ο Berry (ό.π. 307) θεωρεί ότι το επιχείρημα στερείται ισχυρής αποδεικτικής δύναμης λόγω σύγκρισης ανόμοιων καταστάσεων.

¹⁶¹ Panoussi, ό.π. 520-521.

¹⁶² Βλ. και 2.4: «Η λειτουργία του *exordium* ως μέσου πειθούς».

¹⁶³ MacKendrick, ό.π. 113.

¹⁶⁴ Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μαντζίλας (ό.π. 132): «ρήτορας γίνεσαι, ποιητής γεννιέσαι».

πεποίθησης των δικαστών ότι είναι κοινωνικά κατώτερος. Βέβαια, κάτι τέτοιο προσκρούει στις γενικές αρχές του δικαίου, καθώς οι δικαστικές υποθέσεις εκδικάζονται *ad hoc* για ορισμένη αξιόποινη πράξη, δηλ. *in rem*, και όχι ανάλογα με το πρόσωπο του κατηγορουμένου (*in personam*). Ως εκ τούτου, το *ingenium* του Αρχία καθορίζει ουσιαστικά την έκβαση της δίκης, διότι λειτουργεί τρόπον τινά ως προϋπόθεση για την αθώωσή του.¹⁶⁵

Εφόσον κανένα βάρβαρο έθνος δεν παραβίασε ποτέ το ιερό όνομα του ποιητή, οφείλουν η Ρώμη και οι καλλιεργημένοι δικαστές να μην προβούν σε αυτήν την ενέργεια (§ 19): «Αυτό του ποιητή το όνομα, το οποίο κανένα ποτέ βάρβαρο έθνος δεν παραβίασε [...] εμείς, που έχουμε εκπαιδευτεί στα άριστα πράγματα, δεν θα έπρεπε να συγκινηθούμε από τη φωνή των ποιητών;» Αν οι δικαστές δεχθούν την ιθαγένεια του Αρχία, θα τιμηθούν από τη Ρώμη, διότι θα της προσφέρουν τον συγγραφέα με τον οποίον θα εξυμνηθούν τα κατορθώματά της. Αυτό αποδεικνύεται και με το παράδειγμα του Ομήρου. Αν όμως απορρίψουν την ιθαγένεια του Αρχία με καταδικαστική απόφαση, απορρίπτουν συγχρόνως την αξία της λογοτεχνίας και την εξύψωσή τους σε καλλιεργημένους ανθρώπους.¹⁶⁶ Όμως, ο Αρχίας δεν είναι ένας άλλος Ένιος, όπως σκόπιμα τον παρουσιάζει ο Κικέρωνας, και τα ελληνικά του επιγράμματα δεν ήταν ιδιαίτερα γνωστά. Πρόκειται για ρητορική υπερβολή, όπως αναφέρθηκε και σε παραπάνω ενότητα.¹⁶⁷

Όσον αφορά στο δεύτερο εξωδικαστικό επιχείρημα, ο Κικέρωνας αναφέρει ότι επτά πολιτείες διεκδικούν τον Όμηρο ως τέκνο τους, επειδή η ποίησή του είναι σημαντική. Επομένως, η Ρώμη πρέπει να αισθάνεται ευγνώμων, που έχει ήδη τον Αρχία στον κατάλογο των πολιτών της.¹⁶⁸ Αν και σε πρώτη ανάγνωση φαίνεται ότι η σύγκριση αφορά σε ανόμιες καταστάσεις, δεδομένου ότι ο Όμηρος ήταν διάσημος στον τότε γνωστό κόσμο, ενώ ο Αρχίας σε ορισμένες μόνο πολιτείες, η συλλογιστική εδράζεται στο εξής επιχείρημα: ο Όμηρος είναι Έλληνας ποιητής, ο οποίος εξυμνεί τα κατορθώματα των Ελλήνων. Ο Αρχίας είναι Έλληνας ποιητής, ο οποίος εξυμνεί τα

¹⁶⁵ Hanchey, ό.π. 170-171, 177-178.

¹⁶⁶ Berry, ό.π. 304.

¹⁶⁷ Βλ. ενότητα 2.5: «Χρήση του γραπτού νόμου». Πρβλ. Berry, ό.π. 292.

¹⁶⁸ MacKendrick, ό.π. 111· Berry, ό.π. 308.

κατορθώματα της Ρώμης.¹⁶⁹ Κοινή συνιστώσα είναι ότι και τα δύο έθνη αντλούν δόξα και τιμή χάρη στους δύο Έλληνες συγγραφείς. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι ο Αρχίας συνειδητά και σύμφωνα με τους νόμους της Ρώμης επέλεξε να γίνει Ρωμαίος πολίτης, ενώ είχε περισσότερες επιλογές αναφορικά με τη λήψη της ιθαγένειας. Αυτό επιτυγχάνεται κυρίως με τη συνεχή αναφορά στη διεκδίκηση του Αρχία από πολλές πολιτείες.¹⁷⁰ Μια περαιτέρω αντίθεση είναι αυτή μεταξύ ζώντων και νεκρών. Παρόλο που ο Όμηρος έχει αποβιώσει, εντούτοις διεκδικείται έντονα, επειδή κάθε έθνος θέλει να εξυμνείται απ' αυτόν. Αξιοσημείωτη, μάλιστα, είναι η χρήση της λέξης «*alienus*» για τον Όμηρο, επειδή γεννήθηκε σε μία από τις αναφερθείσες πόλεις, ενώ για τις υπόλοιπες ήταν ξένος. Η λέξη χρησιμοποιείται για να δημιουργηθεί μεγαλύτερη αντίθεση στο λεκτικό παιχνίδι μεταξύ ξένων και ιθαγενών, ζώντων και νεκρών (*alienum - noster est, vivum - post mortem*).¹⁷¹ Εφόσον λοιπόν, η δόξα και η τιμή είναι τα μεγαλύτερα κίνητρα για την πολιτική, τη στρατιωτική και την κοινωνική δράση και προσφέρονται με τα ιστορικά *exempla* των συγγραφέων, αξίζει να τιμηθούν οι συγγραφείς. Με την αναφορά στον Όμηρο ο Κικέρωνας αφενός επιδιώκει να σχηματίσει την εικόνα ότι ο Αρχίας είναι ζωντανός - και άρα παραγωγικός και ωφέλιμος - Ρωμαίος πολίτης, οπότε και η Ρώμη αρκεί να διατηρήσει την ιθαγένειά του, και αφετέρου προτρέπει τους δικαστές να εκτιμήσουν τη συνολικότερη δράση του Αρχία, η οποία αποσκοπεί σε μία αποτελεσματικότερη «εικόνα» της Ρώμης.¹⁷²

Η αναφορά του Μάριου στο επόμενο παράδειγμα έχει ρητορική σκοπιμότητα.¹⁷³ Ο Μάριος ήταν ο στρατηγός που νίκησε τους Κίμβρους, τους Τεύτονες και τον Ιουγούρθα. Ο Αρχίας έγραψε ένα ποίημα που εξυμνούσε τα κατορθώματα του Μάριου στην εκστρατεία του κατά των Κίμβρων το 102 π.Χ. (*Res Cimbricae*), γεγονός που συνέβαλε στην αποδοχή του Μάριου από τη Ρώμη. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι ο Αρχίας δεν γνώριζε προσωπικά τον Μάριο, άσχετα αν ο Κικέρωνας

¹⁶⁹ Μέχρι αυτό το σημείο της απόδειξης, ο Κικέρωνας αναφέρεται στους Κιμβρικούς πολέμους και την εξύμνηση της στρατιωτικής δράσης του Μάριου.

¹⁷⁰ Ενδεικτικά βλ. *Pro Archia* § 5: «Παρομοίως σε αυτόν οι Ταραντίνοι, οι Λοκροί, οι Ρηγίνοι και οι Νεαπολίτες δώρισαν πολιτικό δικαίωμα» και § 10: «Αυτός, που ούτε καν χρησιμοποιεί εκείνους, στους οποίους είναι εγγεγραμμένος, αφού πάντα ήθελε να είναι Ηρακλειώτης, θα απορριφθεί;»

¹⁷¹ MacKendrick, ό.π. 111· Μαντζίλας, ό.π. 136.

¹⁷² Μαντζίλας, ό.π. 148.

¹⁷³ Σχετικά με την αναφορά στο παράδειγμα του Μάριου πρβλ. MacKendrick, ό.π. 111· Hanchey, ό.π. 163-172· Μαντζίλας, ό.π. 90, 136-139· Berry, ό.π. 293-308.

σκόπιμα τον παρουσιάζει ως πηγή έμπνευσης για αυτόν. Η συνεχής αναφορά στο όνομα του Μάριου αποσκοπεί στο να τονίσει ότι ο Αρχίας έχει πολλούς ισχυρούς φίλους στη Ρώμη, οι οποίοι θα εγγυηθούν για αυτόν. Επίσης, η επιλογή του Μάριου ως παραδείγματος ενισχύει την άποψη ότι η ποιητική δράση του Αρχία προσέλκυε ακόμα και απαίδευτους ανθρώπους, οι οποίοι θεωρούσαν ότι η πολεμική αρετή είναι ανώτερη της παιδείας: «Γιατί ούτε υπάρχει κάποιος τόσο αντίθετος στις Μούσες, ο οποίος να μην ανέχεται εύκολα να στέλνεται με στίχους το εγκώμιο των κατορθωμάτων του, ώστε να είναι αιώνιο» (§ 20). Η ποίηση, όπως και η ρητορική, μπορεί, επομένως, να αποτελέσει μέσο επαίνου.¹⁷⁴

Με βάση τα παραπάνω, προκύπτει ότι η επιχειρηματολογία του Κικέρωνα στηρίζεται στο γεγονός ότι η δόξα αποτελεί το προστάδιο της αιωνιότητας. Δεν έχει σημασία το αν κάποιος είναι καλλιεργημένος ή ακαλλιεργητος, αλλά το κατά πόσο είναι δυνατό να χαραχθεί το όνομά του στην Ιστορία. Ο Θεμιστοκλής, τον οποίο παραθέτει ο Κικέρωνας παρακάτω, θα άκουγε τη φωνή εκείνου, ο οποίος εγκωμιάζει άριστα την ανδρεία του (§ 20). Για αυτόν τον λόγο, ο απαίδευτος Μάριος είχε πάντοτε στη συνοδεία του τον Λεύκιο Πλώτιο Γάλλο, επειδή ακριβώς θεωρούσε ότι ήταν ο κατεξοχήν αρμόδιος για να εγκωμιάσει τα στρατιωτικά και πολιτικά κατορθώματά του.¹⁷⁵ Ο Γάλλος ήταν ένας δεινός ρήτορας, ο οποίος ρητόρευε και δίδασκε στα Λατινικά. Ο Αρχίας ήταν Έλληνας ποιητής, που έγραφε στα Ελληνικά. Δημιουργούνται, έτσι, δύο αντιθετικά ζεύγη: ρητορική/ποίηση, Λατινικά/Ελληνικά. Το πρώτο αναλύθηκε ήδη στην αρχή της παρούσας εργασίας.¹⁷⁶ Αναφορικά με τη διαφορά Ελληνικών και Λατινικών, ο Κικέρωνας επιδιώκει να αποδείξει ότι δεν έχει τόση σημασία το σε ποια γλώσσα εγκωμιάζονται τα κατορθώματα της Ρώμης, αλλά το γεγονός ότι εγκωμιάζονται.¹⁷⁷

Απόδειξη του ότι ο Αρχίας, αν και ελληνικής καταγωγής, ενδιαφέρεται να δοξάσει τη Ρώμη στο σύνολό της είναι η εξύμνηση των κατορθωμάτων του

¹⁷⁴ Hanchey, ό.π. 180.

¹⁷⁵ Η άποψη αυτή έρχεται σε αντίθεση με τα λεγόμενα του Κικέρωνα στο έργο του *De re Publica* (§ 6, 20-25), όπου φαίνεται να περιφρονεί τη δόξα και τη φήμη, αναφέροντας ότι ούτε είναι αιώνιες ούτε μπορεί να εκτείνονται πέρα από τα στενά όρια της αυτοκρατορίας. Αυτές επιδιώκονται μόνο από ελεεινούς ανθρώπους. Αντίθετα, το μέγιστο κίνητρο και επιβράβευση για τους σπουδαίους ανθρώπους είναι η αρετή, διότι αυτή διαπλάθει τον χαρακτήρα και τη δράση του ατόμου.

¹⁷⁶ Πρβλ. σελ. 25-26.

¹⁷⁷ Ο Berry (ό.π. 308.) θεωρεί ότι και αυτό είναι αδύναμο αποδεικτικό στοιχείο σύγκρισης.

Λούκουλλου στον τρίτο Μιθριδατικό πόλεμο (*Bellum Mithridaticum*).¹⁷⁸ Μάλιστα, ο Αρχίας τοποθέτησε το μεγάλο σε έκταση ποίημά του σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, εγκωμιάζοντας τη συνολικότερη δράση της Ρώμης και του ρωμαϊκού στρατού και όχι μεμονωμένα ενός και μόνο στρατηγού: «Αυτά τα βιβλία όχι μόνο τον Λεύκιο Λούκουλλο, γενναιότατο και ενδοξότατο άνδρα, αλλά ακόμα και το όνομα του Ρωμαϊκού λαού λαμπρύνουν» (§ 21). Ο Αρχίας δεν ενήργησε, επομένως, με βάση την υποχρέωση, που είχε στον Λούκουλλο λόγω της συμβολής του στη λήψη της ιθαγένειας της Ηράκλειας, αλλά λόγω της αφοσίωσής του στη ρωμαϊκή ιδέα.¹⁷⁹ Η μεγαλύτερη απόδειξη για το ότι ο Αρχίας αξίζει να γίνει Ρωμαίος πολίτης είναι η συμμετοχή του στον πόλεμο (§ 11), στη στενή συνοδεία του Λούκουλλου, με την οποία πετυχαίνει την ενσωμάτωσή του σε ένα οικείο ρωμαϊκό περιβάλλον. Προκειμένου να απαθανατίσει τα επιτεύγματα της Ρώμης, προτίμησε να εξυμνήσει τα γεγονότα όχι με βάση μαρτυρίες άλλων, αλλά θέτοντας την ίδια του τη ζωή σε κίνδυνο, ενώ δεν ήταν στρατιώτης.¹⁸⁰

Επομένως, η ποίηση του Αρχία είναι αυτή που αυξάνει τη δόξα της Ρώμης. Υπηρετώντας τον Λούκουλλο, τον Μάριο και τον ρωμαϊκό λαό, ο Αρχίας υπηρετεί ταυτόχρονα ολόκληρη την πολιτεία της Ρώμης και για αυτό είναι άξιος της αποδοχής της ρωμαϊκής ιθαγένειας.¹⁸¹ Χρησιμοποίησε το ταλέντο του στην ποίηση αποκλειστικά για τον έπαινο της Ρώμης, ενώ θα μπορούσε να το είχε χρησιμοποιήσει για να εγκωμιάσει και άλλες πολιτείες της Ελλάδας, της Μεγάλης Ελλάδας ή της Ασίας, οι οποίες θαύμαζαν και σέβονταν την ποίησή του. Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι ο Κικέρωνας επαινεί τον Λούκουλλο με μια σειρά από κολακευτικά επίθετα «*Fortissimum et clarissimum virum*» για τη νίκη στη ναυμαχία της Τενέδου ([§ 21] «Δική μας πάντα θα λέγεται και θα διαλαλείται, όταν καταποντίστηκε ο στόλος των εχθρών, αφού φονεύθηκαν οι ναύαρχοι, σαν αγωνιζόταν ο Λεύκιος Λούκουλλος, η απίστευτη εκείνη ναυμαχία κοντά στην Τένεδο»), χωρίς να γνωρίζει ότι η νίκη αυτή οφειλόταν στον υποστράτηγο του Λούκουλλου, Γάιο Βαλέριο Τριάριο, όπως επίσης και ότι δεν έλαβε χώρα στην

¹⁷⁸ Ο Λεύκιος Λούκουλλος έγινε γνωστός από τη μάχη των Κηζίκων το 73 π.Χ.

¹⁷⁹ MacKendrick, ό.π. 111, 114· Berry, ό.π. 308-309· Hanchey, ό.π. 174-177· Μαντζίλας, ό.π. 139-143.

¹⁸⁰ Μαντζίλας, ό.π. 112.

¹⁸¹ Hanchey, ό.π. 174-180.

Τένεδο, αλλά κάπου κοντά στη Λήμνο. Επίσης αποσιωπάται πλήρως η συμβολή του Πομπήιου στην ολοκλήρωση του πολέμου.¹⁸² Σε κάθε περίπτωση, η αυθεντική και αυθόρμητη παρουσία του Λούκουλλου και σε αυτό το τμήμα της *digressio* αποτελεί μία αναμφισβήτητη και αντικειμενική απόδειξη, βασιζόμενη στο λογικό επιχείρημα, ότι εφόσον ο σπουδαίος Ρωμαίος Λούκουλλος θεώρησε τον Αρχία άξιο για τη λήψη της ρωμαϊκής ιθαγένειας, τότε αυτοδικαίως ο Αρχίας πρέπει είναι Ρωμαίος πολίτης.¹⁸³

Ο Έννιος, γεννημένος στις Rudiae της Κάτω Ιταλίας, κατάφερε μέσω της ποιήσής του να γίνει ο εθνικός ποιητής της Ρώμης (*noster Ennius*). Έγραψε το έπος «*Annales*» για την ιστορία των Ρωμαίων από την πτώση της Τροίας το 1184 π.Χ. έως την υπατεία του Κάτωννα του Πρεσβύτερου το 184 π.Χ., ο οποίος, μάλιστα, ήταν αυτός που τον έφερε στη Ρώμη. Επαίνεσε, επιπλέον, την πολιτική και στρατιωτική δράση πολλών επιφανών Ρωμαίων, όπως του Σκιπίωνα του Αφρικανού, του Κόιντου Φάβιου Μάξιμου, του Μάρκου Κλαύδιου Μαρκέλλου και του Μάρκου Φούλβιο Νομπίλιωρ (§ 22), ώσπου το 153 π.Χ., του χορηγήθηκε τιμητικά η ρωμαϊκή ιθαγένεια.¹⁸⁴ Με το παράδειγμα του Έννιου ο Κικέρωνας προτείνει μια ανάλογη αντιμετώπιση και για τον Αρχία, ώστε η Ρώμη να αποφασίσει να διατηρήσει ο Αρχίας την ιθαγένειά του.¹⁸⁵

Αν και η αναφορά στον Έννιο είναι ένα ισχυρό επιχείρημα, λόγω της αδιαμφισβήτητης φήμης του συγκεκριμένου ποιητή, εντούτοις, το γεγονός ότι ήταν Ιταλός και έγραφε στα Λατινικά θα μπορούσε να μειώσει την αποδεικτική αξία του επιχειρήματος και να εγείρει ενστάσεις από τον ενάγοντα. Για αυτό και ο Κικέρωνας εύστοχα χρησιμοποιεί το ρητορικό τέχνασμα της πρόληψης (*occupatio*): «Πράγματι, αν κάποιος νομίζει ότι συλλέγεται μικρότερος καρπός δόξας από τους Ελληνικούς στίχους από ό,τι από τους Λατινικούς, πλανάται σφόδρα, καθότι τα Ελληνικά διαβάζονται σχεδόν σε όλα τα έθνη, ενώ τα Λατινικά στα όριά τους, που είναι πολύ στενά, περιορίζονται» (§ 23). Επιχειρεί, δηλαδή, να αποδείξει ότι είναι περισσότερο ωφέλιμο για τη Ρώμη το γεγονός ότι ο Αρχίας γράφει στα Ελληνικά, δεδομένου ότι η

¹⁸² Μαντζίλας, ό.π. 142.

¹⁸³ Hanchey, ό.π. 167.

¹⁸⁴ MacKendrick, ό.π. 111· Dugan, ό.π. 47-48· Berry, ό.π. 309· Μαντζίλας, ό.π. 143, 145-146.

¹⁸⁵ Βλ. και παραπάνω, σελ. 52-53.

Ελληνική γλώσσα μιλιέται σχεδόν σε όλα τα έθνη, ενώ η Λατινική κυρίως στο Λάτιο. Προτείνει, μάλιστα, η δόξα της Ρώμης να φθάσει μέσω της λογοτεχνίας έως εκεί που εκτείνονται οι στρατιωτικές της επιχειρήσεις, ώστε να γνωρίζουν αφενός οι αντίπαλοί της την αίγλη της, αλλά και οι στρατιώτες της να μαθαίνουν κατά τη διάρκεια των πολέμων, ότι η ευημερία και η δόξα της Ρώμης είναι το μέγιστο καθήκον και κίνητρο, για να υποστούν τους κινδύνους του θανάτου: «Οφείλουμε να επιθυμούμε, εκεί όπου εξ' αποστάσεως έφθασαν τα βέλη των χεριών μας, στο ίδιο σημείο να διεισδύσουν η δόξα και η φήμη, γιατί [...] και σε εκείνους βέβαια, οι οποίοι ρισκάρουν τη ζωή τους, χάριν της δόξας, αυτό είναι το μέγιστο κίνητρο και των κινδύνων και των αγώνων» (§ 23). Το επιχείρημα της σύγκρισης του εθνικού ποιητή της Ρώμης και του Αρχία είναι αρκετά ισχυρό: Ο Ένιος γεννήθηκε στις Rudiae, μία πόλη, η οποία δεν ήταν ούτε σημαντική πολιτεία για τη Ρώμη ούτε ομόσπονδη. Με βάση το επιχείρημα από το έλασσον στο μείζον, ο Αρχίας πρέπει να τιμηθεί με τη ρωμαϊκή ιθαγένεια, διότι και η πολιτεία, στην οποία ήταν εγγεγραμμένος ως πολίτης, ήταν σημαντική ομόσπονδη πολιτεία της Ρώμης. Επιπλέον, εφόσον η Ελληνική γλώσσα μιλιέται σχεδόν σε όλον τον κόσμο, τότε ο Αρχίας είναι περισσότερο άξιος να τιμηθεί με τη ρωμαϊκή ιθαγένεια από τον Ένιο, καθώς η ποίησή του διαδίδει περισσότερο τα ρωμαϊκά κατορθώματα από ό,τι αυτή του Ένιου. Επομένως, μέσω της Ελληνικής λογοτεχνίας θα γίνει περισσότερο γνωστή αλλά και προσιτή η «ιδέα» της Ρώμης, ώστε οι υποδουλωμένοι λαοί να απολαμβάνουν τα οφέλη της ρωμαϊκής δόξας και της ειρήνης.¹⁸⁶

Προκειμένου ο Κικέρωνας να αποδείξει στη συνέχεια ότι η δόξα και ο αιώνιος έπαινος είναι ανάγκη όλων των σπουδαίων ανθρώπων, παραθέτει το παράδειγμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και του Πομπήιου (§ 24).¹⁸⁷ Μέσα στο πλήθος των ιστορικών συγγραφέων που αποτέλεσαν τη συνοδεία του, ο Μέγας Αλέξανδρος έψαχνε τον δικό του Όμηρο, για να τον καταστήσει αιώνιο. Όταν κάποτε βρέθηκε μπροστά στο μνήμα του Αχιλλέα αναφώνησε: «Ω, μακάριε, νεανία, ο οποίος βρήκες κήρυκα της ανδρείας σου τον Όμηρο». Από την άλλη, ο Πομπήιος, που κατά τη διάρκεια του Μιθριδατικού πολέμου, είχε στη συνοδεία του τον Έλληνα

¹⁸⁶ Μαντζίλας, ό.π. 147-148.

¹⁸⁷ Σχετικά με την αναφορά στα παραδείγματα αυτά πρβλ. MacKendrick, ό.π. 111-113· Berry, ό.π. 309-310· Μαντζίλας, ό.π. 149-153.

ιστοριογράφο Θεοφάνη τον Μυτιληναίο, προκειμένου εκείνος να εξιστορήσει τα κατορθώματά του, μετά το τέλος του πολέμου τού χορήγησε τιμητικά τη ρωμαϊκή ιθαγένεια. Πρόκειται για ένα παράδειγμα με πολλές αναλογίες ανάμεσα στους δύο άνδρες, πέρα από το ότι είχαν και οι δύο την επωνυμία «Μέγας». Και των δύο τα κατορθώματα εξυμνήθηκαν από Έλληνες που έγραφαν στα ελληνικά. Ο Αρχίας συμμετείχε στον τρίτο Μιθριδατικό πόλεμο, για να καταγράψει τη δράση του Λούκουλλου, πριν ο τελευταίος αντικατασταθεί από τον Πομπήιο. Η διαφορά έγκειται στο ότι ο Αρχίας προτίμησε να λάβει την ιθαγένεια βάσει της σχετικής νομοθετικής πρόβλεψης, ενώ θα μπορούσε να την είχε λάβει με τον τρόπο που χορηγήθηκε στον Θεοφάνη. Το δικαίωμα χορήγησης της ισοπολιτείας ήταν αρχικά αποκλειστική αρμοδιότητα του λαού. Με την εισαγωγή ειδικών νόμων, διευρύνθηκαν αργότερα τα υποκείμενα αρμοδιότητας, με αποτέλεσμα να χορηγούν τη ρωμαϊκή ιθαγένεια και σπουδαίοι στρατηγοί. Ο Αρχίας δεν έλαβε την ιθαγένεια, όταν ήταν στρατηγός ο Λούκουλλος ή ο Μέτελλος, ενώ θα μπορούσε να είχε γίνει κάτι τέτοιο ενώπιον της στρατιωτικής συνέλευσης. Το γεγονός αυτό νομιμοποιεί τις «επιλογές» του και ισχυροποιεί αποδεικτικά τις μαρτυρίες των παραπάνω στρατηγών. Αν ο Μέτελλος ή ο Λούκουλλος είχαν προβεί σε μία αντίστοιχη, καθόλα νόμιμη ενέργεια, το επιχείρημα της αναξιοπιστίας των πραιτόρων Κλαύδιου και Γαβίνιου, θα ήταν εντελώς αβάσιμο, διότι θα στερούνταν νομικής βάσης. Επιπλέον, αν ληφθεί υπόψιν ότι ο Γράττιος υποκινήθηκε από τον Πομπήιο, που στόχευε στον προσωπικό του έπαινο, είναι ιδιαίτερα ειρωνικό το γεγονός ότι ο Πομπήιος κατηγορήσε τον Αρχία, που έλαβε το αγαθό της πολιτογράφησης στο όνομα της ρωμαϊκής πολιτείας.¹⁸⁸ Έχει ήδη αποδειχθεί ότι, ενώ ο Αρχίας θα μπορούσε να είχε εξυμνήσει μόνο τα κατορθώματα του Λούκουλλου, προτίμησε να επαινέσει συνολικά τον ρωμαϊκό λαό. Μία περαιτέρω διαφορά είναι ότι ο Θεοφάνης, όπως και οι συγγραφείς του Μ. Αλεξάνδρου, έγραφε ιστοριογραφία και όχι ποίηση. Ίσως γι' αυτό ο Κικέρωνας να προτιμάει συνειδητά τον ασαφή όρο *scriptorem*. Ήταν γνωστή εξάλλου η ένστασή του για την ποίηση ως μέρος της λογοτεχνίας και η προτίμησή του για την επική ποίηση.¹⁸⁹ Ωστόσο, αυτό δεν επηρεάζει τη λειτουργία

¹⁸⁸ Ίσως γι' αυτό ο Κικέρωνας να αποκαλεί ειρωνικά τον Πομπήιο ως «*noster Magnus*», ενώ τον Μ. Αλέξανδρο απλά ως «*magnus Alexander*».

¹⁸⁹ Porter, ό.π. 141.

του παραδείγματος του Θεοφάνη ως δεδικασμένου, που λειτουργεί αναλογικά και δεσμευτικά και στην περίπτωση του Αρχία.

Ο Αρχίας θα μπορούσε να είχε λάβει την ιθαγένεια και με άλλους τρόπους (§ 25-26). Το *ingenium* του Αρχία αναφέρεται 14 φορές στον λόγο. Στο *ingenium* οφείλεται το γεγονός ότι έγινε γνωστός στην Αντιόχεια, ότι έγινε αντικείμενο θαυμασμού στη Μικρά Ασία, ότι του προτάθηκε η χορήγηση τοπικών ιθαγενειών και, τέλος, ότι φιλοξενήθηκε από τους Λούκουλλους. Ο Κικέρωνας εικάζει ότι αφού ο Σύλλας έδωσε βραβείο σε έναν κακό ποιητή (*poeta malus*), θα έδινε την ιθαγένεια και στον Αρχία, η ποίηση του οποίου ήταν σημαντικά ανώτερη. Ένας άλλος τρόπος, με τον οποίο θα μπορούσε να του χορηγηθεί η ιθαγένεια ήταν από τον στενότατο φίλο του, Μέτελλο, όταν αυτός ήταν ανθύπατος ή αρχιστράτηγος. Είχε τέτοια εμμονή με την υστεροφημία του, ώστε πολλοί Ισπανοί έγιναν Ρωμαίοι πολίτες, για να εγκωμιάσουν τα κατορθώματά του. Έτσι, αφού έδινε την ιθαγένεια σε ξένους ευκαιριακούς ποιητές, είναι δεδομένο ότι θα την έδινε και στον Αρχία. Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι ο Σύλλας και ο Μέτελλος λειτουργούν ως ενισχυτικά μέσα των υπολοίπων παραδειγμάτων, δεδομένου ότι αποτελούν απλές εικασίες.

Περαιτέρω απόδειξη σχετικά με το ότι η αιώνια δόξα επιδιώκεται από όλους τους σπουδαίους ανθρώπους είναι ο Δέκιμος Ιούνιος Βρούτος και ο Μάρκος Φούλβιος Νομπίλιωρ. Ο Βρούτος είχε νικήσει τους Λουσιτανούς και τους Καλαϊκούς στην Ιβηρική χερσόνησο και θέλησε να γιορτάσει αυτές τις νίκες, χτίζοντας έναν ναό προς τιμή του Άρη από τα λάφυρα των Λουσιτανών. Πάνω από την είσοδο αυτού του ναού διέταξε να χαραχθούν ορισμένοι στίχοι από ένα έργο, που είχε γράψει ο ποιητής Άκκιος. Ο Νομπίλιωρ, από την άλλη, είχε πάρει μαζί του στον πόλεμο εναντίον των Αιτωλών τον Έννιο, ο οποίος έγραψε γι' αυτό μία τραγωδία με τον τίτλο «*Ambracia*» (§ 27).¹⁹⁰

Ακόμα και οι φιλόσοφοι, που περιφρονούν τη δόξα, υπογράφουν με το όνομά τους στο τέλος των συγγραμμάτων τους (§ 26): «Οι ίδιοι εκείνοι οι φιλόσοφοι ακόμα και σε αυτά τα βιβλία, τα οποία γράφουν, για να περιφρονήσουν τη δόξα, καταγράφουν το όνομά τους». Είναι αξιοσημείωτη η αντίθεση μεταξύ ενέργειας και

¹⁹⁰ MacKendrick, ό.π. 111, 114, 120· Berry, ό.π. 310· Hanchey, ό.π. 167-169· Μαντζίλας, ό.π. 153-161.

αποτελέσματος (*quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt*). Ενώ ο σκοπός της συγγραφής τους είναι να περιφρονήσουν τη δόξα, εντούτοις και οι ίδιοι έχουν την ανάγκη να διατηρηθεί το όνομά τους στην αιωνιότητα. Ο ίδιος ο Κικέρωνας αποζητά επίσης τη δόξα, αφού ομολογεί ότι ενθάρρυνε¹⁹¹ τον Αρχία να ολοκληρώσει το έπος για την υπατεία του και την επιτυχή καταστολή της συνωμοσίας του Κατιλίνα (§ 28): «Καμία άλλη ανταμοιβή των μόχθων και των κινδύνων δεν επιθυμεί η ψυχή εκτός από αυτήν του επαίνου και της δόξας. Αυτή, λοιπόν, αν αφαιρεθεί, δικαστές, τι άλλο υπάρχει, για το οποίο σε αυτήν την τόσο μικρή πορεία της ζωής μας και τόσο σύντομη, με τόσους πόνους τους εαυτούς μας να καταπονούμε;».

Στα παραδείγματα που παραθέτει ο Κικέρωνας, όλοι οι σπουδαίοι άνδρες έχουν από έναν συγγραφέα για να εξιστορεί τις πράξεις τους, θεωρώντας ότι αυτές πρέπει να καταγράφονται στην ιστορία: ο Αχιλλέας τον Όμηρο, ο Κάτωνας, ο Σκιπίωνας και ο Φούλβιος τον Έννιο, ο Βρούτος τον Άκκιο, ο Πομπήιος τον Θεοφάνη, ο Λούκουλλος και ο Κικέρωνας τον Αρχία. Το γεγονός, μάλιστα, ότι οι στρατηγοί (*armati*) αντιλαμβάνονται και εκτιμούν την αξία των συγγραφέων δημιουργεί και στους δικαστές (*togati*) μια υποχρέωση άγραφου δικαίου να κάνουν το ίδιο, εφόσον ως καλλιεργημένοι άνθρωποι αντιλαμβάνονται καλύτερα τη σπουδαιότητα της ποίησης. Ο Κικέρωνας προτρέπει τους δικαστές να μην περιορίσουν τη συγγραφική δραστηριότητα του Αρχία μέσω μίας καταδικαστικής απόφασης, διότι οι σπουδαίοι άνδρες θα στερηθούν της καταγραφής των κατορθωμάτων τους, οπότε και θα εκλείψει το κίνητρο δράσης τους (§ 29): «Αν η ψυχή μας δεν προαισθανόταν τίποτα για το μέλλον και εάν περιόριζε όλες τις σκέψεις της μέσα στα όρια που περιχαράκωνουν το διάστημα της ζωής μας, με αυτά θα τελείωνε όλες τις σκέψεις της, ούτε από τόσους μεγάλους πόνους θα κατατρυχόταν, ούτε από τόσες έγνοιες και αγρυπνίες θα πνιγόταν, ούτε τόσες φορές για την ίδια τη ζωή θα πάλευε. Τώρα όμως ενυπάρχει σε κάθε άριστο άνθρωπο μία ευγενής παρόρμηση [...] που

¹⁹¹ Για τις διαφορετικές γραφές που έχουν παραδοθεί σχετικά με τον όρο *adhortari* βλ. Μαντζίλας, ό.π. 163.

προειδοποιεί ότι η ανάμνηση του ονόματός μας πρέπει να αφήνεται όχι μαζί με τη διάρκεια της ζωής μας, αλλά πρέπει να εξισώνεται με όλο το μέλλον».¹⁹²

2.7. Η λειτουργία της *peroratio* ως μέσου πειθούς

Η *peroratio* συνιστά το τελευταίο τμήμα του λόγου και καλύπτει τις παραγράφους 31-32. Δεδομένης της εκφρασθείσας άποψης του Κικέρωνα στο έργο *Partitiones Oratoriae* (§ 52-60), ο επίλογος αποτελεί το πιο σημαντικό τμήμα ενός λόγου, καθώς σε αυτό επιδιώκεται από τον ρήτορα να αποτυπωθεί στη συνείδηση των δικαστών με άριστες εντυπώσεις η θέση της υπερασπιστικής γραμμής, η οποία συγκεκριμένα στον *Pro Archia* σχετίζεται με την πλήρωση των όρων της χορήγησης της ρωμαϊκής ιθαγένειας στον Αρχία. Κατά τη συνήθη πρακτική δόμησης, ένας ρητορικός λόγος αποτελείται από δύο μέρη, την ανακεφαλαίωση ή επάνοδο όλων των επιχειρημάτων (*enumeratio, rerum repetitio*) και την εισβολή ή εκβολή ελέους (*commiseratio* ή *amplificatio*).¹⁹³ Συγκεκριμένα, στον επίλογο του λόγου υπέρ του Αρχία, ο Κικέρωνας εφάρμοσε αρχικά μία σύντομη ανακεφαλαίωση όλων των *de causa* επιχειρημάτων (§ 31): «Όστε θα δικαιωθεί από την ευεργεσία του νόμου, το κύρος της ισοπολιτίδας πόλης, τη μαρτυρία του Λούκουλλου και τους καταλόγους του Μέτελλου». Με την επανάληψη του ονόματος του Λούκουλλου και του Μέτελλου στην *peroratio* του λόγου, ο Κικέρωνας επιδιώκει να τονίσει ότι ο Αρχίας έλαβε την ιθαγένεια από γεννημένους Ρωμαίους πολίτες (*cives nati*),¹⁹⁴ που γνωρίζουν τι είναι ωφέλιμο για την πολιτεία τους. Κατόπιν, προς επίτευξη της πρόκλησης του ελέους, ο Κικέρωνας κάνει έκκληση στη φιλανθρωπία των δικαστών και ζητά από αυτούς να ενεργήσουν με βάση την *humanitas* και όχι το γραπτό και αυστηρό δίκαιο των Ρωμαίων.¹⁹⁵ Έτσι, τους υπενθυμίζει ότι ο Αρχίας έχει εξυμνήσει ήδη δύο πολέμους και υπόσχεται τη συγγραφή και μελλοντικών ρωμαϊκών κατορθωμάτων.

¹⁹² MacKendrick, ό.π. 111· Berry, ό.π. 310· Hanchey, ό.π. 182· Μαντζίλας, ό.π. 164-165.

¹⁹³ *Ad Herennium*, 2, 30, 47· Quintil., *Inst. Orat.* 6, 1.

¹⁹⁴ Hanchey, ό.π. 179.

¹⁹⁵ Ο Πλούταρχος (*Κάτων ο Πρεσβ.* 5) αντιλαμβάνεται επίσης την *humanitas* ως ανεκτικότητα, επιείκεια και καλοσύνη: «Κι όμως, βλέπουμε ότι η ανθρωπιά καλύπτει ευρύτερο χώρο απ' ό,τι η δικαιοσύνη. Γιατί από τη φύση μας τον νόμο και το δίκαιο τα εφαρμόζουμε μόνο προς τους ανθρώπους, ενώ από την ανθρωπιά απορρέουν μερικές φορές, σαν από πλούσια πηγή, ενέργειες ευαισθησίας και χαρές μέχρι και για τα άλογα ζώα» (μετάφρ. φιολ. ομάδα Κάκτου).

Ο λόγος ολοκληρώνεται με τη θέση του ρήτορα ότι οι νομικοί ισχυρισμοί του είναι βάσιμοι, οπότε και αποδεκτοί από το δικαστήριο. Όσον αφορά, όμως, στο ιδιαίτερο είδος του συγκεκριμένου λόγου, ζητά την επιείκεια των δικαστών και ελπίζει ότι θα γίνει αποδεκτό (§32).¹⁹⁶ Η έκβαση της δίκης δεν είναι γνωστή. Το γεγονός, ωστόσο, ότι ο Αρχίας παρέμεινε στη Ρώμη, και μετά την εκδίκαση της υπόθεσής του, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η δικαστική απόφαση ήταν αθώωτική.¹⁹⁷ Πάντως, η αθώωση του Αρχία συνεπάγεται την αποδοχή ενός νέου προτύπου του ρωμαϊκού ιδεώδους, που εφαρμόζει την ιδέα της διαφορετικότητας,¹⁹⁸ και μάλιστα, εάν ληφθεί υπόψιν η άποψη που υποστηρίζει ότι σε δίκες ιθαγένειας μία καταδικαστική απόφαση μπορεί να μην έχει άμεσα ωφέλιμα αποτελέσματα για την κοινωνία, ενώ μία απαλλακτική απόφαση μπορεί να μην βλάψει καν την πολιτεία, τότε τεκμαίρεται ότι θα έπρεπε να χορηγηθεί η ρωμαϊκή ιθαγένεια στον Αρχία, γιατί προσέφερε πιστά, μέσω του ταλέντου του (*ingenium*) τις υπηρεσίες του στην πολιτεία.¹⁹⁹ Σε κάθε περίπτωση, με βάση την αρχή της πιθανότητας,²⁰⁰ ο Κικέρωνας έπρεπε να αποδείξει με λογικά (εξωδικαστικά) επιχειρήματα ότι η μέση ρωμαϊκή αντίληψη θα αποδεχόταν την ιθαγένεια του Αρχία, δεδομένου ότι ανάλογη ήταν η συμπεριφορά των Ρωμαίων απέναντι και στους προηγούμενους πνευματικούς άνδρες.

¹⁹⁶ Ειδικά για τον αδελφό του Κόιντο, που προήδρευε της δίκης, ο Κικέρωνας δεν είχε την παραμικρή αμφιβολία (*certe scio*), ότι θα εισακουστεί. Παρόλο που ο πρόεδρος της δίκης δεν είχε δικαίωμα ψήφου, η παρουσία του και μόνο στο δικαστήριο έδινε αυτοπεποίθηση στον ρήτορα κατά την αγόρευση του λόγου του (πρβλ. Berry, ό.π. 311· Μαντζίλας, ό.π. 172).

¹⁹⁷ Κικ., *Att.* 1, 16, 15. Βλ. και Μαντζίλας, ό.π. 26 (με παραπομπή σε Coskun [2010] 28-29, 73-77). Για την άποψη ότι η δικαστική απόφαση ήταν καταδικαστική, επειδή ο Αρχίας δεν ολοκλήρωσε το έπος για τον Κικέρωνα, βλ. Dugan, ό.π. 52-55.

¹⁹⁸ Panoussi, ό.π. 516- 523· Hanchey, ό.π. 181-182· Steel, ό.π. 111.

¹⁹⁹ MacKendrick, ό.π. 111· Hanchey, ό.π. 174-178.

²⁰⁰ Η αρχή της πιθανότητας ή αληθοφάνειας χρησιμοποιείται στη δικαστική επιχειρηματολογία. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο συνήγορος εκθέτει πειστικά μία άποψη, η οποία μπορεί να είναι αληθής ή ψευδής. Αρκεί λοιπόν κανείς να εκθέσει πειστικά επιχειρήματα. Βλ. Καρακάσης-Παπαδοπούλου-Παππάς, ό.π. 29.

Το εξώφυλλο της έκδοσης από τον Josse Bade, Παρίσι 1531

© Bibliothèque municipale Orléans (<http://www.bvh.univ-tours.fr/Consult/index.asp?numfiche=1099>)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία ανέλυσε έναν από τους ρητορικούς λόγους του Κικέρωνα, τον *Pro Archia*, και οδήγησε στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τον τρόπο με τον οποίον ο ρήτορας αντιμετωπίζει τους νόμους της ρωμαϊκής νομοθεσίας του 1^{ου} αι. π.Χ. αναδεικνύοντας παράλληλα την κρισιμότητα και τη λειτουργικότητα του θεσμού του συνηγόρου.

Ο *Pro Archia* είναι ένας υπερασπιστικός λόγος σε διοικητική υπόθεση που αφορά την απόδειξη της πλήρωσης των τυπικών και ουσιαστικών προϋποθέσεων του Πλαύτειου και Παπίρειου νόμου για τη χορήγηση της ρωμαϊκής ιθαγένειας στο πρόσωπο του Αρχία. Σε αντίθεση με άλλες υποθέσεις, στις οποίες η έλλειψη αποδείξεων επιτρέπει στον συνήγορο υπεράσπισης να επιχειρηματολογήσει ευρύτερα, η φύση και το περιεχόμενο της υπόθεσης του Αρχία οδηγεί σε μία αναγκαστική διαφοροποίηση και αναπροσαρμογή της διάταξης του υλικού, σε επίπεδο αξιοποίησης των ρητορικών και των αποδεικτικών μέσων. Συγκεκριμένα, τα περιθώρια για την εφαρμογή μίας σύνθετης δικανικής πρακτικής στη δίκη του Αρχία ήταν ιδιαίτερα στενά λόγω της εξάρτησης της έκβασης της δίκης από την ύπαρξη αποδεικτικών εγγράφων. Οι κατάλογοι των Ρωμαίων πολιτών, στους οποίους ο Κικέρωνας ισχυρίζεται ότι περιλαμβάνεται νόμιμα του όνομα του πελάτη του, οδηγούν στην απόδειξη ή μη της υπό κρίση προσθήκης. Ως εκ τούτου, ο εν λόγω περιορισμός αναγκάζει τον ρήτορα να επικεντρώσει την επιχειρηματολογία του σε πραγματικά γεγονότα που σχετίζονται αμιγώς με τους καταλόγους.

Ειδικότερα, ο Αρχίας πληρούσε τις δύο από τις τρεις προϋποθέσεις που προέβλεπε ο νόμος για τη λήψη της ρωμαϊκής ιθαγένειας. Σχετικά με την πλήρωση της πρώτης, αν και τα δημόσια έγγραφα της Ηράκλειας κάηκαν, γεγονός που συνεπάγεται τη μη εξαγωγή βέβαιων συμπερασμάτων, είναι πιθανόν ότι έλαβε πράγματι χώρα η πολιτογράφηση του Αρχία στην Ηράκλεια. Η απόδειξη της εν λόγω θέσης έγκειται στο γεγονός ότι οι απεσταλμένοι της συγκεκριμένης πολιτείας δεν προσκόμισαν νέα διοικητικά έγγραφα, που βεβαίωναν ότι σε προγενέστερο χρόνο πολιτογραφήθηκε ο Αρχίας ως Ηρακλειώτης, αλλά αντίγραφα των δημοσίων

αρχείων. Η θεώρηση αυτή, αντίθετα, δεν μπορεί να θεμελιωθεί από την κατάθεση του μάρτυρα Λούκουλλου, παρόλο που εντοπίζεται ομοιότητα στοιχείων, καθώς η παρουσία του προκαλεί υπόνοιες μεροληψίας λόγω της ύπαρξης πατρωνικής σχέσης με τον εναγόμενο της δίκης. Από την άλλη, η πλήρωση του πρώτου όρου του νόμου επιφέρει αυτοδίκαια και την πλήρωση του δεύτερου, διότι η εγγραφή του Αρχία σε μία ομόσπονδη πολιτεία επιτρέπει τη νόμιμη εγκατάστασή του σε οποιαδήποτε πόλη που βρίσκεται εντός των ορίων της Ιταλίας. Η παρουσία του ονόματος του Αρχία στο δημοτολόγιο της Ηράκλειας αποδεικνύεται και από τη διαρκή οικονομική σχέση που διατηρούσε ο εναγόμενος με τη ρωμαϊκή πολιτεία. Η νόμιμη απόλαυση των δικαιωμάτων των συναλλαγών και της διαφύλαξης περιουσιακών στοιχείων στο ταμειυτήριο της Ρώμης αντλείται από την εγγραφή του προσώπου στον κατάλογο των πολιτών μίας ομόσπονδης πολιτείας. Κατά συνέπεια, ο ισχυρισμός του Κικέρωνα σχετικά με την πολιτογράφηση του Αρχία στην Ηράκλεια είναι ορθός.

Αντίθετα, υπάρχει ισχυρό ενδεχόμενο να είναι βάσιμη η κατηγορία του ενάγοντος ως προς τη μη νόμιμη εγγραφή του Αρχία στον κατάλογο του Μέτελλου. Η υποστήριξη της εν λόγω θεώρησης προκύπτει από την προσπάθεια του Κικέρωνα να αναδείξει το στοιχείο της προγενέστερης παράνομης δράσης των δύο συναρμοδίων πραιτόρων, Κλαυδίου και Γαβίνιου, παρουσιάζοντας το ήθος και τον χαρακτήρα τους με σαφώς αρνητικά διαμορφωμένα στοιχεία και καταπατώντας απόλυτα το τεκμήριο της αθωότητάς τους σχετικά με ενέργειες που άπτονται της υπόθεσης του Αρχία. Η απουσία του ονόματος του Αρχία από τους καταλόγους των παραπάνω προσώπων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα στοιχεία του περιλήφθηκαν παράνομα στον κατάλογο του Μέτελλου. Ως εκ τούτου, γίνεται λόγος για παράνομη προσθήκη και όχι εν γένει απουσία, καθώς τα αρχεία του Μέτελλου προσκομίστηκαν στο δικαστήριο για έλεγχο, βεβαιώνοντας την ύπαρξη του ονόματος του Αρχία σε αυτά. Επιπλέον, σε αντίθεση με τις άλλες δύο προϋποθέσεις του νόμου, δηλαδή τη λήψη ιθαγένειας μιας ομόσπονδης πολιτείας και τη μόνιμη εγκατάσταση εντός της Ιταλίας, οι οποίες δεν απαιτούσαν από τον εναγόμενο να προβεί εκ νέου σε ενέργειες, δεδομένου ότι αυτός είχε πολιτογραφηθεί ως Ηρακλειώτης τέσσερα έτη πριν την ψήφιση του Πλαύτειου και Παπίρειου νόμου (93

π.Χ.) και διέμενε στη Ρώμη ήδη από το 102 π.Χ., η προϋπόθεση εγγραφής ενώπιον του Μέτελλου επέτασσε ο Αρχίας να ενεργήσει αυτοπροσώπως. Η θέση αυτή τελεί και σε άμεση σχέση απόδειξης αφενός με τον ψευδή ισχυρισμό του ρήτορα ότι ο εναγόμενος ήταν εγγεγραμμένος και σε άλλες ομόσπονδες πολιτείες αφετέρου με την αδράνεια του τελευταίου να προβεί σε απογραφή των στοιχείων του κατά την κληρονομική διαδικασία ή σε εγγραφή αυτών σε κάποια φυλή ή λόχο, ή ακόμα και να ασκήσει τα πολιτικά του δικαιώματα. Επομένως, η αποχή του Αρχία από κάθε τυπική διαδικασία ελέγχου στοιχειοθετεί τη θέση της προμελετημένης παράνομης εγγραφής του στον κατάλογο του Μέτελλου, με πλήρη διεύθυνση και ευθύνη του τελευταίου, παρόλο που αυτός σε προγενέστερο χρόνο δεν προέβη σε αντίστοιχες ενέργειες προς όφελος προσώπων του στενού κοινωνικού του κύκλου.

Αναφορικά με την θέση για παράνομη εγγραφή, ο Αρχίας μπορούσε να απολαμβάνει τα προνόμια του Ρωμαίου πολίτη, εως ότου εγείρετο σε βάρος του μία δίκη αμφισβήτησης της ιθαγένειας, που θα αποδείκνυε το αντίθετο. Κατά συνέπεια, κατά τον χρόνο που συνέταξε τη διαθήκη του, σύμφωνα με τις νομοθετικές προβλέψεις του ιδιωτικού ρωμαϊκού δικαίου, και έγινε αποδέκτης κληρονομικών στοιχείων, τεκμαιρόταν ότι ήταν Ρωμαίος πολίτης. Αυτό δικαιολογεί επιπλέον και τη δυνατότητα που είχε να του χορηγηθεί η τιμητική αμοιβή από τον Λούκουλλο το 66 π.Χ. Μάλιστα, δεν αποκλείεται ο τελευταίος να έλαβε γνώση του παρανόμου της εισαγωγής των στοιχείων του Αρχία στον κατάλογο του Μέτελλου, ή ακόμα και να συνέδραμε σε αυτήν. Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι ο Αρχίας από το 89 π.Χ. έως το 62 π.Χ. θεωρείτο ότι είχε την ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη και συμπεριφερόταν εν γνώσει του ως τέτοιος, παρόλο που δεν ήταν. Όμως μία τέτοια μακροχρόνια και ψευδής πρακτική δεν θεραπεύει την παράνομη εγγραφή του, και ως εκ τούτου η απόδειξη περί της μη ύπαρξης της ρωμαϊκής ιθαγένειας στο πρόσωπό του λειτουργεί αναδρομικά (*ex tunc*), ακυρώνοντας όλες τις πράξεις του.

Περαιτέρω, η θεώρηση ότι ο Αρχίας δεν ήταν Ρωμαίος πολίτης προκύπτει και από την ιδιαίτερη δομή του λόγου. Ο Κικέρωνας αποφάσισε να εισάγει σε αυτή τη δίκη ένα νεωτερικό είδος λόγου, που συνιστά κράμα δικανικού λόγου και εγκωμίου, ενώ εμπεριέχει και στοιχεία ενός επιδεικτικού λόγου, διότι η απουσία μίας νόμιμης προσθήκης των στοιχείων του εναγομένου στους καταλόγους των Ρωμαίων πολιτών

αφενός δικαιολογεί την έλλειψη νομικών ισχυρισμών αφετέρου απαιτεί την έντονη χρήση εξωδικαστικών επιχειρημάτων. Κατά συνέπεια, στον λόγο υπέρ του Αρχία εντοπίζεται μία δυσανάλογη εφαρμογή των άτεχνων και έντεχνων αποδείξεων. Όπως είναι εύλογο, οι άτεχνες αποδείξεις κυριαρχούν στη δικαστική απόδειξη, η οποία καλύπτει μόλις τις τρεις παραγράφους του λόγου, και αφορούν αρχικά τη νομοθετική πρόβλεψη και κατόπιν, τις καταθέσεις του Λούκουλλου και των απεσταλμένων της Ηράκλειας, καθώς και όλων των υπό κρίση εγγράφων. Αντίθετα, οι έντεχνες αποδείξεις, που επιτρέπουν την εισαγωγή ενός «εγκωμίου προ θανάτου»,²⁰¹ εφαρμόζονται στα υπόλοιπα τμήματα του λόγου, αρχής γενομένης στο προοίμιο. Αυτό το μέρος του λόγου λειτουργεί ως προοικονομία της *digressio*, διότι μαρτυρεί ότι ο Κικέρωνας θα περιορίσει την επιχειρηματολογία του σε μεγάλο βαθμό σε εξωδικαστικούς ισχυρισμούς, ελλείψει νομικών θέσεων. Υπό το πρίσμα αυτό, δικαιολογείται η παρουσία στην αρχή του λόγου των τριών προϋποθέσεων του ιδανικού ρήτορα, δηλαδή η προδιάθεση, η μάθηση και η πρακτική εμπειρία.

Ειδικότερα ως προς την *digressio*, αυτή περιλαμβάνει όλους τους αναγκαίους λόγους που υπερτονίζουν τη σπουδαιότητα των ανθρωπιστικών σπουδών στη διαμόρφωση της ρωμαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας, αλλά και την ωφέλεια της ρωμαϊκής κοινωνίας από τη χορήγηση της ιθαγένειας στο πρόσωπο του Αρχία. Η εφαρμογή μίας εξωδικαστικής επιχειρηματολογίας, που στηρίζεται πλήρως σε άσχετους με το δικαστικό ζήτημα ισχυρισμούς, επιβάλλει εύλογα την ανάγκη να στραφεί ο ρήτορας σε ανάδειξη του ήθους του εναγομένου, σε διέγερση του συναισθηματικού κόσμου του ακροατηρίου και σε προβολή λογικών επιχειρημάτων. Πέραν του αντικειμενικού κριτηρίου που θεμελιώνεται από την παράνομη εγγραφή του εναγομένου στον κατάλογο των Ρωμαίων πολιτών, υφίσταται και το υποκειμενικό κριτήριο, το οποίο λειτουργεί μάλλον ισχυρότερα, καθώς υπήρχε έντονη πιθανότητα οι δικαστές να εκδώσουν καταδικαστική απόφαση σε βάρος του Αρχία, κρίνοντας *in personam* την υπόθεσή του, με βάση την ελληνική καταγωγή και την ποιητική του δραστηριότητα. Κατά συνέπεια, είναι αναγκαία τόσο η χρήση εγκωμιαστικών σχολίων που αφορούν το *ingenium* του εναγομένου, ώστε να ανέλθει ο τελευταίος στην κοινωνική θέση των δικαστών, όσο

²⁰¹ Μαντζίλας, ό.π. 38.

και η χρήση φορτισμένων λέξεων με ηθικό βάρος, ώστε να προκληθεί η απαιτούμενη επιείκεια στο δικαστικό σώμα και να δημιουργηθεί η πεποίθηση ότι η πολιτογράφηση του Έλληνα ποιητή Αρχία στη Ρώμη είναι ωφέλιμη για τους Ρωμαίους. Από την άλλη, σε πολλά σημεία της *digressio* κυριαρχεί η χρήση παραδειγμάτων και ενθυμημάτων. Ενδεικτικά, τα παραδείγματα του Σκιπίωνα του Νεότερου, του Γ. Λαίλιου, του Λ. Φούριου και του Κάτωνα του Πρεσβύτερου συνιστούν εκείνον τον μοχλό πίεσης, που θα αναγκάσει τους δικαστές να δεχθούν ότι η ελληνική λογοτεχνία είναι ισότιμη της λατινικής, ενώ τα ενθυμήματα κατ' αναλογία του Έννιου αφενός και του Θεοφάνη του Μυτιληναίου αφετέρου παράγουν αποτελεσματικά μία μορφή δεδικασμένου, η οποία ακριβώς λόγω της προγενέστερης όμοιας αντιμετώπισης, επιβάλλει την εφαρμογή της και στην περίπτωση του Αρχία.

Συνολικά, συμπεραίνεται ότι ο Αρχίας πολιτογραφήθηκε ως Ηρακλειώτης, αλλά δεν έλαβε νόμιμα την ιδιότητα του Ρωμαίου πολίτη, γεγονός που συνεπάγεται την αναγκαία εφαρμογή της εξωδικαστικής απόδειξης. Η προβολή επιχειρημάτων που είναι άσχετα με το δικαστικό ζήτημα συνιστά το κύριο συστατικό στοιχείο του λόγου υπέρ του Αρχία και υποδεικνύει καταρχήν ότι οι δίκες τον 1^ο αι. π.Χ. δεν στηρίζονταν αποκλειστικά σε νόμους, έγγραφα και μαρτυρίες ή ακόμα και στο άγραφο δίκαιο, αλλά είχαν ένα ευρύτερο πεδίο εφαρμογής. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν μπορεί να ισχύσει σε όλες τις δίκες, διότι η απόφαση του Κικέρωνα να προβεί σε μία *digressio* επιχειρημάτων, εξυμνώντας την αξία της λογοτεχνίας και της ποιητικής δράσης του Αρχία, πηγάζει από το γεγονός ότι προεδρεύων του δικαστηρίου ήταν ο αδελφός του, Κόιντος. Κατά συνέπεια, η προβολή εξωνομικών ισχυρισμών κατά παρέκκλιση των όσων προβλέπει ένας δικανικός λόγος δεν αποτελεί τον κανόνα, αλλά την εξαίρεση. Απόδειξη αυτής της θέσης αποτελούν άλλοι ρητορικοί λόγοι του Κικέρωνα, όπως για παράδειγμα ο *Pro Milone*, όπου η εξωδικαστική επιχειρηματολογία δεν εκφεύγει του περιεχομένου του δικαστικού ζητήματος περί του δικαίου ή μη της πράξης θανάτωσης του Πόπλιου Κλωδίου Πούλχερ, παρά μόνο διαφοροποιείται ως προς τον άξονα απόδειξης, μεταβαίνοντας από την έκθεση της άμυνας ως λόγου άρσης του αδίκου στην προβολή της προστασίας του δημοσίου

συμφέροντος ως ενισχυτικής και συμπληρωματικής αιτίας δικαιολόγησης της πράξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση και μεταφρασμένη

- Γιούνη, Μ. Σ., *Ιστορία Δικαίου και Πολιτικών Θεσμών στην Αρχαιότητα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλας 2017
- Clarke, L. M., *Το Ρωμαϊκό Πνεύμα. Ιστορία της Ρωμαϊκής Σκέψης από τον Κικέρωνα ως τον Μάρκο Αυρήλιο* (μτφρ. Π. Δημητριάδου – Λ. Τρομάρας, επιμ. Λ. Τρομάρας), Θεσσαλονίκη: University Studio Press 2004
- Κακριδής, Θ., *Μάρκου Τύλλιου Κικέρωνος. Ο υπέρ Τίτου Άννιου Μίλωνος Λόγος*, Αθήνα: εκδ. Π. Δ. Σακελλάριος²1928
- Καρακάσης, Ε. – Παπαδοπούλου, Θ. – Παππάς, Β., *Κικέρωνος Λόγος υπέρ του Τίτου Άννιου Μίωνα*, Ιωάννινα: εκδ. Carpe diem 2019
- Kennedy, G., *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής* (μτφρ. Ν. Νικολούδης, επιμ. Ι. Αναστασίου), Αθήνα: εκδ. Παπαδήμα⁴2003
- Kenney, E. J. – Clausen, W. V., *Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας* (μτφρ. Θ. Πίκουλας, Α. Σιδέρη- Τόλια, επιμ. Α. Στεφανής), Αθήνα: εκδ. Παπαδήμα⁸2013
- Μαντζίλας, Δ., *Μάρκου Τύλλιου Κικέρωνα. Λόγος υπέρ του ποιητή Αύλου Λικίνιου Αρχία*, Ιωάννινα: εκδ. Carpe diem 2015
- Νάκος, Γ. Π., *Εισηγήσεις Ρωμαϊκού Δικαίου. Διαχρονική Εξελικτική Πορεία Θεσμών του Ρωμαϊκού, Βυζαντινορωμαϊκού και Μεταβυζαντινού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press 1999
- Παπαδημητρίου, Μ. (2014). *Κικέρωνος De Oratore. Ο ιδανικός ρήτορας*, <http://ecourse.uoi.gr/course/view.php?id=1136> (10/11/2020).
- Πετρόπουλος, Γ., *Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλας 2008
- Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι. Αριστείδης- Μάρκος Κάτων*, Αθήνα: εκδ. Κάκτος 1992
- Φυντίκογλου, Β. Α., *Μάρκος Τούλλιος Κικέρων. Υπέρ του Μάρκου Καίλιου*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press 2013
- Φυντίκογλου Β. Α. – Τσίτσιου-Χελιδόνη Χ. (2015). *Lingua Latina*, https://repository.kallipos.gr/pdfviewer/web/viewer.html?file=/bitstream/11419/2409/8/15127_Fyntikoglou%20PDF%20teliko-KOY.pdf (10/06/2021).

Ξενόγλωσση

- Albrecht, M. von, *Cicero's Style. A Synopsis. Followed by Selected Analytic Studies*, Leiden: Brill 2003
- Alexander, M. C., *The Case for the Prosecution in the Ciceronian Era*, Michigan: University of Michigan Press 2002
- Benferhat, Y., «Cicero and the Small World of Roman Jurists», στο: P. J. Du Plessis (επιμ.), *Cicero's Law. Rethinking Roman Law of the Late Republic*. Εδιμβούργο: University Press 2016
- Berger, A. Encyclopedic Dictionary of Roman Law, *Transactions of the American Philosophical Society* 43, 2 (1953)
- Berry, D. H., «Literature and Persuasion in Cicero's *Pro Archia*», στο: J. Powell – J. Paterson (επιμ.), *Cicero the Advocate*, Oxford Scholarship Online 2010, 291-311 DOI:10.10.93/acprof:oso/9780198152804.001.0001
- Bertonati, G. - Narducci, E., *Marco Tulio Cicerone. Il Poeta Archia*, Μιλάνο: Biblioteca Universale Rizzoli 1992
- Brunt, P. A., «The Legal Issue in Cicero, *Pro Balbo*», *The Classical Quarterly* 32 (1982), 136-147
- Colson, F. H., *Cicero. Pro Milone*, Λονδίνο: Macmillan 1964
- Coskun, A., *Cicero und das Römische Bürgerrecht: die Verteidigung des Dichters Archias. Einleitung, Text, Übersetzung und Historisch-Philologische Kommentierungen*, Göttingen: Edition Ruprecht 2010
- Craig, Ch. P., «The Structural Pedigree of Cicero's Speeches *Pro Archia*, *Pro Milone*, and *Pro Quinctio*», *Classical Philology* 80 (1985), 136-137
- Croust, A. H. – Murphy, J. R., «Lex Acilia and the Rise of Trial by Jury in the Roman World», *Notre Dame Law Review* 24 (1948), 1-40
- Dugan, J., «How to Make (and Break) a Cicero: *Epideixis*, Textuality, and Self-Fashioning in the *Pro Archia* and *In Pisonem*», *Classical Antiquity* 20 (2001), 35-77
- Enos, R. L., «Rhetoric and Law», στο: M. J. MacDonald (επιμ.), *The Oxford Handbook of Rhetorical Studies*, Oxford University Press 2017, 173-182
- Gotoff, H. C., *Cicero's Elegant Style. An Analysis of the Pro Archia*, Illinois: University of Illinois Press 1979
- Hanchey, D., «Typically Unique: Shared Strategies in Cicero's *Pro Archia* and *Pro Balbo*», *The Classical Journal* 108 (2012-2013), 159-186
- Harries, J., «Cicero and the Law», στο: J. Powell – J. Paterson (επιμ.), *Cicero the Advocate*, Oxford Scholarship Online 2010, 147-164 DOI.10.10.93/acprof:oso/9780198152804.001.0001

- Husband, R. W., «The Prosecution of Archias», *The Classical Journal* 9 (1914), 165-171
- Husband, R. W., «A Further Note on the Papian Law», *The Classical Journal* 10 (1915), 174-175
- Jones, A. H. M., *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Οξφόρδη: Rowman and Littlefield 1972
- MacKendrick, P., *The Speeches of Cicero. Context, Law, Rhetoric*, Λονδίνο: Duckworth Press 1995
- May, J. M., «Cicero as Rhetorician», στο: W. J. Dominik-J. Hall (επιμ.), *A Companion to Roman Rhetoric*, Wiley-Blackwell 2007
- Mousourakis, G., *The Historical and Institutional Context of Roman Law*, Hampshire-Burlington: Ashgate Press 2003
- Nesholm, E., «Language and Artistry in Cicero's Pro Archia», *Classical World* 103 (2010), 477-490
- Panoussi, V., «Roman Cultural Identity in Cicero's Pro Archia», στο: E. Karamalengou – E. Makrygianni (επιμ.), *Αντιφίλησις: Studies on Classical, Byzantine, and Modern Greek Literature and Culture in Honour of John-Theophanes Papademetriou*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag 2009, 516-523
- Pauly, A. – Wissowa, G. – Kroll, W., *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Στουτγκάρδη 1890-1978
- Porter, W. M., «Cicero's Pro Archia and the Responsibilities of Reading», *Rhetorica* 8 (1990), 137-152
- Pressman, F. W., «The Art of Citizenship: Roman Cultural Identity in Cicero's Pro Archia Poeta», *Elements* 13 (2018), 29-35
- Radin, M., «De lege Papia», *The Classical Journal* 9 (1914), 401
- Radin, M., «The Lex Papia Again», *The Classical Journal* 10 (1915), 272-273
- Riggsby, A. M., *Crime and Community in Ciceronian Rome*, Austin: University of Texas Press 1999
- Rotondi, G., *Leges publicae populi romani. Elenco cronologico con una introduzione sull' attività legislativa dei comizi romani*, Μιλάνο: Società Editrice Libreria 1912
- Sherwin-White, A. N., *The Roman Citizenship*, Οξφόρδη: Oxford University Press 1973, 150-152
- Steel, C., *Cicero, Rhetoric and Empire*, Οξφόρδη: Oxford University Press 2002, 75-114
- Taylor, J. H., «Political Motives in Cicero's Defense of Archias», *The American Journal of Philology* 73 (1952), 62-70

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Α) ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΙΩΝ

Γάιος, *Institutiones*

1, 2:	16
1, 3:	16
1, 9-12:	21
1, 17:	21
1, 56-57:	21
1, 67:	21
2, 110:	41
4, 12-16:	7
4, 18, 1:	12
4, 30:	7

Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*

2, 9, 3:	8
2, 10, 1:	8

Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*

38, 17, 7:	13
39, 37, 1:	11
54, 26:	7

Ιουστινιανός, *Codex*

3, 22:	21
4, 14:	21
7, 10-11:	21
7, 15:	21
9, 1, 2:	12
9, 9:	12
9, 12:	11
9, 20:	12

Ιουστινιανός, *Digestae*

1, 1, 4:	21
1, 2, 2, 23:	10
1, 2, 2, 27-30:	7, 10
1, 5:	21, 41
3, 1, 1, 2:	12
3, 2:	12
3, 3, 42, 1:	12
4, 8, 32, 7:	7
5, 3, 7, 1:	7
23, 2:	21

37, 10, 6, 3:	7
40, 1-9:	21
47, 1, 3:	12
47, 10, 5:	12
48, 1, 1-2:	12-13
48, 2, 3-22:	12
48, 5:	12
48, 6-8:	11-12
48, 10, 1:	12
48, 15:	12
48, 16, 1, 1-6:	12
50, 1:	30
Κικέρων, <i>Epistulae ad Atticum</i>	
1, 16, 15:	24, 63
4, 15, 9:	11
Κικέρων, <i>De Oratore</i>	
1, 14-21:	15, 17-18, 49
1, 48:	18
1, 213:	15
2, 5-6:	15
2, 115:	17
Κικέρων, <i>De Domo Sua Ad Pontifices</i>	
78:	13
Κικέρων, <i>De Re Publica</i>	
2, 52:	9
2, 56:	16
6, 20-25:	55
Κικέρων, <i>De Inventione</i>	
1, 92:	11
Κικέρων, <i>Partitiones Oratoriae</i>	
52-60:	62
Κικέρων, <i>Pro Balbo</i>	
28:	13
Κικέρων, <i>Pro Caecina</i>	
100:	13
Κικέρων, <i>Pro Cluentio</i>	
148-149:	11

151:	11
154:	11
Κικέρων, <i>Pro Plancio</i>	
36-41:	11
Κικέρων, <i>Rhetorica Ad Herennium</i>	
1, 14-15:	14
2, 30, 47:	62
Κοϊντιλιανός, <i>Instituto Oratoria</i>	
5, 1, 1-2:	14
6, 1:	62
Πλούταρχος, <i>Βίοι Παράλληλοι</i>	
Γάιος Γράκχος 26.3:	10
Κάτων ο πρεσβύτερος 2.4:	51
Κάτων ο πρεσβύτερος 4.1:	51
Κάτων ο πρεσβύτερος 5.2:	62
Καίσαρ 5:	8
Κικέρων 32.1:	13
Μάριος 29:	13
Σουητώνιος, <i>De Vita Caesarum</i>	
Ιούλιος 6:	8
Τάκιτος, <i>Annales</i>	
12, 60:	11
Τίτος Λίβιος, <i>Ab Urbe Condita</i>	
3, 55, 4:	9
26, 3, 12:	13

B) ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

Ακίλιος Γλαβρίων Μ.:	10
Αιμίλιος Σκαύρος, Μ.:	29
Άκκιος, Λ.:	60-61
Ανατολή:	24, 41
Αντιόχεια:	22, 60
Αντίοχος:	25
Αντώνιος, Μ.:	15
Ασία:	34, 39
Αχιλλέας:	58, 61
Βαλέριος Τριάριος, Γ.:	56
Γαβίνιος Καπίτων, Π.:	10, 33-35, 59
Γέλλιος Φαίτιος Ποπλικόλας, Λ.:	39
Γράττιος:	21, 23-24, 39, 42, 59
Γράκχος, Γ.:	10
Δημοσθένης:	51
Διογένης:	51
Διονύσιος Αλικαρνασσεύς:	8
Δίων Κάσσιος:	7, 11, 13
Ελλάδα:	8, 22, 41, 56
Έλληνες:	18, 44, 46- 47, 51, 53- 55, 58-59
Έννιος, Κ.:	43, 47, 52, 57-58, 60- 61
Επιζεφύριοι Λοκροί:	37, 54
Ετρούσκοι:	8
Ηράκλεια:	16, 22-23, 28-33, 35- 37, 56
Θεμιστοκλής:	55
Θεοφάνης ο Μυτιληναίος:	43, 59-61
Θουκυδίδης:	51
Ιουγούρθας:	54
Ιούλιος Καίσαρας, Λ. (θείος του γνωστού Γ. Ιουλίου Καίσαρα):	39
Ιούνιος Βρούτος, Δεκ.:	60-61
Καικίλιος Μέτελλος Νουμιδικός, Κ.:	29

Καικίλιος Μέτελλος Πίος, Κ.:	28-29, 33-36, 59-60, 62
Καλπούρνιος Πίσων, Λ.:	10
Κίμβροι:	54
Κλαύδιος Μάρκελλος, Μ.:	57
Κλαύδιος Πούλχερ, Άπ.:	33-35, 59
Κλώδιος Πούλχερ, Π.:	14
Κοϊντιλιανός:	14, 62
Κορνήλιος Σκιπίων Αιμιλιανός Αφρικανός Νουμαντινός, Γ. (ο Νεότερος):	43, 50-51
Κορνήλιος Σκιπίων Αφρικανός, Π. (ο Πρεσβύτερος):	49, 57, 61
Κορνήλιος Σύλλας, Λ.:	10-12, 60
Λαίλιος, Γ.:	43, 50-51
Λεντάτος Κλωδιανός, Γν.:	39
Λέντουλος, Λ.:	34
Λήμνος:	57
Λίβιος:	9, 13
Λίβιος Δρούσος, Μ.:	29
Λικίνιος Κράσσο, Λ.:	15, 29
Λικίνιος Κράσσο, Μ.:	11
Λουκίλιος:	51
Λούκουλλος, Λ.:	22, 24, 27-32, 35-37, 39-41, 43, 56-57, 59-62
Λούκουλλος, Μ.:	22, 29
Λουτάτιος Κάτουλος, Κ.:	22, 29
Μάριος, Γ.:	13, 22, 36, 43, 54-56
Μάρκιος Φίλιππος, Λ.:	39
Μεγάλη Ελλάδα:	36-37, 56
Μέγας Αλέξανδρος:	58-59
Μέτελλος Νέπως:	24
Μικρά Ασία:	22, 60
Νάπολη:	37
Οκτάβιος, Γν.:	29
Όμηρος:	43, 53-54, 58, 61
Ορτήνσιος Όρταλος, Κ.:	29
Παναίτιος:	51
Πάπιος, Γ.:	23
Πατίριος Κάρβων, Γ.:	16, 22
Περπέρας, Μ.:	39

Πλαύτιος Σιλβανός, Μ.:	16, 22
Πλούταρχος:	8, 10, 13, 51, 62
Πλώτιος Γάλλος, Λ.:	55
Πολύβιος:	51
Πομπήιος, Γν.:	12, 14, 24, 43, 57-59, 61
Πόρκιος Κάτων Σαλονιανός, Μ.:	29
Πόρκιος Κάτων ο Πρεσβύτερος:	43, 57, 61
Ρήγιο:	37
Ρωδαιές:	57-58
Ρώσκιος, Κ.:	43, 51-52
Σέργιος Κατιλίνας, Λ.:	16, 24, 48, 61
Σερβίλιος Καιπίων, Κ.	10
Σικελία:	7, 22, 29
Σουητώνιος:	8
Σουλπίκιος Γάλβας, Σερ.:	10
Σουλπίκιος, Σερ.:	17
Συρία:	22
Τάραντας:	37
Ταρκύνιος ο Υπερήφανος:	8
Τένεδος:	56-57
Τερέντιος:	51
Τεύτονες:	54
Τρεβάτιος:	17
Φάβιος Μάξιμος Βερουκόζους, Κ.:	57
Φίλωνας:	25
Φούλβιος Νομπίλιωρ, Μ.:	43, 57, 60
Φούριος Φίλος, Λ.:	43, 50-51
Χίλων:	51

Γ) ΝΟΜΩΝ (LEGES)

Acilia de repetundis:	10, 12
Aebutia:	7
Aemilia:	38
Aurelia iudiciaria:	10, 12
Calpurnia:	10
Cassia tabellaria:	13
Cornelia de maiestate:	11
Cornelia de repetundis:	10
Cornelia de sicariis et veneficis:	11-12, 18
Cornelia de iniuriis:	11-12
Δωδεκάδελτος Νόμος:	9-10
Duilia:	9
Fabia de plagiariis:	11-12
Hortensia de plebiscitis:	16
Iulia de adulteriis:	11-12
Iulia de civitate Latinis danda:	22-23
Iulia de vi privata:	11
Iulia de vi publica:	11
Iuliae iudiciorum publicorum et privatorum:	7
Licina de sodaliciis:	11-12
Lutatia de vi:	11
Papia de civitate Romana ή de peregrinis:	23, 28, 37, 47
Papiria:	9
Plautia de vi:	11
Plautia Papiria de civitate Sociis danda:	16, 21-23, 28, 30, 32, 37, 39
Pompeia de ambitu:	12, 14
Pompeia de vi:	12, 14
Porcia:	9
Publilia Philonis:	16
Sempronia de provocatione:	9
Servilia de repetundis:	10-11
Valeria de provocatione:	9
Valeria Horatia:	9

Δ) ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

<i>aequitas:</i>	16
<i>ampliatio:</i>	13
<i>apud iudicem:</i>	8
<i>aquae et ignis interdictio:</i>	13
<i>auctoritas senatus:</i>	16
<i>bona fides:</i>	16
<i>calumnia:</i>	12
<i>ensor/censores:</i>	21, 38-39
<i>census:</i>	21, 23, 28, 38-40
<i>centumviri:</i>	7
<i>civis factus:</i>	33
<i>civis natus:</i>	21, 33
<i>civitas foederata:</i>	8, 22-23, 28, 30, 33, 37-38, 58
<i>civitas latina:</i>	33
<i>civitas romana:</i>	22, 37
<i>civitatis donatio:</i>	21-23, 41
<i>clientela:</i>	8
<i>coercitio:</i>	9
<i>comitia centuriata:</i>	9-10, 16, 38
<i>comitia tributa:</i>	9, 16
<i>concilium plebis:</i>	16
<i>consuetudo:</i>	16
<i>decemviri stlitibus iudicandis:</i>	7
<i>duumviri perduellionis:</i>	9
<i>foedus:</i>	30, 33
<i>humanitas:</i>	16, 18, 25- 26, 50, 62
<i>in iure:</i>	7
<i>in personam:</i>	36, 53
<i>in rem:</i>	36, 53
<i>inquisitio:</i>	12-13
<i>iudex/iudices:</i>	7-8, 12-13, 15, 17-18, 24-27, 29, 32, 34-36, 38-39, 42, 45, 47, 49,

	52-54, 61-62
<i>ius civile:</i>	8, 15-16, 30, 40
<i>ius commercii:</i>	33, 40
<i>ius conubii:</i>	21, 40
<i>ius edicendi:</i>	16
<i>ius testamenti:</i>	40-41
<i>iustum matrimonium:</i>	21
<i>laudatores:</i>	13
<i>leges datae:</i>	22
<i>leges rogatae:</i>	22
<i>legis actio sacramento:</i>	7
<i>liberales causae:</i>	7
<i>manumissio:</i>	21
<i>municipium cum suffragio:</i>	30
<i>municipium sine suffragio:</i>	30
<i>nominis et criminis delatio:</i>	12
<i>nominis receptio:</i>	12
<i>per formula:</i>	7-8
<i>per tabellas:</i>	13
<i>plebiscitum:</i>	13, 16, 22-23
<i>postulatio:</i>	12
<i>praetor peregrinus:</i>	7
<i>praetor urbanus:</i>	7-10, 12-13, 16, 22-23, 26, 28-30, 33-35, 38
<i>praevaricatio:</i>	12
<i>propraetor:</i>	34
<i>provocatio ad populum:</i>	9
<i>quaesitor:</i>	12, 21, 26, 63
<i>quaestiones perpetuae:</i>	8, 10-15, 21, 23
<i>quaestores/ quaestores parricidii:</i>	9-10, 39
<i>reus:</i>	12
<i>rogatio:</i>	16
<i>senatus consulta:</i>	16
<i>status civitatis:</i>	21
<i>status familiae:</i>	21
<i>status libertatis:</i>	21, 25

<i>subscriptores:</i>	12
<i>tabulae:</i>	13
<i>testimonium denuntiare:</i>	13
<i>tresviri capitales:</i>	9-10
<i>tribuni aerarii:</i>	11
<i>usurpatio civitatis:</i>	21, 23, 34

E) ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1. Πληροφορίες σχετικά με τη δίκη. 21
2. Πληροφορίες σχετικά με τους νόμους που εφαρμόστηκαν στην εκδίκαση της υπόθεσης του Αρχία, τα επιχειρήματα του ενάγοντος και τα αντεπιχειρήματα της υπεράσπισης. 28
3. Η υπερασπιστική γραμμή του Κικέρωνα στην εξωδικαστική απόδειξη, όπου φαίνεται ότι κινείται με βάση την αναλογία και το δεδικασμένο. 43

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στην εξέταση της χρήσης των νόμων στον ρητορικό λόγο *Pro Archia* του Κικέρωνα. Ο συγκεκριμένος λόγος εκφωνήθηκε τον Ιούλιο του 62 π.Χ. και αφορά την υπεράσπιση στη διοικητική υπόθεση του Αύλου Λικίνιου Αρχία, ενός Έλληνα ποιητή, του οποίου το δικαίωμα στη ρωμαϊκή ιθαγένεια αμφισβητήθηκε. Στόχοι αυτής της έρευνας είναι να διαπιστωθεί ο ακριβής τρόπος με τον οποίον ο Κικέρωνας αντιμετωπίζει τη ρωμαϊκή νομοθεσία του 1^{ου} αι. π.Χ., ώστε να ελεγχθεί εάν διάκειται αντικειμενικά προς αυτήν ή προβαίνει σε ερμηνεία της, με σκοπό να διασφαλίσει τα συμφέροντα των πελατών του και κατόπιν, να αναδειχθεί η λειτουργικότητα του θεσμού του συνηγόρου. Προς επίτευξη αυτών, παρέχεται ένας λεπτομερής σχολιασμός των επιχειρημάτων του Κικέρωνα, που εκτέθηκαν στον λόγο υπέρ του Αρχία, με συχνή αναφορά σε ιστορικούς συγγραφείς και ρητορικές και φιλοσοφικές πραγματείες, ώστε να εξακριβωθεί επιπλέον εάν ο ρήτορας προβαίνει σε παραποίηση, ή απόκρυψη των πραγματικών περιστατικών της υπό κρίση υπόθεσης. Βασικό βοηθητικό άξονα για την ανάλυση των παραπάνω στόχων συνιστά η ρητορική πραγματεία «*De oratore*», στην οποία ο Κικέρωνας υποστηρίζει ότι τα πιο σημαντικά προσόντα που πρέπει να διαθέτει ένας ρήτορας, προκειμένου να κερδίσει μία δίκη, είναι η ρητορικότητα και η εμπειρική γνώση, παρά η ίδια η γνώση των νόμων.

SUMMARY

This paper aims to examine the use of laws in Cicero's *Pro Archia*. This speech was delivered in July 62 BC and concerns the defense in the administrative case of Aulus Licinius Archias, a Greek poet whose right to Roman citizenship was disputed. The aims of this research are to determine the exact manner in which Cicero treats the Roman legislation of the 1st c. BC, in order to inspect whether he is objectively disposed to it or interprets it, in order to safeguard the interests of his clients and then, to highlight the functionality of the institution of counsel. To achieve this, a detailed commentary is provided on Cicero's arguments, which were displayed in the *Pro Archia*, with frequent references to historical writers and rhetorical and

philosophical treatises to further determine whether the orator falsifies, or conceals facts of the present case. The main auxiliary axis for the analysis of the above objectives is the rhetorical treatise “De oratore”, in which Cicero argues that the most important qualifications that an orator must have in order to win a trial are rhetoric and empirical knowledge, rather than the knowledge of the laws herself.